

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

OSMANLI'NIN SON YÜZYILINDA BİR AMERİKALI: CYRUS
HAMLİN

Abdulkadir TÜRKMETİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Serdar ÖZDEMİR

HAZİRAN - 2024

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**OSMANLI'NIN SON YÜZYILINDA BİR AMERİKALI:
CYRUS HAMLİN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulkadir TÜRKMETİN

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları

**“Bu tez 25/06/2024 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ	Başarılı
Doç. Dr. Serdar ÖZDEMİR	Başarılı
Doç. Dr. Ahmet YEŞİL	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Abdulkadir TÜRKMETİN

25/06/2024

ÖN SÖZ

Tezimiz Amerikan Board misyonerlik teşkilatının Osmanlı'ya eğitimci sıfatıyla gönderdiği Cyrus Hamlin ve Robert koleji üzerinedir. Tezimizi yazarken başta Cyrus Hamlin'in yazdığı hatıraları olmak üzere kendisi veya koleji hakkında bilgiler veren misyonerlerin hatıratlarından da faydalandık. Hamlin, Robert kolejinin kurucusu olması hasebiyle modern Türk eğitim sistemine, siyasi gelişimine ve devlet yapısına etki etmiştir. Bu açıdan Hamlin ve Robert kolejinin kuruluş döneminde hangi amaçlar, temeller ve yöntemlerle kurulduğu günümüz açısından da önem arz etmektedir. Hamlin'in hatıratı sadece Robert kolejinin gelişimini değil, bulunduğu dönem içerisinde Osmanlı kültürü ve toplumunun bir misyoner gözüyle nasıl algılandığı ve değerlendirildiğine dair de değerli sosyolojik veriler, yorumlar, gözlemler barındırmaktadır. Cyrus Hamlin ve özellikle Robert Koleji ile ilgili çalışmalar yapılmıştır ve yapılacaktır. Ancak biz bu incelemede Hamlin başta olmak üzere misyonerlerin hatıratları üzerinden, onların anlatımı ile yaşadıkları zorlukları, çevirdikleri entrikaları, tarihi olaylara bakış açılarını anlatmaya çalışacağız.

Bu eserin ortaya çıkmasında emeği geçen, yol gösteren, yardımlarını esirgemeyen başta kıymetli hocam Doç. Dr. Serdar ÖZDEMİR'e, bu süreçte bilgilerini ve tecrübelerini esirgemeyen Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi'nde görev yapan Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BAYRAKTAR kardeşime, yine tüm yoğunluğuna rağmen soru işaretlerime çözüm üreten Sümeyye KÖROĞLU hocama teşekkür ederim. Ayrıca bu yoğun ve yorucu dönemde kendilerini zaman zaman ihmal etmek durumunda kalmama rağmen sabırla yanımda duran, desteklerini bir an olsun eksik etmeyen değerli eşim Melek TÜRKMETİN'e, kızım Melike Ebrar ve oğullarım Ali Talha ve Musab Efe'ye haklarını helal etmeleri temennisiyle teşekkürlerimi bir borç bilirim. Son olarak bizlere daima iyi bir örnek olmuş, evladı olmakla gurur ve onur duyduğum, yakın zamanda kaybettiğim rahmetli canım babam, aynı zamanda büyük hocam Ali TÜRKMETİN'e dua olması niyetiyle, kıymetli emaneti canım annem Nasibe TÜRKMETİN'e, her biri birbirinden değerli canım kardeşlerime ve üzerimde hakkı olan herkese sonsuz teşekkür ederim.

Abdulkadir TÜRKMETİN

25/06/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi

GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: AMERİKAN BOARD TEŞKİLATI	4
1.1. Teşkilatın Temelleri ve Kuruluşu.....	4
1.2. ABCFM Teşkilatının Görüşleri ve Yöntemleri.....	6
1.3. Teşkilatın Çalışma Sistemi	7
1.4. Teşkilat İle Hamlin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Fikir Ayrılıkları.....	9
2. BÖLÜM: CYRUS HAMLİN'İN HAYATI VE ŞAHSİYETİ	11
2.1. Cyrus Hamlin'in Hayatı	11
2.1.1. Doğumu ve Aile Ortamı	11
2.1.2. Eserleri.....	12
2.1.3. Görev Yerinin ve Alanın Belirlenmesi.....	13
2.1.4. İstanbul'a Yolculuğu ve İstanbul'daki Faaliyetleri	14
2.1.5. Amerika'ya Dönüşü ve Vefatı.....	17
2.2. Cyrus Hamlin'in Şahsiyeti	18
2.2.1. Hamlin'in Ziyaretçileri ve Kurduğu Bağlantılar	19
2.2.1.1. Okula Gelen Ziyaretçiler.....	19
2.2.1.2. Hamlin'in Londra Ziyareti ve Temasları	20
2.2.1.3. Bulgaristan Süreci ve Bulgar Misyonu	23
2.2.1.4. Hamlin'in Araştırma Yaptığı ve Rapor Hazırladığı Bazı Olaylar	28
2.2.3. Hamlin'in Girişimleri	29
2.2.3.1. Buharlı Değirmen, Fırın ve Ayakkabı İmalatı İşleri.....	30
2.2.3.2. Çamaşırhane.....	32
2.2.3.3. Salgınlarla Mücadele	33
2.2.3.4. Fare Kapanı İmalatı.....	34
2.2.4. Tarihi Şahıslara ve Olaylara Yönelik Yorumları.....	34
2.2.4.1. Osmanlı Devlet Politikalarına ve Kurumlarına Yönelik Yorumları .	35

2.2.4.2. Osmanlı'daki Değişim ve Gelişim İle İlgili Yorumları	38
2.2.4.3. Bazı Padişah ve Paşalara Yönelik Yorumları	41
2.2.4.4. Toplumun Yaşantısına ve İnançlarına Yönelik Yorumları	42
2.2.4.5. İslam Dinine Yönelik Yorumları	43
2.2.4.6. Hatt-ı Hümayun İle İlgili Yorumları	44
2.2.4.7. Kırım Savaşı'na Yönelik Yorumları	45
2.2.4.8. Ermeni Olayları İle İlgili Yorumları	47
3. BÖLÜM: HAMLİN'İN ÖNDERLİĞİNDE AÇILAN EĞİTİM KURUMLARI. 49	
3.1. Bebek İlahiyat Okulu.....	49
3.1.1. Teşkilatın Beklentisi ve Hamlin'in Yöntemleri	51
3.1.2. Köylünün Tepkisi ve Hamlin'in Mücadelesi	52
3.2. Robert Koleji	54
3.2.1. Christopher Rheinlander Robert İle Tanışma.....	54
3.2.2. Kolej İçin Arazi Arayışı	55
3.2.3. Koleje İnşaat İzninin Verilmesine Engel Durumlar	57
3.2.4. Kolej İnşaatı İçin İzin Hakkı, İradenin Alınması	58
3.2.5. Kolejin Maliyeti ve Açılış Süreci	60
3.2.6. Nişan Verilmek İstenmesi	61
3.2.7. Robert Kolej'e Geçiş Süreci	62
3.2.8. Hamlin'in Eğitim Öğretim Yöntemleri, İdeal Kilise ve Okul Görüşleri.....	64
3.2.10. Kolej'deki Dil Eğitimi.....	68
3.2.11. Öğrenci Sayıları.....	69
3.2.12. Türk Öğrencilerine Getirilen Kayıt Yasağı	73
3.2.13. Okulda Disiplini Sağlamak İçin Kullanılan Bazı Yöntemler	74
3.2.14. Robert Kolej'in Örneğinde Açılan Diğer Amerikan Kolejlere.....	75
3.2.15. Kız Koleji Fikri	76
3.2.16. Hatıratlarda İsmi Geçen Kolej Mezunları	76
SONUÇ	85
KAYNAKÇA.....	88
EK	92
ÖZ GEÇMİŞ	101

KISALTMALAR

C	: Cilt
çev.	: Çeviren
ABCFM	: Amerikan Yabancı Misyonlar Komiserleri Kurulu
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
düz.	: Düzenleyen
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
S	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
yay.	: yayımlayan

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Bebek İlahiyat Okulu Öğrenci Sayıları	51
Tablo 2: Yıllara ve Milliyetlerine Göre Robert Koleji Öğrenci Sayıları.....	70
Tablo 3: Yıllara ve Milliyetlerine Göre Robert Koleji Mezun Öğrenci Sayıları	82

ÖZET	
Başlık: Osmanlı'nın Son Yüzyılında Bir Amerikalı: Cyrus Hamlin	
Yazar: Abdulkadir TÜRKMETİN	
Danışman: Doç. Dr. Serdar ÖZDEMİR	
Kabul Tarihi: 25/06/2024	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 91 (ana kısım) + 10 (ek)
Tanınmış Amerikalı misyonerlerden biri olan Cyrus Hamlin 17 Ocak 1839'da geldiği Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük işler başarmış önemli bir şahsiyettir. Hamlin öncelikle Ermeni topluluğunun protestanlaştırılması ve bölge halklarının eğitilmesi için İstanbul'a gönderilmişti. Bu misyonu çerçevesinde Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasında kolejinde yetişen öğrencilerin önemli bir katkısı olmuştur. Sonraki dönemde de Bulgar bürokrasisine insan yetiştirmiştir. Osmanlı topraklarında 35 yıl yürüttüğü misyonerliği boyunca karşılaştığı birçok zorluğu bazen tehditlerle, bazen zekice hamlelerle aşabilmiştir. Tezimiz Bebek İlahiyat Okulu adıyla eğitim ve öğretime başlayan, 1863 yılında Robert Kolejine dönüşen organizasyonun gelişimini, onun kurucusu olan Hamlin'in hayatını ve ideallerini konu edinmektedir. Kendi yorumları eşliğinde misyonerlik faaliyetlerinin hem halka bakan yönü hem de eğitim yönü incelenmeye ve sonuçları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Hamlin'in kurduğu Robert Kolejinden sonra açılan diğer Amerikan Kolejlerinin ve azınlık okullarının onun yöntem ve tekniklerini örnek almaları onun başarı hanesine yazılabilir. American Board teşkilatı onun eğitim ve öğretim yöntemlerine itirazı nedeniyle başta Hamlin'i eleştirmiş, Hamlin de teşkilattan istifa etmiştir. Fakat bu eğitim öğretim yöntemlerinin teşkilatça daha sonra benimsenmesi de Hamlin için bir başka başarı karinesi olmuştur. Açtığı fırında ekmek üretmesi, İngiliz hastanesinin ve ordusunun ekmek ihtiyacını karşılaması, askerlerinin kıyafetlerini temizlemek üzere çamaşırhane kurması, orduya kahve temin etmesi, okula kurduğu atölyelerde öğrencilerini zanaat sahibi yetiştirmesi Hamlin'in girişimciliğinin başarılı örnekleri arasındadır. Hamlin kararlı, çalışkan ve ileri görüşlü yapısıyla Anadolu'da başardıkları sayesinde asırlar sonra bile hakkında çokça söz edilen biri olmuştur. Onu anlamak yetiştirdiği şahsiyetlerin bulundukları toplumlara yön veren bir yapıya nasıl büründüklerini anlamamızı kolaylaştıracaktır.	
Anahtar Kelimeler: Cyrus Hamlin, Robert Koleji, Misyonerlik, Amerikan Board	

ABSTRACT	
Title of Thesis: An American in the Last Century of the Ottoman Empire: Cyrus Hamlin	
Author of Thesis: Abdulkadir TÜRKMETİN	
Supervisor: Assoc. Prof. Serdar ÖZDEMİR	
Accepted Date: 25/06/2024	Number of Pages: vi (pre text) + 91 (main body) + 10 (add)
Cyrus Hamlin, one of the most prominent American missionaries, was an important figure who accomplished great things in the Ottoman Empire, where he arrived on January 17, 1839. Hamlin was sent to Istanbul primarily for the Protestantization of the Armenian community and the education of the people of the region. Within the framework of this mission, the students of his college made a significant contribution to the independence of Bulgaria. In the following period, he trained people for the Bulgarian bureaucracy. During his 35 years of missionary work in Ottoman lands, he was able to overcome many difficulties he encountered, sometimes with threats, sometimes with clever moves. Our thesis focuses on the development of the organization that started education and training under the name Bebek Theological Seminary and turned into Robert College in 1863, the life and ideals of Hamlin, its founder. In the light of his own comments, both the public and the educational aspects of missionary activities are analyzed and their results are revealed. The fact that other American colleges and minority schools opened after Robert College, which Hamlin founded, modeled their methods and techniques after his methods and techniques can be credited to his success. The American Board organization initially criticized Hamlin for objecting to his methods of education and teaching, and Hamlin resigned from the organization. However, the fact that these teaching and training methods were later adopted by the organization was yet another proof of Hamlin's success. Producing bread in the bakery he opened, meeting the bread needs of the British hospital and army, establishing a laundry to clean the clothes of his soldiers, supplying coffee to the army, and training his students in crafts in the workshops he established in the school are among the successful examples of Hamlin's entrepreneurship. With his determined, hardworking and farsighted nature, Hamlin became a person who was widely talked about even centuries later thanks to what he accomplished in Anatolia. Understanding him will make it easier for us to understand how the personalities he raised became the shapers of the societies in which they lived.	
Keywords: Cyrus Hamlin, Robert College, Missionary, American Board	

GİRİŞ

1810 yılında Boston’da kurulan Amerikan Board teşkilatı Osmanlı topraklarındaki ilk çalışmalarına 1819’da başlamıştır. Diğer ülkelerdeki insanların evangelizasyonunu yani Hristiyanlaştırılmasını kendine gaye edinen bu örgüt, önce hedeflerinde yer alan bölgelere seyyahlar, misyonerler göndererek keşifler yapmalarını sağlamıştır. Çünkü bu kişiler tarafından tutulan raporlar ve notlar kendilerinden sonra bölgeye gönderilecek eğitim, sağlık, din ve ticaret gibi görev alanları belirlenmiş misyonerler için hayati öneme sahiptir. Zira bu bilgiler ışığında hazırlıklarını yapan misyonerler büyük kolaylıklar yaşamışlar ve çok geçmeden misyona hizmet noktasında faaliyetlerine başlamışlardır.

Misyonun görevlileri belirlenen topraklarda öncelikle merkez istasyon için gerekli ön hazırlıkları titizlikle yapmış ve en uygun yerleri seçmişlerdir. Daha sonra merkez istasyona bağlı bir şekilde çalışacak dış istasyonların belirlenmesi aşamasına geçmişlerdir. Bunun için daha iç bölgelere geziler düzenlemişler ve yerel halk ile yapılan görüşmeler neticesinde çalışmalarını rahatça yürütebileceklerine inandıkları, misyon için umut vadeden yerlerde de dış istasyonlar kurmuşlardır. Bölge seçimindeki önemli bir ölçütleri de azınlıklardan Rum ve Ermenilerin yoğun yaşadığı bir yer olmasına dikkat edilmesi olmuştur.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada Amerikan Board heyetinin Batı Türkiye Misyonu olarak belirlediği bölgenin önemli bir merkezi olan İstanbul için görevlendirdiği Cyrus Hamlin’in anıları başta olmak üzere kendisiyle veya kurucusu olduğu okullarla bağlantılı misyonerlerin hatıratları incelenmiştir. Bu birincil ağızdan toplanan gerek Hamlin gerekse Robert Kolejî ile ilgili bilgiler ışığında konu anlatılmaya daha sonra da genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Öncelikle Hamlin’i topraklarımıza gönderen heyet ile ilgili genel bilgiler verilecek, görüşleri, çalışma sistemi özetle anlatılmaya çalışılacaktır. Daha sonra Dr. Hamlin’in hayatı, büyüdüğü aile ortamı, eğitim süreci ile ilgili bilgiler sunulacaktır. Görev yeri ve görev alanının belirlenmesine dair bilgilerle birlikte fikirleri, kişi ve olaylar hakkındaki yorumları, bağlantıları, ziyaretleri ve ziyaretçileri, girişimcilik yönü anlatıldıktan sonra Bebek İlahiyat Okulu ve Robert Kolej’in kuruluş süreci ele alınacaktır. Bu arada misyonerlik örgütünün Hamlin’den beklentisi ve bu beklentilerine ne ölçüde karşılık

buldukları aktarılacaktır. Osmanlı topraklarında tutunmaya, hedeflediği değişimi hayata geçirmeye alışan Hamlin’in yaşadığı zorluklar ve çözüm yolları okuyucuya sunulacaktır. Hayalindeki okul ve kilise nasıl olmalı sorusunun cevabı kendi diliyle ifade edilmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın Önemi

Hamlin ve Robert Kolej’in Osmanlı siyasetine, toplumsal yaşama, tarihi olaylara etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Bulgaristan’ın bağımsızlığını kazanması ile ilgili yapılanlar tarihi verilerle sabittir. Bu olaylara tesirlerini ise; sadece bağımsız bir devlet hakkında çok da fazla bir şey bilmeyen Bulgar gençlerini kendi yarınlarını inşa edecek ve birer lider olmalarını sağılayacak eğitim vermek şeklinde tarif etmeleri, etkilerinin büyüklüğünü gizleyemez. Bulgaristan örneği başta olmak üzere kolejde eğitilen gençlerin kendi toplumlarında öncü birer şahsiyet haline dönüşmeleri, misyonun hedefleri doğrultusunda çalışmaları ve edindikleri çeşitli meslekleri koleje bağlı bir şekilde yürütmeleri Hamlin’in ve yöntemlerinin gücünü göstermesi bakımından değerlidir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada günümüze kadar hayatta kalmayı başarmış Robert Kolej’in mimarı Cyrus Hamlin’in yaşadıklarını, hayallerini ve ne ölçüde yerine getirdiğini kendi dilinden aktarmak amaçlanmaktadır. Bunu yaparken yollarının keşiştiği diğer misyonerlerin anıları da tezimize kaynaklık edecektir. Maksadımız Hamlin’in bu kadar büyük işler yapabilmeyi, tarihe derin izler bırakabilmeyi nasıl başardığı sorularının cevaplarını anıları arasından yakalayıp çıkarmaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada Cyrus Hamlin tarafından kaleme alınmış ve “Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür” ile “Türkler Arasında, Türkiye’deki Misyonerlik Faaliyetleri ve Robert Koleji” isimleri ile Türkçeye çevrilmiş hatıratları merkeze alınarak bir inceleme yürütölmüştür. Ayrıca Hamlin ailesinin damadı olan ve Hamlin’den sonra Robert Kolej’in müdürlük görevini üstlenen George Washburn’a ait hatıratın “Robert Koleji Hatıraları, İstanbul’da Elli Yıl” ve “Cennetin Sonbaharı, Kolej Anıları” isimli iki farklı tercümesinden

yararlanılmıştır. Bu hatıratlarla birlikte tezimizin konusu olan Hamlin ve Robert Koleji ile ilgili bilgiler içeren diğer misyonerlerin hatıratlarından da faydalanılmıştır.

Tezimizde birincil kaynak durumunda olan bu hatıratların penceresinden misyonerlerin Osmanlı'da neler yaptıklarına Cyrus Hamlin ve Robert Koleji özelinde örnekler verilecektir. Aynı konuyu ele alan farklı misyonerlerin işaret ettikleri hususlar kendi bakış açıları çerçevesinde sunulacak ve tarihi veriler eşliğinde değerlendirilecektir.

1. BÖLÜM: AMERİKAN BOARD TEŞKİLATI

1.1. Teşkilatın Temelleri ve Kuruluşu

Teşkilatın temelleri 1806 yılında Samuel J. Mills¹ adında 23 yaşındaki bir gencin önderliğinde toplanan bir grup arkadaşın, insanlardaki ahlaki çöküntünün nasıl düzeltileceği merkezli bir konuşmasına dayanmaktadır. Bu küçük topluluk gerek Asya'ya gerekse Müslümanların olduğu yerlere misyoner gönderme kararı alarak kendilerini bu işe adanmışlardır. 1808 senesinde ise Mills ve arkadaşları bu gayelerini yerine getirebilme adına gizlice Brethren Cemiyeti'ni (Society of Brethren) kurmuşlardır. Bu ekipten dört kişi daha sonra Amerikan Board olarak anılacak teşkilatın kuruluşuna önderlik etmişlerdir.²

Resmi anlamda 1810 yılında Amerika'nın Boston şehrinde kurulan ve faaliyetlerine başlayan Amerikan Board örgütü Levi Persons ve Pliny Fisk isimli iki misyonerle Anadolu'ya ilk adımlarını atmıştır. Keşif gezilerinin başlangıcını yapan bu ikiliyi Rufus Anderson, Eli Smith, William Goodell, William Schaffler, Elias Riggs, Cyrus Hamlin gibi isimler takip etmiştir. Heyet, çok kıymetli gördüğü bu keşif gezilerinin raporları neticesinde süratle Anadolu'da teşkilatlanmaya başlamıştır. Açtığı okullar, hastane ve eczaneler, kiliseler ve yetimhaneler sayesinde önemli bir güce ulaşmıştır.³ 1896 yılında Judson Smith (1837-1906) isimli bir papaz Amerikan Board'un Anadolu'ya neden ilgi gösterdiğini şu cümlelerle anlatmıştır: “Board'un İncil topraklarına iştahla bakması tesadüf değildir. Eşyanın doğası gereği bu bölge dünyanın merkezidir. Üç büyük kıta burada buluşur. Seyahat, ticaret ve emperyal güçlerin yolları bu noktada kesişir.

¹ Mills, Samuel John, Jr. (1783-1818) Kuzey Amerika'daki ilk yabancı misyon topluluklarının kuruluşunun öncülüğünü yapmıştır. Amerikan Yabancı Misyonlar Komiserleri Kurulu'nun (ABCFM), Amerikan İncil Topluluğu'nun, Birleşik Yabancı Misyoner Topluluğu'nun ve bir dizi başka misyoner ve hayırsever örgütün oluşumuna da öncülük etmiştir. Bir papazın oğlu olarak ve annesinden misyoner öncülerin hikâyelerini öğrenerek büyüyen Mills, kısa süre sonra Amerika'daki ilk Protestan yabancı misyon örgütü olan Kardeşler Cemiyeti adlı gizli bir misyoner kardeşliğinin başlamasına yol açan, 1806 Williams Koleji'nin meşhur "samanlık dua toplantısı"nın beş katılımcısından biri olmuştur. 1801'de Mills'in de aralarında bulunduğu dört kişi Massachusetts Cemaat Genel Birliği'nin huzuruna çıkarak yabancı misyoner olmak istediklerini belirtmiş ve ertesi gün ABCFM kurulmuştur. (Scholl of Theology History of Missiology, “Samuel John Mills” Erişim 25 Mayıs 2024).

² Cemal Duruk, *İmparatorluktan Günümüze Misyonerlerin Gizemli Tarihi*, (İstanbul: Dorlion Yay., 2019) 109.

³ Dr. Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, (İstanbul: Gökkuşbu Yay. 3. Baskı, 2020) 286.

Dolayısıyla bu bölgeleri elinde tutan inanç, dünyanın din gücünün tahtına varis olacaktır.”⁴

Kuruluşunun 100. senesine gelindiğinde kıtalar arası bir alana yayılan Amerikan Board Heyeti yirmi misyon bölgesi kurmuştur. Osmanlı toprakları haricinde dünya genelinde çalışmalar yürüttüğü misyon bölgelerinin başlıcaları şunlardır:

Afrika:

- Güney Afrika Zulu Misyonu (1835),
- Orta Batı Afrika Misyonu (1880)
- Rhodesian Misyonu (1893).

Asya:

- Japon Misyonu (1869),
- Micronesia Misyonu (1852),
- Filipinler Misyonu (1903).

Hindistan:

- Marathi Misyonu (1813),
- Ceylan Misyonu (1816),
- Madura Misyonu (1834).

Çin:

- Foochow Misyonu (1847),
- Kuzey Çin Misyonu (1854),
- Shansi Misyonu (1882),
- Güney Çin Misyonu (1883).

Avrupa:

- İspanya Misyonu (1872),
- Avusturya Misyonu (1872).

Güney Amerika:

- Meksika Misyonu (1872).⁵

⁴ Mahinur Bilgi, *20. Yüzyıl Başlarında Anadolu’da Faaliyet Gösteren Amerikalı Protestan Misyoner Kadınlar: Dorothea Chambers Blaisdell ve Theresa Huntington Ziegler* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 7.

⁵ Duruk, *İmparatorluktan Günümüze Misyonerlerin Gizemli Tarihi*, 110-111.

Misyonerlerin gayeleri her ne kadar insanları kendi dinlerine davet etmek olarak izah edilse de gittikleri topraklarda başka amaçlara da hizmet ettikleri görülür. Getirdikleri yeniliklerle ve yaklaşımlarla yerli kültürün, toplumsal temellerin ve değerlerin ortadan kaldırılmasında etkili olmuşlardır. Bulundukları yerler ve bölge halkıyla ilgili sürekli bilgiler toplama ve bunları bağlı oldukları heyete rapor etme işi misyonierlerin en önemli görevleri arasındadır. Bu bilgiler sayesinde ulaşabildikleri okuyucularının dikkatlerini çekmeyi, bölgeye ve bölge halkına yönelik meraklarını canlandırmayı istemektedirler. Bilgi birikimleri ve girişimci yönleri sayesinde yeni iş alanları ve pazarlar kurmakta öncülük etmişlerdir.⁶

1.2. ABCFM Teşkilatının Görüşleri ve Yöntemleri

1854 yılında Amerikan Board tarafından Hindistan'a ve Türkiye'ye gönderilen görevlilerle misyonierlik kurumlarındaki eğitim politikaları bir değişim yaşamıştır. Bu değişim ve zaman zaman çıkan anlaşmazlıklar ile birlikte birçok okul kapanmış, hatta misyonierlerden bazıları memleketlerine dönmek durumunda kalmıştır. Yeni sistem ile birlikte misyon teşkilatı içerisinde üç yöntem savunulmuştur. Birincisi İngilizceyi yasaklayarak eğitim dili olarak yerel halkın dilini benimsemeye dayalıdır. Zira diğer dilleri de öğrenen öğrencilerin başka işlerde çalışma ve kendilerini üstün görerek ruhani duygulardan uzaklaşma ihtimalleri uygun görülmemektedir. İkinci sistem hiç eğitim vermeden sadece İncil vaazı ile eğitimin kendi kendine süreçte gerçekleşmesini beklemeyi ifade etmektedir. Üçüncüsünde ise kız ve erkek henüz din değiştirmemiş öğrencilere ve yetişkinlere, kendi akıllarıyla doğruyu bulmaları ümit edilerek kutsal metinlerin öğretilmesi amaçlanmıştır.⁷

Teşkilatın 1856 yılında gerçekleştirilen yıllık toplantısında alınan kararlardan birisi misyonierlerin sadece İncil vaazı ile ilgilenmelerinin gerekliliği olmuştur. Bu bağlamda misyonierlik fonlarının İncil vaazı dışında eğitim de dâhil harcanmaması kararlaştırılmıştır. Ancak değişen süreçle birlikte bu karardan vazgeçildiği görülmektedir.⁸ Heyetin önem verdiği diğer bir konu da dönemin büyük sekreteri Dr. Rufus Anderson⁹ tarafından ifade edilmiştir. Sekreter okullardaki eğitimin sadece yerel

⁶ Ayşe Aksu, *Osmanlı'da İki Amerikalı Misyoner*, (İstanbul: Dergah Yay., 2015) 37-39.

⁷ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 253-255.

⁸ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 33.

⁹ Rufus Anderson (1796-1880): Amerikan Cemaat yöneticisi ve yabancı misyon teorisyeni olan Anderson Amerika'nın Maine eyaletinde bir papazın oğlu olarak dünyaya geldi ve aldığı eğitimlerle misyonierlik yönü

dil ile verilmesinin, başka yabancı bir dilin ise öğretilmemesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Hamlin misyonerlik hayatı boyunca bu duruma karşı çıkmış ve teşkilat ile yollarını ayırma pahasına çalışmalarını bu kuralı dikkate almadan yürütmüştür.¹⁰

1854 senesinde Amerikan Board tarafından Türkiye'ye gönderilenler arasında yer alan sekreter Dr. Anderson ana dilde eğitim şartından biraz uzaklaşmış ve 1874 de düşüncelerini şöyle dile getirmiştir. İstanbul'da uzun zamandır çalışan Cizvitlerde¹¹ olduğu gibi güzel okulların yapılması, modern dillerin ve sanat eğitiminin verilmesi gerektiğine inandığını, aksi halde Protestan misyonerlerinin en iyi gençleri ellerinden kaçıracaklarını ifade etmiştir. Ancak Hamlin sekreterin bu düşüncelerine de katılmadığını, Cizvitlerin çok da iyi bir rakip olmadıklarını, bölgede çalıştığı uzun süre zarfında onların çöken Fransız Kolejini örnek göstererek belirtmiştir.¹² Kasım 1840'da faaliyetlerine başlayan Bebek İlahiyat Okulu'na rakip olan bu Fransız Koleji Mayıs ayında açılmıştır. Hamlin bu kolejin öğretmen kadrosunun iyi ancak müfredat konusunda başarısız olduğunu ifade etmiştir. Bu rakip kolejin birkaç yıl sonra tadilat bahanesiyle kapatıldığına ve bir daha açılmadığına dikkat çekerek Cizvitlerin kendilerine pek de iyi bir rakip olmadığını söylemiştir.¹³

1.3. Teşkilatın Çalışma Sistemi

American Board teşkilatı tarafından bir bölgeye gönderilen misyonerler çalışma alanlarını coğrafi bir yapılanma ile belirlemişlerdir. En büyük coğrafi birim misyon olarak isimlendirilmiştir. Burası en büyük yer, merkezi çalışma alanı, şehir merkezi olup ilahiyat okulu, kolej ve yüksekokulların açıldıkları yerlerdir. Misyonun bir alt birimine ise

gelişti. 1826 yılında Amerikan Yabancı Misyonlar Komiserleri Kurulu'nun sekreter yardımcılığı görevine getirildi. İlk görevi yurt dışı yazışmalar iken kısa sürede kıdemli sekreter, Kurulun başlıca politika belirleyicisi ve yöneticisi gibi sorumluluklar verildi. Sırasıyla Latin Amerika, Akdeniz ve Yakın Doğu, Hindistan, Seylan, Suriye ve Türkiye'yi (1854-1855) ve Hawaii'yi gezdi. Yerli papazların ve eşlerinin hazırlanmasına yönelik eğitim çalışmalarının yalnızca yerel dilde yürütülmesinin; okullara, matbaalara ve diğer kurumlara yapılan yatırımın minimum düzeyde olmasının; misyonerlerin merkez istasyonlardan köylere taşınmasının ve kırsal bölgeleri gezmesinin; yerli papazların hızla atanmasının ve cemaatlerin kendi dini örgütlerini kurmasının ve bu süreçlerde misyonun yalnızca yardımcı olmasının ve sınırlı bir süre için hizmet etmesinin gerekliliğini savundu. (Scholl of Theology History of Missiology, "Anderson, Rufus" Erişim 25 Mayıs 2024).

¹⁰ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 331.

¹¹ Cizvitliler: Bir diğer adı İsa Cemiyeti olan ve genel merkezi Roma'da bulunan, Katolik Kilisesi'nin erkek bir tarikatıdır. İsa'nın askerleri olarak da bilinirler ve Hristiyan olmuş eski bir İspanyol askeri tarafından kurulmuştur. Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "Cizvitler" (25 Mayıs 2024).

¹² Hamlin, *Türkler Arasında...*, 258-259.

¹³ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 206-207.

istasyon adı verilmiştir. Az nüfuslu bir şehir veya kasabayı istasyon olarak belirleyen misyoner, öncelikle bir mahalle okulu açarak işlerine başlar. Burası aynı zamanda misyonerin yerel dil için pratik yapma yeridir. Bölgede keşif ve tebliğ gezileri yapan misyoner başarılı ve gelecek vadedeceklerini gördüğü çocukların ailelerini ikna ederek, onları misyondaki okullara yönlendirir. İstasyondan daha küçük ve yerli misyonerin çalışma alanı olarak belirlenen diğer bir alt coğrafya ise dış istasyonlardır.¹⁴

Amerikan misyonları kitapları, okulları, gazeteleri ve bütün dillere çevirisi yapılmış kutsal metinleri ile oldukça geniş bir alanda etkili olmuşlardır. Bu değişim rotasında, Müslümanların önyargılarını hafifletme konusunda; medeniyetin gelişimi, demiryolu, vapur, telgraf, ticaretin ve seyahatlerin yaygınlaşması gibi unsurlar büyük önem arz etmiştir. Hamlin misyonerlerin çalışmalarına olan inancını; “Devletin Hristiyan unsuru muntazam bir biçimde nüfus ve güç kazanıyor. Kanlı isyanlar özgürlük gücünün gelişimini hızlandırmasa bile, onun manevi geleceği kesindir.” sözleriyle dile getirmektedir.¹⁵

Amerikan Board teşkilatı Anadolu'yu Batı Türkiye, Orta Türkiye ve Doğu Türkiye Misyonu olmak üzere üç temel misyon bölgesine ayırmıştır. Amerikan misyonerleri yürütecekleri faaliyetlerin Ermeniler üzerinde yoğunlaşacağını kararlaştırdıktan sonra Batı Türkiye Misyonu'nu Ermeni Misyonu olarak değiştirmişlerdir. Birinci bölge olan “Batı Türkiye Misyonu”na bağlı yerleşim merkezleri arasında İzmit, Kayseri, Bursa, Manisa, Sivas ve Merzifon da bulunmaktadır. Ayrıca bu merkez misyonlarına bağlı Amasya, Tokat, Çarşamba, Samsun, Ünye, Yozgat, Niğde, Aksaray, Sungurlu, Talas, Bandırma, Bilecik, Kütahya, İzmir, Aydın, Akhisar, Afyon, Zara ve Gürün gibi uç istasyonlar da bulunmaktadır. İkinci bölgenin merkezi Antep şehridir ve bu bölge “Merkezi Türkiye Misyonu” olarak da anılmıştır. Bu misyon bölgesi Halep, Adana, Antakya, Maraş merkezlerini de içine almaktadır ve bunlara bağlı Urfa, Kilis, Elbistan, Adıyaman ve Siverek uç istasyonları bulunmaktadır. “Doğu Türkiye Misyonu” olan üçüncü bölgenin merkezi ise Harput şehridir. Üçüncü bölgeye bağlı olarak faaliyet gösteren istasyonlar ise Bitlis, Erzurum ve Mardin'dir. Bunlara bağlı uç istasyonlar Arapgir, Eğin, Muş, Diyarbakır ve Trabzon'dur.¹⁶

¹⁴ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 57, 194.

¹⁵ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 324-325.

¹⁶ Fatma Öksüz, *Kendi Belgelerine Göre ABD'den Anadolu'ya Kadın Misyonerler* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 48.

1.4. Teşkilat İle Hamlin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Fikir Ayrılıkları

Benimsediği sistemler dolayısıyla Teşkilat ile Hamlin'in arası açılmıştır. İlk ve en önemli fikir ayrılığı, heyetin sadece yerel dilde eğitim verilmesi şartının Hamlin'e gönderdiği talimatlar arasında yerini almış olmasıdır. Ayrıca okulun alt katında kurulan atölyelerde çeşitli zanaatlar öğrenen öğrencilerin para kazanmaya başlamış olması da heyet tarafından eleştirilen bir diğer husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira heyet bu şekilde öğrencilerin meslek edinme, para kazanma gibi dünyevi şeylere değer veren bir yapıya bürünerek dini eğitimi ikinci plana atacağını düşünmektedir. Hamlin yazdığı raporlarla öğrencilerdeki durumun zannettikleri gibi olmadığını, öğrencilerin edindikleri mesleklerle dünyevileşmeyip tam aksine daha da dindar olduklarını ifade etmiştir. Tüm çabalarına rağmen Amerikan Board'u ikna edememiş olan Hamlin, kurucusu olduğu ve 20. yılını yaşayan Bebek İlahiyat Okulu'nun aniden 1860 yılında Merzifon'a nakli üzerine teşkilattan istifa etmiştir. Hamlin'in teşkilat ile olan bağlarının kopmasına sebep olan faaliyetleri, eğitim sistemi ile sınırlı olmayıp şu şekilde sıralanabilir.

- a) Fırın açması ve öğrencilerini burada çalıştırması,
- b) İngiliz ordusuna ekmek, çamaşır temizliği ve kahve temin etmesi,
- c) İngiliz Hastanesi ile yakından ilgilenmesi ve sorunlarına çözüm bulmaya çalışması,
- d) Diğer Avrupa yetkilileri ile temas kurması ve onlardan yardım istemesi,
- e) Misyonun talimatları dışına çıkarak faaliyetlerini sürdürmesi,
- f) Bulunduğu toprakların siyasi ortamına gerektiğinden fazla müdahil olması,
- g) Misyonerliği, para kazanmaya aracılık edecek şekilde yürütmesi,¹⁷

Bu sebepler teşkilat tarafından İstanbul'a atanan Hamlin'in kendine yeni bir yol çizmesine sebep olmuştur. Ancak tarih Hamlin'i haklı çıkarmıştır. Zira Amerikan Board'un, Hamlin'den etkilenererek süreçte eğitim anlayışında bazı konularda değişikliğe gittiği görülür. Bunlardan biri, bünyesinde yer alan birçok okulda eğitim gören öğrencilerin kendi masrafını çıkarmalarına olanak tanıyan yeni düzenlemelerdir. Örneğin Merzifon Amerikan Koleji'nde kurulan atölyeler ile haftada 10 saate kadar 30-40 öğrenciye çalışma fırsatı verilerek, yüksek maaş alıyorlarmış gibi bir ortam hazırlanmıştır. Ama buradaki gayenin ticaret değil adam yetiştirmek olduğu vurgulanmaktadır. Bu uygulamanın bir başka sebebi de kurulan atölyelerde öğrencilerin

¹⁷ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 12-13.

okulda kendi kullanacakları sıra, masa türden ihtiyaçlarını kendilerinin yapmalarını sağlamaktır. Diğer bir konu da İngilizcenin eğitim dili olarak kullanılmaya başlanmasıdır. İlk başta sadece öğrencilerin kendi anadillerinde eğitim verilmesini şart koşan teşkilat kendi bünyesindeki birçok okulda İngilizceyi eğitim dili olarak seçmiştir.¹⁸

¹⁸ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 16.

2. BÖLÜM: CYRUS HAMLİN'İN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

2.1. Cyrus Hamlin'in Hayatı

2.1.1. Doğumu ve Aile Ortamı

5 Ocak 1811 tarihinde Cumartesi günü dünyaya gelen Cyrus Hamlin, yedi aylıkken babası Hanibal'ı kaybetmiştir. Hamlin on bir kardeşiyle fakir bir çocukluk dönemi geçirmiştir.¹⁹ Amerika'nın kuzeydoğu kıyısındaki Massachusetts eyaletine bağlı Maine kasabasında doğup büyümüştür.²⁰

Hamlin, İncil'in saygı içerisinde her gün okunduğu, kutsal kabul edilen Cumartesi akşamı ve Pazar gününe özen gösterildiği bir aile ortamında büyümüştür. Soğuk kış günlerinde aile bireylerinden bazılarının farklı uğraşları olsa da evde biri tarafından yüksek sesle kitaplar okunmaktadır. Ailede yatmaya geçmeden önceki son iş olarak Kitab-ı Mukaddes okumaları yer almaktadır. Kitab-ı Mukaddes'ten pazar günleri beş bölüm diğer günlerde ise birer bölüm okunan ailede haftanın her günü kutsal kitabın okunmasıyla sonlandırılmaktadır. Bu sebeple Hamlin, ailesini okuyan bir aile olarak tanımlanmaktadır.²¹

Henüz yedi aylıkken babasını kaybeden Hamlin on altı yaşına kadar ailenin kalan üyeleri ile çiftlik hayatına devam etmiştir. Her zorluğu aşmayı, olumsuzluklara karşı mücadele etmeyi öğrendiği bir yaşam tarzı içerisinde büyümüştür. Bu durum onun doğduğu topraklardan çok uzaklarda, başka bir ülkede yılmadan, usanmadan verdiği mücadelede başarılı olmasını sağlayan önemli bir etken olmuştur.

1827 yılında Portland'da yaşayan ablası ve eniştesinin yanına giden Hamlin burada kuyumculuk ve gümüş işlerinde mahir bir usta haline gelmiştir. Bu işi ile birlikte tarih, İncil ve açıklamaları ile ilgili okumalar yaparak kendini geliştirmiş ve kiliselerde vaazlar vermeye başlamıştır. Süreçle birlikte kendisine yapılan papazlık teklifi sonrası maddi mi yoksa manevi mi bir mesleği icra edeceğini tercih etmek gibi bir seçimin arasında kalmıştır. Misyoner olmaya karar verdikten sonra kilisede kendisi için toplanan 1000

¹⁹ Önder Kaya, Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej İmparatorluktan Cumhuriyete Bir Okulun Tarihi, (İstanbul: Kronik Kitap, 2. Baskı, 2022), 26.

²⁰ İlknur Altındağ Halaç, *Robert Koleji'nin Kurucusu Misyoner Cyrus Hamlin'in Otobiyografisinin Türkçeye Tercümesi Ve Eğitim Alanına Katkıları Hakkında Genel Bilgi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 29.

²¹ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 36, 56-57.

dolarlık bir meblağ ile Bridgton Kolej'in yolunu tutmuştur. Bu akademide hem dil hem de dini bir eğitim alan Hamlin okul müdürünün de özel ilgisi neticesinde büyük bir başarı ile buradan mezun olmuştur.²²

Portland'daki kuyumculuk deneyimi, akademi ve teoloji eğitiminden sonra Bowdoin College'e kayıt olan Hamlin burada dini eğitimin yanı sıra bilimsel ve mühendislik eğitimi de almıştır. Hatta bu dönemde bir buhar makinesi prototipi yapmıştır. Bu deneyimi Maine kasabasındaki ilk buhar makinası olma özelliğini taşımaktadır. Bu tecrübesi ileride onun buharlı değirmen ve ayakkabı imalatı işini yapmasına büyük katkı sunmuştur. Hamlin bu kolejdeki ilk yılında dönem birincisi olmayı da başarmıştır. Bowdoin Koleji'nde "Eşek Şakası Cemiyeti", "İçkiden Uzak Durma Cemiyeti" ve "Doğa Tarihi Cemiyeti" isimlerinde üç cemiyetin kuruluşuna öncülük etmiştir. Ayrıca dindar öğrencilerin üye olduğunu söylediği "Araştırma Cemiyeti", "İlahiyat Cemiyeti" ve "Dua Çemberi" isimli üç dinî topluluktan bahsetmiş²³ ve buradan 1834'te mezun olmuştur. Daha sonra Bangor Seminary'e kaydolan Hamlin burada gördüğü eğitim sürecinde Amerikan Board Teşkilatı'na girmiştir.²⁴

Hamlin Osmanlı topraklarına gelmeden hemen önce Henrietta Jackson ile evlenmiştir. Bu evliliğinden olan ilk kızının tam adı Henrietta Ann Loraine'dir. Bu kızı ileride George Washburn ile evlenmiştir. Hamlin toplamda 3 evlilik yapmış ve 12 çocuğu dünyaya gelmiştir.²⁵

2.1.2. Eserleri

Cyrus Hamlin ülkede bulunduğu süre zarfında birçok eser yazdığını söylemiştir. Kaleme aldığı hatıratları "Türkler Arasında, Türkiye'deki Misyonerlik Faaliyetleri ve Robert Kolej" ve "Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür: Cyrus Hamlin" isimleriyle Türkçeye çevrilerek basılmıştır. O hatıratını; "Bu yazılar büyük balçık kütesinden damıtılmış bir cevherdir." diyerek özetlemiştir. Hatıratına Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile başlamış ve imparatorluğun bu denli başarılı olmasındaki en önemli etkenin İslam ve kurulan kurumlar olduğunu ifade etmiştir. Sonra 1839'da İstanbul'a geldiği Tanzimat Dönemi yıllarına geçerek hatıratını devam ettirmiştir. Makedonya'da bir madene yönelik

²² Halaç, *Robert Koleji'nin Kurucusu Misyoner Cyrus Hamlin'in Otobiyografisinin Türkçeye Tercümesi*, 29-31.

²³ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 118-120.

²⁴ Kaya, *Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej*, 26-27.

²⁵ Kaya, *Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej*, 29.

hazırladıkları raporlardan bahsederken misyonerlerin tek gayelerinin dini eğitim olmadığını göstermiştir. Telgraf cihazı tanıtılması gibi sebeplerle sultan ve üst kademe erbâb-ı ile yakın ilişkiler kurduklarını da anlatmıştır.

Özellikle Cizvitler tarafından yazılan Protestanlık karşıtı risalelere cevap niteliğinde kitaplar kaleme almıştır. Aralarında bazı Hristiyan din adamlarının da olduğu yazarların eserlerine eleştiriler yazmıştır. Bilhassa Ermeni okullarına ders kitabı hazırlamak niyetiyle yapılmış tercüme ve ders kitapları bu eserler arasında yerini almıştır. Bu ders kitapları genellikle Ermenice veya Ermeni harflerle Türkçe²⁶ yazılmış eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷ Hamlin okuldaki ders kitaplarının yetersiz olması sebebiyle Ermeni harfi Türkçe bir aritmetik kitabı kaleme almıştır. Bu kitabı arazisini satın aldığı ve dönemin maarif nazırı olan Ahmet Vefik Paşa'ya takdim etmiştir. Paşa bu kitabı Arabi harflerle çevirtip yayımlatmış ve dağıtmıştır.²⁸

Robert Kolej'den ayrıldıktan sonra “Among the Turks” (Türkler Arasında) ismiyle yazdığı anıları Hamlin'e 500 dolar kazandırmıştır. Bu tutar her ne kadar Hamlin'e uzun süre yetecek miktarda olmasa da o dönemde yaşadığı maddi sıkıntılarına bir nebze çözüm olmuştur.²⁹

2.1.3. Görev Yerinin ve Alanın Belirlenmesi

Bangor'da ilahiyat dönemi başlayan Hamlin, misyonerlik için kendisine ülke seçimi sorulduğunda gönlünün Çin'den yana olduğunu; okuduğu Afrika misyonerlerinin eserleri dolayısıyla Afrika'da çalışmak istediğini; ancak seçimi ABCFM'ye bırakarak en uygun yer neresi ise orada görev yapmak istediğini söylemiştir. Çiftçilik, ilahiyat alanında çalışmak gibi çeşitli hayallerinin olduğunu ve en son misyonerlikte karar kıldığını belirtmiştir. 4 Şubat günü Bangor'da yer alan postaneden aldığı üç mektuptan birinde görev yerinin İstanbul ve görev alanının da eğitim olduğunu yazan satırları okuduğunda çok şaşırdığını ve etkilendiğini itiraf etmiştir. Hamlin Afrika ve Çin seçeneklerine karşı

²⁶ Osmanlı'da yaşayan Ermenilerin birçoğu Türkçe konuşmaktadır. Ancak Ermeni harfleriyle yazabildikleri bu Türkçe sebebiyle literatürde “Armeno-Turkish” şeklinde bir kullanım meydana gelmiştir. (Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 237.) Ermenilerin kullandığı ve 31 Ermeni harfinden teşkil olmuş bu alfabe için söylenen Armeno-Turkish (“Ermeni-Türk”) ifadesi 1864'te Maraş'ta Amerikalı bir muhabir tarafından kullanılmıştır. Wikipedia Özgür Ansiklopedi, “Ermeni harfli Türkçe”, (Erişim 17 Mayıs 2024).

²⁷ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 234-238.

²⁸ Kaya, *Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej*, 34.

²⁹ Kaya, *Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej*, 82.

görev yeri olarak belirlenen Türkiye için “en umulmadık yer” nitelendirilmesinde bulunmuştur.³⁰

2.1.4. İstanbul’a Yolculuğu ve İstanbul’daki Faaliyetleri

Cyrus Hamlin ve eşi, çıktıkları 45 günlük uzun bir gemi yolculuğu sonunda, 17 Ocak 1839’da İzmir’e varmışlardır. Burada Daniel Temple, John B. Adger ve Riggs isimli üç misyoner tarafından karşılanmışlardır. On günlük bir dinlenme zamanının ardından İstanbul’a doğru yola çıkmışlardır. 45 günlük yolculuk sürecinde, binlerce kişinin yaşamını yitirdiği veba salgını bulunan Mısır’la muhtemel temasları olmuştur kaygısıyla gemiden inmeden önce sağlıkçılar tarafından detaylı incelenmişlerdir.³¹

Hamlin ve eşi İstanbul’a ulaştıklarında William Goodle³² isimli bir misyonerin evinde kalmışlardır. Bu süreçte ilk işleri dil eğitimine başlamak olmuştur. Dil öğretmenleri ise, Protestanlaştırma faaliyetlerine olumlu cevap veren ilk kişilerden birisi olan Avedis Der Sahakyan’dır. Bu öğretmenin kardeşi olan Hohannes Der Sahakyan³³ ise; Avederanagan Miapanootiune Teşkilatı’nın (Evanjelik Birliği)³⁴ başı olup, misyonerlere aktif olarak birçok alanda yardım etmiştir. Bu teşkilat üyeleri sürgüne gitmemek veya tutuklanmamak için oldukça gizli çalışmışlardır ve aktif bir kilise görevlisi durumundadırlar. Düzenli toplantılar yaparlar. Protestanlar ve İmparatorluk’taki papazlar, öğretmenler ile yazışarak haberleşirler ve bu mektupları toplantılarında okumaktadırlar. İmparatorluk’taki uyku

³⁰ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 142-143, 152-153, 450.

³¹ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 170-171.

³² 14 Şubat 1792 yılında Massachusetts Eyaleti’ne bağlı Templeton’da dünyaya gelen William Goodell (1792-1867) maddi durumu pek de iyi olmayan bir ailenin 12 çocuğundan biridir. Amerikan Board Teşkilatı’na dâhil olarak kırk yılını misyonerlik çalışmaları adına Osmanlı İmparatorluğu’nda geçirmiştir. İstanbul’daki Ermeniler arasında çalışmak için gönderilmiş ve İstanbul Misyonu’nun (Konstantiniyye Misyonu) kurucusu olmuştur. Amerikalı Protestan misyonerler kuruluşu 1830’ların başlarına dayanan bu misyonun çalışmaları ile Osmanlı’da etkili olmuşlardır. Goodell ayrıca Rum ve Ermeni toplulukları arasında açılan okullara büyük katkılar sunmuştur. İncil başta olmak üzere dini eserleri Ermeni alfabesi kullanılarak yazılmış Türkçe’ye çevirmiştir. Bağlı olduğu heyetin amaçları çerçevesinde yürüttüğü faaliyetlerle misyonerlik sahnesinde önemli bir rol üstlenmiştir. (Cemal Yetkiner, “İstanbul’da Bir Cemaatin Doğuşu: William Goodell ve Amerikan Protestan Misyonu” Akademik ORTA DOĞU, Cilt 3, Sayı 1, 2008, s. 133, 143.)

³³ Bebek İlahiyat Okulu öncesindeki bir okul açma denemesi sayılan Pera Erkek Yüksekokulu’nda (1834-1837) 1836 yılında okul müdürlüğü yapmıştır. Sahakyan ayrıca okuldaki Ermenice derslere de girmiştir. (Ayşe Aksu, “Robert Kolej’in İzinde...”, Dergah Yayınları, İstanbul 2017, s. 144.)

³⁴ Evanjelik Hristiyanlık, Protestan öğretilerine bağlı olan kiliselerin ortak adı olarak kullanılmaktadır. Amerika başta olmak üzere Avrupa’da reform hareketinin akabinde kendilerini Evanjelik olarak ifade eden çok fazla Protestan kilise faaliyetlerine başlamıştır. Evanjelizm ise kavramsal olarak, İncil doktriniyi yayma çalışmalarını veya bu çalışmalar ile ilgili teolojik düşünceleri ifade etmektedir. (Şener Faruk, Bedir, “Reformasyon’dan Günümüze Evanjelik Hristiyanlık”, Birey ve Toplum, Güz 2013, Cilt 3, Sayı 6, 73-75.)

halinde olan kiliselerin, uyanış emareleri hakkında Hamlin'e verdikleri bilgiler onun daima ilgisini çekmiştir.

Hamlinlerin dil öğretmeni olan Avedis, bir gün derse telaşlı gelerek ağır bir bohça içerisinde sarılmış evraklar getirmiştir. Tutuklanan kardeşinin gönderdiği bir haber üzerine evrakları saklaması için Hamlin'e teslim etmesini istediğini belirtmiştir. Eğer bu evraklar saklanmaz ise 500 kişinin sürgün edileceğini ve Hamlin'in de ülke dışına gönderileceğini ifade etmiştir. Hamlin'in bir mahzene çok dikkatlice sakladığı evraklar yaklaşık on iki yıl güvende kalmıştır. Bu olaylar neticesinde öğretmensiz kalan Hamlin ailesi inandıkları; "Çalışmaya devam et. Şayet bir şeyden dolayı işin sekteye uğrarsa yeni bir işe geç." düsturu gereği modern Rumca ve Fransızca dersleri almaya başlayarak zamanlarını iyi değerlendirmeye çalışmışlardır.³⁵

Dil öğrenme çabaları ile birlikte İstanbul'da evlerini kuran Hamlin ailesi misyonerlik faaliyetlerine de başlamışlardır. O dönemde şehirde yaşanan kolera salgını ile mücadeleleri, hastalara yardımcı olmaları ve hatta kullandıkları yöntemlerle ölmek üzere olduğu düşünülen bir hastayı iyileştirmeleri çevrelerinden büyük ilgi görmelerine sebep olmuştur.

İstanbul'da misyonerlerin zaman zaman ciddi takip altına alındıkları dönemler yaşanmakla birlikte rahat hareket ettikleri zamanlar da olmuştur. Bu nedenle takiplerden kurtulabilme adına gözlerden uzak bir yer arayışlarının neticesinde seçtikleri Bebek'te ilk ruhban okulunu açmışlardır. Hem İngilizce hem de dini eğitim vermeyi planladıkları bu yer Bebek İlahiyat Okulu adıyla 1840 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Önceleri Ermeni çocuklarının geldiği bir okul olarak çalışmalarını yürüten bu merkez daha sonraları ise diğer milletlerin de teveccühlerini kazanmayı başarmıştır. 1848 yılında Protestanlığın Osmanlı devleti tarafından resmen bir mezhep olarak tanınması üzerine diğer misyonerler gibi rahat bir ortam bulan Hamlin ailesi çalışmalarını daha kolay sürdürmüşlerdir. Okulda atölyeler kurarak öğrencilerini çeşitli meslek alanlarında yetiştirmeyi de kendisine amaç edinmiş olan Hamlin, fırın açarak hem öğrencilerinin hem de bölge halkının çalışabileceği bir ortam da hazırlamıştır. Özellikle Kırım Savaşı zamanında İngiliz ordusunun ve hastanesinin ekmek ihtiyacını karşılamak adına İngiliz yetkililerle anlaşmalar imzalayarak yeni fırınlar açan Hamlin işlerini büyütmüştür. Yine askerlerin kirlenen kıyafetlerinin yıkanabilmesi için çamaşırhane kurması, fare kapanı imalatı için

³⁵ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 172-176.

zor durumda olan birine yardım etmesi, köydeki hastaların yardımına koşması gibi birçok etken Hamlin'in çevre edinmesinde etkili olmuştur.

Okulun alt katında kurulan atölyeler sayesinde ilgi çeken ve bu şekilde büyüyen okul için yeni ve daha büyük bir mekân arayışı hâsıl olmuştur. Dönemin Sadrazamı Ahmet Vefik Paşa'nın sahip olduğu ve şimdiki Boğaziçi Üniversitesi'nin yeri olan harika boğaz manzaralı arazinin uzun ve yorucu satın alım süreci, sonunda başarıyla tamamlanmıştır. Tanzimat Döneminde yabancılara toprak satılması sebebiyle Robert Kolej'in arazisi tapuda Meryem binti Toma adıyla Hamlin'in eşinin adına kayıtlıdır.³⁶ Bu satın alınan araziye kurulan ve bu işin finansmanının adını alan Robert Koleji 1863 yılında eğitim öğretim faaliyetlerine başlamıştır. İlk açıldığı dönemlerde eğitici kadronun öğrenci sayısından fazla olduğu ifade edilen bu koleje ilk sene sadece dört öğrenci kayıt yaptırmıştır. Okula kayıt yaptıranların sayısı zamanla artan okulda Ermeni, Bulgar ve Rumlar ağırlıklı olmakla birlikte birçok milletten öğrenciye eğitim verilmiştir.

Yetiştirdikleri öğrencilerin kendi milletleri için örnek birer şahsiyet olmalarını sağlayacak bir donanımla kolejden mezun edilmeleri Hamlin için çok önemlidir. Bu bağlamda kapsamlı bir eğitim öğretim yöntemi benimsenen kolejin diploması, sahip olduğu müfredat yoğunluğu ve imkânlar sebebiyle Avrupa üniversitelerinde geçerli kabul edilmiştir. Her ne kadar benimsediği birçok yöntem sebebiyle Amerikan Board teşkilatı tarafından çeşitli nedenlerle eleştirilen Hamlin, yollarını teşkilatla ayırma pahasına ideallerinden taviz vermemiştir. Bu azim ve kararlılığı ile yürüttüğü çalışmalar ve yakaladığı başarılar sebebiyle Hamlin ve Robert Koleji, daha sonra açılan Amerikan kolejleri tarafından da örnek alınmıştır.

23 yaşında İstanbul'a atanan ve 17 Ocak 1839'da Osmanlı topraklarında ilk kez ayak basan Hamlin'e 11 Temmuz 1839'da Sultan Abdülmecid'in kılıç kuşanma töreni için bir davetiye gönderilmesi ve bunun daha geldiği ilk yılda yaşanmış olması onun ve yaptıklarının büyüklüğünü göstermesi bakımından önemlidir.³⁷ Ayrıca Hamlin 1829 yılında sultan II. Mahmut tarafından yaptırılan ahşap sarayda bizzat Padişah Abdülmecid tarafından kabul edilmiştir. Burada bulunma nedeni Samuel Morse tarafından icat edilen ve Profesör Lawrence Smith tarafından tanıtımı yapılacak olan telgraf cihazıdır. Cihaz

³⁶ Kaya, Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej, 22.

³⁷ Kaya, Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej, 29.

önce Bebek'teki okulda denenmiştir. 9 Ağustos 1847 Pazartesi günü ise Beylerbeyi Sarayı'nda Sultan'a takdim edilmiştir.³⁸

2.1.5. Amerika'ya Dönüşü ve Vefatı

Cyrus Hamlin, Robert Kolej'de devam ettirdiği atölye faaliyetleri ile büyük işler başarmış öğrencilerini zanaat sahibi şahıslar olarak yetiştirmiştir. Kolejde 17, genelde ise 35 yıllık bu yoğun ve verimli süre zarfının ardından Hamlin 1873 senesinde ailesi ile birlikte arkadaşlarını ziyaret etmek için memleketine dönmüştür. Hamlin'in Amerika'ya gitmesinin diğer bir nedeni de bozulan sağlığını düzeltmek ve tedavi olmaktır. Ciğerindeki kanserli tümörü aldırma için ameliyat olması gereken Cyrus Hamlin, ülkesindeki ameliyat ve tedavi sürecinin ardından çok uzun bir sürede iyileşebilmiştir. Bir süre Amerika'da ailesinin yanında kaldıktan sonra İstanbul'a dönmekten önce uğradığı New York'taki Bay Robert'in ofisinde hiç beklenmedik bir durumla karşılaşmıştır. Bu ziyareti esnasında kendisine hiçbir açıklama yapmayan Bay Robert'in; "Bay Hamlin, sizin için en iyisinin, İstanbul'a dönmemeniz olduğuna karar verildi." sözlerini duyduğunda çok şaşırılmıştır.

Hamlin Ekim 1873'te ailesi ile birlikte memleketine doğru yaptığı bu yolculuğu ilginç ifadelerle anlatmıştır. Bu seyahate Bay Robert'e güvenerek çıktığını, bu süre zarfında damadı Washburn ile okulun doğa bilimleri profesörü Albert Long'un Bay Robert'in aklına girdiklerini ve İstanbul'a geri dönmeye engel olarak kendisini ekarte ettiklerini anlatmıştır. Bu bilgiler son görüşmelerinde Robert'in; "Bay Hamlin, sizin için en iyisinin İstanbul'a dönmemeniz olduğuna karar verildi." sözünün arkasında yatan nedenlerden birinin de bu olduğunu düşündürmektedir.³⁹

Bugüne kadar kolej'in kaynaklarından kendisine bir pay ayırmamış ve dolayısıyla kendini finansal açıdan garantiye almamış olan Cyrus Hamlin çok üzülmüş ve ailesi ile birlikte 1837 yılında ayrıldığı Bangor'a geri dönmüştür. Buradaki fakültede öğretmenlik yapmaya başlayan Hamlin aynı zamanda da kilisede vaazlar vermiştir. Daha sonra eşinin hastalanışı ve hastalığa giden masraflarıyla birlikte bir süre daha zorluk yaşamıştır. Bangor İlahiyat Fakültesi'nde yürüttüğü görevinden fakülte yetkililerinin daha genç bir öğretmen arayışına girmeleri sebebiyle istifa etmiştir. Kısa bir süre sonra Middlebury

³⁸ Kaya, Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej, 60.

³⁹ Kaya, Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej, 80.

Koleji’nde müdürlük yapması için teklif almış ve beş yıllık zorlu bir çalışma sürecinin ve muhteşem bir sonucun ardından artık dinlenmek için 1885’te bu görevinden de istifa etmiştir. Bundan sonra tüm ailenin bir arada olabileceği bir ev satın almıştır. Burada günlerini sevdiği işleri yaparak, dostlarıyla ve ailesiyle bir arada yaşayarak geçiren Hamlin 1900 yılında 89 yaşındayken vefat etmiştir.⁴⁰

Hamlin’in mezar taşında şunlar yazmaktadır. “Cyrus Hamlin. Misyoner. Konstantinopolis’teki Robert Kolej’in kurucusu. Bu anıtın graniti doğduğu eyalet olan Maine’den gelmiş olup Ermeni dostları tarafından sabrına, dayanıklılığına ve insanlara sunduğu adanmış hizmetlerine karşılık dikilmiştir. O öldü ama hala konuşuyor.”⁴¹

2.2. Cyrus Hamlin’in Şahsiyeti

Cyrus Hamlin ve kurduğu Robert Koleji, daha sonraki dönemlerde diğer misyonerler ve açılan eğitim kurumları tarafından örnek alınmaları sebebiyle Osmanlı tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Özellikle kolejden mezun olan ve kolejle bağlantılı bir şekilde hayatlarını devam ettirmeleri sağlanan öğrencileriyle Hamlin, fikirlerini daha geniş kitlelere ulaştırmayı da başarmıştır. Toplumları değiştirmenin yolunun, onları değiştirmeyi başarabilecek gençlerin yetiştirilmesine bağlı olduğu fikrini benimseyen Hamlin bu uğurda büyük emekler vermiştir. Doğduğu topraklardan çok uzaklara gelerek misyonerlik faaliyetleri adıyla ideallerinin peşinde koşan Hamlin’in İstanbul’da başladığı çalışmaları etkisini çok uzaklarda da hissettirmiştir. Bağlantılı olduğu şahıslarla işlerini yürütmesi, karşısına çıkan zorlukları aşması, dönem dönem memleketine giderek yardımlar toplaması, kişilerle, kurum ve kuruluşlarla bağlantı kurması, Osmanlı topraklarında çeşitli alanlarda araştırmalar yapması, elde ettiği verileri heyetle ve ilgili kişilerle paylaşması onun tarih sahnesindeki yerinin daha iyi anlaşılması açısından oldukça önemlidir.

⁴⁰ Halaç, *Robert Koleji’nin Kurucusu Misyoner Cyrus Hamlin’in Otobiyografisinin Türkçeye Tercümesi*, 37-38.

⁴¹ Kaya, *Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej*, 83.

2.2.1. Hamlin'in Ziyaretçileri ve Kurduğu Bağlantılar

2.2.1.1. Okula Gelen Ziyaretçiler

Okulun açıldığı ilk üç seneyi ifade eden 1840-1843 yıllarında birçok kişi Bebek'te yer alan bu Amerikan kurumunu ziyarete gelmiştir. Ziyaretçiler arasında yüksek mevkilerde yer alan kişiler, imparatorluk okulunda okuyan Türk gençleri de bulunmaktadır.⁴²

1842'den 1843'e kadar geçen bir yıllık süre “Ziyaret yılı” diye isimlendirilmiştir. Öğleden önceki ayınlara öğleden sonraki İncil derslerine veya sebt günlerinde gelen yoğun misafirlerin o yıl yaklaşık bin kişi kadar olduğunun tahmin edilmesi üzerine böyle bir isim verilmiştir. Bu yıl ziyarete gelenlerden dört tanesi de önemli ailelere mensup Türk gençleri olmuştur. Sarayburnu'nda yer alan ve gayesi padişahın görevlendirileceği çeşitli saray işlerini yerine getirecek gençleri yetiştirmek olan Enderun'a devam eden bu gençler Hamlin ile fiziksel cihazlar ve deneyler ile ilgili görüşmek için Bebek İlahiyat Okulu'na çok sık gitmişlerdir. Bazen Ermeni bir mütercim ile gelirlerken bazen de okuldan bir öğrenci veya öğretmenin tercümanlığı eşliğinde ziyaretlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu ziyaretlerde deneyler merkezli zevkli sohbetler yaşandığı ifade edilmiştir. Bu gençlerden ikisinin babasının, padişahın hazinelerinden sorumlu kişi oldukları ve gençlere gösterdiği yakın ilgiden dolayı Hamlin'e hazineyi göstermeyi teklif ettikleri anlatılmıştır. Gerekli izinler alınınca saraya davet edilen Hamlin yaşanan olaylar ve başka bir sefere bu ziyaretin gerçekleşeceği söylenen bahanelerle hazineyi göremeden geri dönmek durumunda kalmıştır.⁴³

Kolejin ikinci müdürü olan George Washburn'un hatıratında bazı ilginç ziyaretçilerimiz oldu diye anlattığı bölümün ilk ismi, öğrencilerin kendisine “yaşlı Yunan” diye lakap taktığı Hamilton Koleji'nden Profesör North olmuştur. Kolej ile oldukça yakından ilgilenen profesör ziyaretinde öğrencilere konuşmalar yaparak, Kolej'in öğretmenleri olacak kişiler hakkında tavsiyelerde bulunarak ve Bay Robert'e dönem dönem kolej hakkında raporlar yazarak koleje destek olmuştur.

General Sherman ve yaveri de diğer ziyaretçiler arasındadır. Sultan'ın özel misafiri olarak davet edilen ve paşalardan bir grubun kendilerine eşlik ettiği General o dönemdeki

⁴² Hamlin, *Türkler Arasında...*, 79.

⁴³ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 212-213.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın da oğludur. Böyle bir kişinin okulu ziyaretinin öğrenciler üzerinde bıraktığı olumlu etkilerden özellikle bahsedilmiştir.

Tarihçi Bay Bancroft koleji ziyaretinden bir süre sonra Berlin'de Amerikan elçiliği görevine getirilmiştir. Kolej'in çok büyük destekçilerinden birisi diye nitelendirilen bu tarihçi ile birlikte Hamlin, Ahmet Vefik Paşa'yı da ziyaret etmiş ve bu buluşmanın Bancroft üzerindeki olumlu etkisinden bahsetmiştir. İngiltere'nin ve Kolej'in en iyi dostlarından biri diye ifade edilen Bayan Braithwait de o yılki ziyaretçiler arasında yerini almıştır. Kolej'in ziyaretçileri öğrencilere yaptıkları konuşmalar ile moral vermişler, onların üzerinde önemli etkiler bırakmışlar ve hem de zaman zaman devlet büyükleri ile bir araya gelmişlerdir.

Kolej 1875 yılı sonbaharında İngiliz birçok önemli kişinin ziyaret akınına uğramış ve bu ziyaret akını 25 yıl devam etmiştir. Lord Champel ve Lady Stangford ismen zikredilmiştir. Bulgarlarla iyi ilişkiler kurmak isteyenlerin kolej üzerinden girişimlerde bulundukları izlenimi ve Kolej'in bu kişiler tarafından Bulgarlarla ilişki kurma nedeni ile kolayca bilinir hale geldiği dile getirilmiştir.

Büyükelçiliği korumak niyetiyle Boğaz'da duran Amerikan gemisinin mürettebatı, İstanbul'a bilgi almak için gelen Amerikan ve İngiliz bütün ziyaretçiler kolejde ağırlanmıştır. Ziyaretçiler kimi zaman konserlerle, kimi zaman beysbol maçlarıyla, kimi zaman da konferanslarla öğrenciler ile buluşmuşlardır.

1895-1896 yıllarında Kolej'in ziyaretçileri arasında Bulgaristan Prensi Ferdinand da yerini almıştır. Sultan ile görüşmesinden sonra yanındaki heyetle birlikte Kolej'e gelmiş ve ziyaretinde buranın Bulgar Devleti'nin yuvası olduğunu ve bunun devam edeceğini ümit ettiğini belirtmiştir.⁴⁴

2.2.1.2. Hamlin'in Londra Ziyareti ve Temasları

Hamlin ve ailesi Boston'dan İstanbul'a geldikleri ilk günün üzerinden 18 yıl geçtikten sonra kendi yurtlarına ilk ziyaretlerini gerçekleştirmişlerdir. 18 yıllık uzun Türkiye sürecinin ardından 14 günlük yolculuk neticesinde doğduğu topraklara dönen Hamlin istasyonda kendisini bekleyen ailesi ve kız kardeşiyle birbirlerini tanıyamadıklarını dile getirmiştir.

⁴⁴ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 87, 104, 131, 150-151, 268-269.

Hamlin'in Londra'ya gittiğinde uğradığı ilk yer Türk Misyonlarına Yardım Cemiyeti (The Turkish Missions Aid Society)⁴⁵ olmuştur. Hatıratında bu cemiyetin gerçek kurucusu diye anlatılan Rev. Cuthbert G. Young bir dönem Bebek İlahiyat Okulu'nda bulunmuş, derslere girmiş, Hamlin ile çeşitli gezi ve etkinliklere katılmıştır. Young bu okul sürecinden sonra şunları dile getirmiştir: “Ermeni ırkı Türkiye'ye giriş vasıtası olacak açık bir kapıdır.” Bu nedenle kendini Ermenice öğrenmeye veren Mr. Young İngiltere'ye döndüğünde bahsi geçen cemiyetin kuruluşuna öncülük etmiştir. Londra'da bulunduğu süre zarfında çeşitli toplantı görüşme ve davetiyelere katıldığını belirten Hamlin burada kendisine yöneltilen misyonerlik çalışmaları, Türkiye Kırım Savaşı ve sonuçları, Doğu kiliseleri ve reform ihtimalleri hakkındaki sorulara yanıtlar vermiştir. Buradaki cemiyetin içinde yapılan görüşmelerde İngilizlerin Akdeniz'den Fırat Nehri'ne kadar uzanması planlanan demiryolu projesinin de gündeme geldiği belirtilmiştir. Cemiyet yetkililerinden Dr. Holt Yates'in bu muhtemel demiryolu hattının son durağı olarak Suadiye'den (şimdiki adı Samandağ olan yerden) geniş bir arazi satın aldığı, okullar ve çeşitli işletmeler kurduğu anlatılmıştır.

Londra seyahati sürecinde Hamlin'e gelen bir mektupta ele alınan konular önemlidir. Bu mektupta Birleşik Devletlerin kurduğu Ermeni Misyonu'nun Hamlin ve arkadaşlarının yaptıklarından çok etkilendikleri, kendilerinin de bu çalışmalara katkıda bulunmak istedikleri belirtilmiştir. Ayrıca Bulgaristan'ın da bu tür Protestan misyonerlerinin çalışmaları adına önemli bir yer olduğuna dikkat çekilmiştir. Misyonerlerin buraya gönderilerek çalışmaların başlatılmasını ve buradaki görevlilerin sorumluluğunu ve masraflarını karşılamak isteklerini içeren bu mektup, misyonerlere verilen desteği göstermesi açısından da önemlidir.

Amerika'ya döndükten sonra hayatını geçirdiği çeşitli yerleri de ziyaret eden Hamlin kısa bir süre yaptığı Portland'taki pastörlüğünün son haftalarında kurulmuş “Genç Hanımlar

⁴⁵ Dernek 1854 yılında aralarında Sir Culling Eardley ve Lord Shaftesbury'nin de bulunduğu bir grup İngiliz Evanjelik hayırsever tarafından Türk Misyonerlerine Yardım Cemiyeti adıyla kurulmuştur. Türkiye'deki Ermeni Hristiyanları desteklemek amacını taşımaktadır. 1893 yılında Türkiye dışındaki faaliyetleri geliştikçe dernek adını İncil Toprakları Misyonları Yardımlaşma Cemiyeti olarak değiştirmiştir. 1962'de hayır kurumu Londra'dan High Wycombe'a taşınmış ve kendisini Bible Lands Society olarak yeniden adlandırmıştır. Ardından 1996'da sadece Bible Lands ve son olarak 2012'de Embrace the Middle East olarak değiştirmiştir. Dolayısıyla Embrace the Middle East adı ile de anılan bu cemiyet ilk olarak 1854'te Osmanlı İmparatorluğu'nda bir Hristiyan misyonu olarak kurulmuştur. Devletlerde sağlık, eğitim ve toplum gelişimi alanlarında projelerle faaliyet gösteren bir yardım kuruluşu olarak bilinmektedir. Topluluğun arşivleri Birmingham Üniversitesi Cadbury Araştırma Kütüphanesi'nde tutulmaktadır. (Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Embrace the Middle East”. Erişim 25 Mayıs 2024)

Misyonerlik Cemiyeti”nin (Young Ladies Missionary Society) “Ermeni Çemberi” (Armenian Circle) olarak isimlendirilmesinden ve bu cemiyetten Türkiye’ye misyonerlerin gönderildiğinden bahsetmiştir.⁴⁶

Bir davet esnasında “İngiltere’ye ve Yabancılar İncil Cemiyeti” (British and Foreign Bible Society)⁴⁷ temsilcisi Dr. Thomson, bir parşömen kâğıtta yazılı metinden okuduğu yazıda Hamlin için; “Yıllar boyu American Board’un Ermeniler için görevlendirdiği bir misyoneri olarak o milletin güvenini ve saygısını kazandığınız.” ifadelerini kullanmıştır. Dr. Thomson, Hamlin’in okullarında hem vaaz ettiğine hem de öğrettiği zanaatlar sayesinde öğrencilerine özgüven aşılamakla kalmadığına American Board’un masraflarını da azalttığına vurgu yapmıştır. Kırım Savaşı zamanında İngiliz ordusu için yaptıklarından dolayı kendisine teşekkür etmiştir.⁴⁸

Londra temaslarının birinde Washington Eyalet Sekreteri Mr. Hamilton Fish ile Amerikan-Türk protokolünün imzalanması için görüşmeye giden Hamlin, bu imzayı attıracağından oldukça emindir. Zira bu protokole göre Amerikan vatandaşlarının Osmanlı İmparatorluğu’nda gayrimenkul edinme hakları oluşacaktır. Ancak umduğu gibi olmamış ve Mr. Fish protokolü imzalamamıştır. Bağlantıya geçtiği bazı kimselerin yardımı ve aracılığıyla kongre üyelerine durumu anlatmayı başaran Hamlin protokolün imzalanmasını sağlamıştır.⁴⁹ Marry Mills Patrick hatıratında Ağustos 1872 Üsküdar’da Kız Koleji için alınan araziden bahsederken; “O zaman bile Amerikan vatandaşları Türkiye’de yasal olarak mülk sahibi olabildiklerinden Üsküdar kampüsünün tapusu yerel komitenin bir üyesi adına yaptırıldı.” demektedir. Bu durum iki devlet arasında yapılmış bu protokolün imzalanmasını sağlayan Hamlin’in çalışkan, azimli ve kararlı olmasının yanı sıra aslında ne kadar da geleceğe dair önemli hamlelerde bulunduğunun bir göstergesidir.⁵⁰

⁴⁶ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 337-347.

⁴⁷ 7 Mart 1804’te William Wilberforce ve Thomas Charles’ın da aralarında bulunduğu bir grup tarafından Kutsal Yazıların "daha geniş çapta dolaşımını ve kullanımını" teşvik etmek amacıyla kurulan bu cemiyet İngiltere ve Galler’de genellikle en sade şekliyle “İncil Topluluğu” olarak bilinmektedir. İngiliz ve Yabancı İncil Topluluğu’nun amacı İncil’i dünya çapında erişilebilir kılmaktır. Hayırseverlik olarak adlandırdıkları bu amaca sahip olan topluluk bir mezhebe bağlı değildir. BFBS tarafından yayınlanan İncillerin ön sayfalarında yayıncının adı olarak BFBS’nin adı metnin diline çevrilmiş durumdadır. (Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “British and Foreign Bible Society”. Erişim 25 Mayıs 2024)

⁴⁸ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 419.

⁴⁹ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 450.

⁵⁰ Patrick, *Bir Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji*, 33.

Hamlin 1871 Eylül'ünde ailesini geride bırakarak para bulmak için tekrar Amerika'ya gitmiş ve 1872 Haziran'ında dönmüştür. Ekim 1873'te ailesi ile birlikte para toplamak için tekrar Amerika'ya giden Hamlin bir daha İstanbul'a dönmemiş ve 1877 senesinde yürüttüğü Kolej'in başkanlık görevinden de istifa etmiştir. Dr. Hamlin'in para bulmak için gitmiş olduğu bu ziyaretlerde çok çabaladığı ancak çabalarının sadece görüşmelerle sınırı kaldığı ifade edilmiştir. Görüştüğü kişilerin yardım yapmaya yanaşmaması sebebiyle genellikle para bulma konusunda başarılı olamamıştır. George Washburn bu başarısızlık sebeplerini Robert'in kendisine gönderdiği bir mektupta şu şekilde sıralandığından bahsetmektedir.

- Kiliselerin bu para toplama işine bakış açılarının kötü olması,
- Yaşanan savaş sebebiyle insani yardım ve çabaların savaştan kaynaklı acıların giderilmesi yönüne kayması
- Mezheplerin ve rahiplerin kendilerini düşünmelerinden hareketle yardımları kendi kuruluşlarına almak istemeleri ve dolayısıyla yardıma yanaşmamaları
- Son iki yılda çok sayıda dini yardım kuruluşunun açılmış olması
- Chicago'da büyük bir yangının çıkması
- Savaş yüzünden Amerika'da artan yardım kuruluşu sayısı
- İnsanların kendi ülkesi dururken başka bir ülkedeki eğitim kuruluşuna yardım etmeye yanaşmaması⁵¹

2.2.1.3. Bulgaristan Süreci ve Bulgar Misyonu

Amerikalı misyonerlerin hatıratları incelendiğinde Bulgaristan'ın bağımsızlığı sürecinde aktif rol aldıkları görülür. Her ne kadar öncelikli hedef kitle Ermeniler olsa da Bulgarlar da misyonerlerin ilgi merkezinde önemli bir yere sahiptir.

Gerek İstanbul'da bulunan Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrılmaları gerekse Türkiye'den bağımsızlıklarını kurtarmaya yönelik içlerinde besledikleri özlem Bulgarların diğer milletlere göre “uyanık bir millet” olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. İşte bu noktada Robert Kolej'de bulunan Dr. Long başta olmak üzere Bulgaristan'da yer alan Amerikalı misyonerler ve kolejdeki öğretmenler Bulgarların dikkatini çekmeyi başarmışlardır.⁵²

⁵¹ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 60-62, 91.

⁵² Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 70.

Misyonerlerin Bulgarlara olan ilgisi Kırım Savaşı'ndan önce başlamıştır. Bu bağlamda Dr. Riggs ve Dr. Long (ki kendisi Robert Kolej'in müdür yardımcılığı görevini yürütmüştür) isimli iki misyoner İncil'in Bulgarcaya çevirisini yapmışlardır. Kendi dillerindeki İncil Bulgarlar tarafından çok rağbet görmüştür. Dr. Riggs Varna civarında bu kitabın dağıtımı ile ilgili çok teşvik almıştır. Misyonun İstanbul merkezi tarafından Board'un sekreterlerine Bulgar misyonunun gerekliliği ile ilgili baskı yapmak üzere görevlendirilen Hamlin, 1856 yılında bu iş için Birleşik Devletlere gitmiştir. Ziyaretinde Amerikan Board'a durumu anlatan Hamlin'e yetkililer hak verdiklerini ancak kaynaklarının uygun olmadığını söylemişlerdir. Hamlin'den bu gerçeği Methodist Episcopal Board'a⁵³ iletmesi istenmiştir. Bunun için New York Palmira'da yapılan büyük kongreyi fırsata çeviren Hamlin bu davranışıyla hem Bulgarların misyonunu sağladığını hem de ömür boyu onların yöneticisi olma konumuna ulaştığını ifade etmiştir.⁵⁴

Amerikan Board teşkilatının günümüz Bulgaristan, Arnavutluk ve Makedonya'yı da kapsayan alanda oluşturduğu misyonuna merkez istasyon konumunda olan ilk teşkilatlanma Hamlin'in 1857 senesinde bölgeye yaptığı ziyaret ile başlamıştır.⁵⁵ Hamlin, bu gezisini "Bir uykudan uyanan insanlar" ifadesi ile özetlemektedir. Gezinin raporu Türk misyonunun yıllık toplantısında görüşülmek üzere misyona sunulmuştur. Bu durum Balkanlar'ın güneyinde Bulgar misyonunun başlaması anlamını taşımaktadır. Gelişen süreçte Bulgarların ilerlemeleriyle önceden çok zor gibi görünen; kendi okulları, dilleri ve ayinleri olmuş, kiliselerinin özel idareleri de kendilerine verilmiştir. Hamlin bu hatıratı yazmış olmasının mutluluk verici bir yanını da Bulgarların kurtuluşları için neler yapmaya kalkıştığının anılarını, varislerine bırakmak olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶

Hamlinlerin damadı ve kolejin müdürleri arasında yer alan Washburn hatıratında 2 Mayıs 1876'da Bulgaristan'da ortaya çıkan isyandan, aylarca hazırlık yapıldığından ve Türklerin hem bu plandan hem de bağlantılardan haberdar olduğundan bahsetmiştir. Ancak Türkler tarafından beklenen Sırbistan Savaşı ve bu isyan bölgesinin Sırbistan yolunu kontrol

⁵³ Amerikan Metodist Piskoposluk Misyonu: Metodist Piskoposluk Kilisesi'nin Yabancı Misyonlar Kurulu olarak da bilinmektedir. Metodist Piskoposluk Kilisesi'nin Güney Amerika ve Afrika gibi ülkelere işçi göndermeyle ilgilenen misyoner topluluğudur. 1847'de Çin alanına girmiş ve çok geçmeden ajan ve üye sayısı bakımından diğer toplulukları geride bırakmıştır. (Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "Amerikan Metodist Piskoposluk Misyonu". Erişim 23 Mayıs 2024)

⁵⁴ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 242.

⁵⁵ Ümit Akca, "Protestan Misyonerler ve Milli Devletlerin Doğuşu: Robert Kolej ve Bulgar Milli Devleti Örneği" *Sosyoloji Konferansları* No: 53 (2016-1) / 292-293.

⁵⁶ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 251-252.

etmesi gibi nedenlerle isyanın Türkler tarafından teşvik edildiğini ve sonuçta 5000-6000 Bulgar'ın öldürülerek veya köle gibi satılarak isyanın bastırıldığını “terör saldırıları” ifadeleri eşliğinde anlatmıştır. Bu isyana karşı devlet tarafından yapılanları “katliam” diye anlatarak basında Bulgarlar lehine çıkan haberlere kaynaklık etmişlerdir. Kolej'in bu durumdaki Bulgarlara yardım eli uzatma tavrının gayet insanî olduğu, bir politika amacı taşımadığı iddia edilmiştir. Kolej'in tutumunun sadece dış dünya ile bağlantısı kesilen Bulgarlara bilgi aktarma, onların durumlarının İngiltere Büyükelçisi Henry Eliot ile paylaşarak ondan yardım etmesini bekleme olduğu söylenmiştir. Bu bağlamda olayları iyi bir dostumuz dedikleri İngiltere'deki Daily News gazetesinin muhabiri Pears'e ve London Times gazetesinin muhabiri Galenya'ya anlatmışlardır.⁵⁷

1876 yılında Bulgaristan'da yaşanan bu karışıklıkları incelemek için birçok devlet sorumlu kişiler göndermiştir. Bunlardan biri Amerika Başkonsolosu Mr. Eugenie Schuyler'dir. Bir arkadaşı ile birlikte planlarını gözden geçirme aşamasında iken geceyi Üsküdar'daki Amerikan Okulu'nda geçirmişlerdir. Bu başkonsolos Amerikalıların katliam dediği bu ayaklanmaları Robert Kolej'deki Bulgar öğrencilerden öğrenmiştir. Bulgaristan'a yaptığı bu yolculukta Bulgaristan'ın ilk anayasasını da bizzat kendisi yazmıştır.⁵⁸

Avrupalı Devletler Konferansı'nın yapılmasına öncülük eden İngiltere'nin delegeleri Lord Henry Eliot başta olmak üzere bazı delegelerle sıcak ilişkiler içerisinde olan Kolej'in amacının; Bulgaristan için bir şeyler yapmak, Bulgar halkını yaşananlardan kurtarmak, barış ve huzuru sağlamak olduğu ifade edilmiştir. Mithat Paşa'nın sürülmesi üzerine İngiliz Büyükelçiliği'ne geri dönme imkânı kalmadığı belirtilen⁵⁹ Sir Henry Eliot'un yerine İstanbul'a gönderilen Sir A. Henry Layard için sadık ve sevgili dostumuz ifadeleri kullanılmıştır. Layard, Sultan'a ve Büyük Vezir'e kolej hakkında şikâyetleri olup olmadıklarını sormuş; bazı Türklerin inandıklarının aksine hem Sultan'ın hem de Büyük Vezirin kolejden ve öğrencilerinden son derece emin ve memnun olduklarını; Bulgaristan'da yaşanan ayaklanmada da herhangi bir etkilerinin olmadıklarını inandıklarını belirtmeleri üzerine rahatladıklarını ifade etmiştir. Böylece Sultan nezdinde de Kolej'in masum olduğunu iddia etmişlerdir.

⁵⁷ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 132-133.

⁵⁸ Patrick, *Son Sultanların İstanbul'unda*, 152-153.

⁵⁹ Washburn, *Cennetin Sonbaharında*, 158.

İstanbul'da bulunan ve tutuklanan elli Bulgar ile ilgili Layard tarafından temsil edilen kolej girişimlerde bulunmuştur. İngiltere elçisi Layard'a her durumla ilgili ayrıntı bilgileri iletilmiş, bazı önemli noktalar anlatılmış ve kendisine bir kâğıt verilmiştir. Bu kâğıtla Sultan'ın huzuruna 3 kez çıkan ve her seferinde tutuklanan Bulgarların hemen salıverilmesini isteyen Layard tüm girişimlerinde istediği sonucu alamamıştır. Tutuklananlar arasında Kolej'in dostu ve eğitimi diye ifade edilen kişiler de bulunmaktadır.

Kolej'in gayesinin hep daha iyiye gitmek ve o dönemki herhangi bir okuldaki daha iyi bir eğitim vermek olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu açıklamanın devamında ise yeni Bulgaristan'ın genç ve eğitimi nesiller sayesinde kurulacağına duydukları inancı ortaya koymaları amaçlarının bu kadar sade ifade edilmesine gölge düşürmektedir. Bulgar öğrenci sayısının çokluğu ve onlara verilen eğitimler Kolej'deki Rum öğrenci sayısının azlığı ile ilişkilidir. Zira Rumların Kolej'i bir Bulgar Koleji olarak görmeleri ve Bulgarlardan nefret etmeleri sebebiyle koleji tercih etmedikleri söylenmiştir.⁶⁰

Bulgar prensinin Ruslar nezaretinde seçileceği ve Bulgaristan Anayasası'nın kabul edileceği Tirnova Kongresi (1879) bu yılın en önemli politik olayı olarak anlatılmıştır. Bulgaristan için kritik öneme sahip bu kongrede prens olarak seçilen Aleksander'ın tecrübesiz bir genç olduğu ve özel sekreterlik görevine Kolej'in 1871 mezunlarından son derece iyi ve yakın dostumuz denilen Stailof'u seçtiği anlatılmıştır. Bu kongreye katılan ve çoğunluğu köylü olan halktan da bahsedilmiştir. Katılımcılardan en bilgili grubun kolejliler olduğu özellikle ifade edilmiştir. Kongrede Bulgaristan için yaptıkları dolayısıyla George Washburn ve Dr. Long'a teşekkür bildirisi yayınlanmıştır.⁶¹

Bulgaristan'da 1882-1884 yıllarında dönemin gazetelerinde Rus karşıtı fikirlerin kaynağı olarak Robert Kolej'in gösterilmesi hatta bunun için para verildiği haberlerinden bahsedilmiştir. Kolej'in Rusya politikalarına karşı bir tutum sergilemesinde etkili olduğu ancak bunu direkt yapmadığı belirtildikten sonra çeşitli partilerde görevli kolej mezunlarının ve öğrencilerinin etkisinin olabileceği vurgulanmıştır.

George Washburn ve eşi 1885 yazında davet edildikleri Bulgaristan'da iki ay kalmışlar ve vali, piskopos gibi birçok ileri gelenlerle birlikte halk tarafından coşkuyla karşılanmışlardır. Çeşitli görevlerde bulunan mezunlarının hazırladıkları, onlara ve

⁶⁰ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 145-153.

⁶¹ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 175-176.

okudukları koleje karşı hayranlık ve minnet duyan halkın bakışları onları son derece memnun etmiştir. Bölge halkından birçok bilgi almışlar ve İstanbul'a döndükten sonra bunları London Times gazetesinde çalışan Edwin Pears'a yazmışlardır. Gazetede kendi adıyla yayınlanan bu yazıdan hareketle Washburn kapanmış bir meselenin tekrar gündeme gelme sebebi olarak kendisinin gösterildiğini ve bunun yanlış bir kanı olduğunu belirtmiştir. Ancak bu hareketin başında eski mezunlardan birinin olduğunu ve bu ziyarette de onun evinde kaldığını ancak bu gerçeğin kendisinden bir sır gibi saklandığını iddia etmiştir.⁶²

Rus büyükelçisinin verdiği bir akşam yemeğinde Robert Kolej'in Doğu'da Rusya'dan ve İngiltere'den daha etkili olduğuna yönelik söylemi okul yönetimini rahatsız etmiştir. Çünkü dini bir okul olarak bilinen Kolej'in siyasi bir kimliğinin ifade edilmesi Türkiye'deki Amerikanlaştırma hareketinin sonu olabilir endişesi anlatılmaktadır. Buna sebep olan ise Bulgaristan olaylarında oynadığı ikinci rolü nedeniyle sadece dini bir okul olmadığı ve siyasi bir yanının da olduğu fikrinin ortaya çıkmasıdır.⁶³ Aslında bu söyleminde Rus büyükelçisinin haksız olmadığı da aşîkârdır. Kolej'in imparatorlukta ki bağlantıları, başardıkları bunun önemli bir göstergesidir. Rus centilmen diye bahsedilen Spanoudis isimli birinin İngiliz elçiliğinin desteğini talep etmesi üzerine Kolej'in bunu sağlamayı taahhüt etmesi bu duruma örnek verilebilir. Çünkü bu kişinin Kolej'in yardımı sayesinde hem Rus hem de İngiliz elçiliklerinin desteğini kazandığı belirtilmiştir. Bu kişinin Türklerin elinde köle olarak tutulduğu iddia edilen birçok Bulgar'ı kurtardığı aktarılmıştır.⁶⁴

Bulgaristan'a hem dil öğrenmek hem de okulun tanıtımını yapmak üzere Hamlin'in kızı Clara da gönderilmiştir. Zira Amerikan Yüksek Okulu'nun ilk kurulduğu andan başlayarak sürdürdüğü eğitim faaliyetlerine katılan öğrenci gruplarından biri de Bulgar öğrencilerdir. Onlardaki çalışma azmini ve başarıyı gören müdüre Williams okulun öğretmenlerinden ve kendisi emekli olduktan sonra yerine geçecek iki kişiden birisi olan Clara Hamlin'i hem Bulgarca öğrenmesi ve hem de okulun propagandasını yapması üzere Bulgaristan'a göndermiştir.⁶⁵

⁶² Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 200-209.

⁶³ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 236.

⁶⁴ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 183.

⁶⁵ Jenkins, *Robert Kolej'in Kızları*, 99.

Unutulmuş bir ırk durumunda olan Bulgarların tekrar hatırlanmasında Kolej'in etkisinin ne denli büyük olduğu vurgulanmıştır. “Bizim yaptığımız sadece Bulgar çocukları eğitmek ve onları toplumlarına lider yapmaktır.” ifadeleri ile önemli bir ayrıntı dile getirilmiştir. Kolej'in bir diğer önemli yanı da mezunları için neler yapabileceğinin düşünülmesidir. Onlara tavsiyelerde bulunulmuş, etkili oldukları bölgelere yönelik ilgileri çekilmeye çalışılmıştır. Yeni Bulgaristan Devleti'nin ortaya çıkışında önemli bir parça oldukları ifade edilmiştir. Diğer milletler her ne kadar devlet kuramasalar da onların da aydınlanması ve çeşitli mesleklerde üstün başarılar kazanması adına çok işlerin yapıldığı ifade edilmiştir.⁶⁶

2.2.1.4. Hamlin'in Araştırma Yaptığı ve Rapor Hazırladığı Bazı Olaylar

Misyonerlerin gönderildikleri bölgelerde sadece dini eğitim için bulunmadıkları, başka görevleri de yerine getirdikleri bilinmektedir. Çünkü yaşanmış bazı olayları, merak edilen bölgeleri araştırmak ve edindikleri bilgiler çerçevesinde raporlar tutarak gerekli yerlere ulaştırmak için büyük çaba sarf ettikleri görülür. Bu bölümde Hamlin'in müdahil olduğu ve bilgiler topladığı bazı olaylara örnekler verilecektir.

1846-1847 yıllarında aforoz edilen ve Ruhbanlığa teslim olmak istemeyen bir Ermeni grubun peşine Hristiyan çete düşmüştür. Yüzlerce kişiden oluşan Hristiyan çetesinden kaçanlar Adapazarı'nda bir Türk mahallesine sığınmışlardır. Ermeni mahallesini basan çete üyeleri birkaç ev yıktıktan sonra yaklaştıkları Türk mahallesinin kadınlarının fasulye sıırıkları ile karşı koymaları üzerine kaçmışlardır. Hamlin yaşanan olayı tetkik edip rapor hazırlamak için Adapazarı'na gönderilmiştir. Şehre gece gizli bir şekilde geldiğini, zira bir misyonerin Ermeni mahallesindeki varlığının duyulmasının hiç de iyi olmayacağını belirtmiştir. Sürgündekileri mahallede gizleyip ağırlayan Hasan Ağa isimli birinin evini bulmuş ve onlarla toplantı yapmıştır. Bütün şehrin Hamlin'den haberdar olduğu ve bu sebeple muhtemel bir Ermeni ayaklanması nedeniyle erken ayrılması gerektiği tavsiye edilmiştir. Dr. Hamlin, Hasan Ağa ve birkaç adamı ile Ermeni Hristiyan kalabalığı yarararak çıktıklarını, eğer yanlarında Müslümanlar olmasaydı oradan çıkamayacağını ifade etmiştir. Hamlin, kendisini kurtaranlara para teklif ettiğini ve biz Müslümanlar para için yapmayız cevabı ile karşılaştığını anlatır. Bu cevap üzerine; normal bir zamanda

⁶⁶ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 323-324.

Müslümanlardan daha fazla hediye almaya hazır bir millet yoktur ve onları tatmin etmek zordur gibi bir açıklama yapmaktan da geri durmamıştır.⁶⁷

Güney Makedonya’da, Slav asıllı Müslüman biri olan Nuri Bey gümüş zannettiği bir maden bulur. Madeni darphaneye götürür. Yüksek ısıya maruz kalan maden tamamen erir ve bu sonuçtan hareketle darphane müdürü madenin sahte olduğunu söyler. Nuri Bey bir Ermeni gümüş ustasına danışır. O usta da Nuri Bey’i Bebek seminerine yönlendirir. Hamlin maddenin antimon kükürdü olduğunu anlatan analiz sonuçlarını adama teslim eder. Ayrıca bu zengin madeni işletecek iki ortak bulur ve Nuri Bey ile tanıştırır. Nuri Bey’in ortakları olan Boston’dan Mr. Charles Brown ve İtalya’dan Dr. Spadora, Hamlin ile bağlantıya geçerek maden ile ilgili araştırmalar yapmasını, bölgeyi, halkı ve madeni iyi inceleyerek kendilerine rapor hazırlamasını isterler. Masraflarının ödenmesi karşılığında teklifi kabul eden Hamlin, 1847 senesinin tatil dönemini bu bölgeye yaptığı uzun bir yolculukta geçirir.⁶⁸

Bir diğer olay da misyonerlerin duydukları olumsuz bir olayı hemen paylaşp gündem oluşturmaya çalıştıklarına örnek gösterilebilir. Athanase isimli Yunan bir öğretmen handa karşılaştığı Hamlin’in yanına gelerek bir Paşa’nın genç bir kızı kaçırıp zorla haremine aldığı, onu kurtarmaya gelenlere de zulüm ettiği yönünde bir hikâyeye anlatmıştır. Hikâyeden etkilenen Hamlin, bazı notlar alıp hemen İstanbul, Amerika ve İngiltere’de insanların bu zulmü duymalarına, Lord Stratford de Redcliffe’nin de bilmesinin gerektiğine karar vermiştir. Biraz durduktan sonra Yunanlıların olayları abartabileceğini ve olayın gerçekliğinin araştırılmasının daha doğru bir davranış olacağını düşünen Hamlin, olayın tamamen uydurma olduğunu anlayarak haberi paylaşmaktan vazgeçmiştir.⁶⁹

2.2.3. Hamlin’in Girişimleri

Hamlin kolejde kurduğu atölyeler ve kullandığı eğitim öğretim yöntemleri ile her ne kadar teşkilattan ayrılmış olsa da yaptıklarıyla tarihe büyük izler bırakmış bir şahsiyettir. Sahip olduğu donanım, azim ve kararlılık, çalışkanlık gibi meziyetleri cesaretle birleştğinde büyük girişimcilik örnekleri ortaya çıkmıştır.

⁶⁷ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 133-139.

⁶⁸ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 148.

⁶⁹ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 249-250.

2.2.3.1. Buharlı Değirmen, Fırın ve Ayakkabı İmalatı İşleri

Hamlin, İstanbul'da beygir gücüyle öğütme işlemlerinin yapıldığı 10.000 civarında değirmen ve fırın olduğu bilgilerini paylaşmıştır. Aklında ilgilenmek istediği endüstri konusu olarak buhar gücüyle çalışan bir değirmen ve fırın olduğunu ifade etmiştir. Buharlı makinalarla ilgili belirli bir donanımı bulunan ancak fırın ve ekmeğe dair pek tecrübesi olmayan Hamlin, kitapların yardımıyla bu işin üstesinden geleceğine inanmaktadır. Kapitülasyonların verdiği haklar ile fırın açma yetkisi alabileceğini öğrenmiş ve bu konuda etrafındakileri zor da olsa ikna etmiştir. Talep formunu Hariciye Nazırı'na ulaştırmış ve ferman sözü almıştır. Ancak buharlı bir değirmen ve fırın girişimini duyan Rıza Paşa önderliğindeki fırıncılar ve değirmencilerin tepkisi ve engelleme çabalarıyla karşılaşmıştır. Süreçte izin almayı başaran Hamlin ABCFM karar komitesinden 600 dolarlık kredi de almıştır.⁷⁰

Çeşitli zorluklar ve denemelerle birlikte kitabi bilgiler eşliğinde kurulan değirmen ve fırın, yine kitabi bilgiler eşliğinde ekmek, un ve nişasta üretimine başlamıştır. Hamlin'in bir büyücü olduğu, ekmeğini yiyenlerin büyüleneceği dedikoduları arasında da olsa satışların iyi gittiği söylenmiştir. Kanunların altında bir gramajla satış yapan ve yalan hikâyelerle Hamlin'in fırınına engellemeye çalışan rakiplerinin ekmeklerinden gramajı daha ağır ve güzel ekmek yaptığını iddia eden Hamlin, ekmeğinin, ununun ve nişastasının beğenildiğini ve sürekli talep gördüğünü belirtmiştir. Protestan ekmeği olarak ünlenen bu ekmeğin iyi bir satış yakaladığını ve denetim memurlarının da her zaman maşaallah diyerek memnun ayrıldıklarını anlatmıştır. Zamanla bu yeni tarz fırın çalışmak isteyenlerin istihdam edilmeye başlandığı, istasyon yetkililerinin çalışacak eleman gönderdikleri bir yer halini almıştır.

Buharlı değirmen ve fırın konusunda başarılı olan Hamlin, Protestan Rum bir kundura imalatçısının teklifi ile buharlı ayakkabı kalıbı makinesi yapmıştır. Başarı ile çalışan bu makine ile daha kolay ve hızlı üretilen kalıplar başkentteki kalıpcıların tepkisi ve boykotu üzerine satılamadığından başarısız bir girişim olarak kayıtlardaki yerini almıştır.⁷¹

Kırım Savaşı zamanında İstanbul Üsküdar'da bir İngiliz Hastanesi kurulmuştur. Burada Protestan ekmeğini gören hastanenin İngiliz yetkilisi fırıncıyı çağrılarını istemiştir. Hamlin'i karşısında gören başhekim şaşırmıştır. Hastanenin başhekimi tarafından

⁷⁰ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 273-277; Hamlin, *Türkler Arasında...*, 203-204.

⁷¹ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 286-289; Hamlin, *Türkler Arasında...*, 208-209.

Hamlin'in ekmek satışı için davet edilmesiyle birlikte taraflar arasında yapılan bu ilk görüşme, başhekimin misyoner değil fırıncı istediğini söylediği ve gülüştükleri bir sohbete dönüşmüştür. Hem hastanenin ve hem de Haydarpaşa'ya yapılan İngiliz ordugâhındaki askerlerin ekmek ihtiyacını karşılamak için sözleşme imzalanmıştır. İlk önce 150 ekmek için anlaşılmıştır. Süreçte ihtiyaç artınca biri kiralık diğerleri inşa edilmek suretiyle 3 fırın daha ilave edilerek anlaşma genişletilmiştir.

Hastanenin acı dolu durumunu fark eden Hamlin askeri bir yetkiliye en çok neye ihtiyaç duyduklarını sormuştur. Kendisine hastane yaralılarla doldukça görevlilerin özellikle akşam saat 10.00'da ışıklar kapanınca zorlandıkları; su isteyen, inleyen, acıdan sayıklayanların seslerinin geceyi kötü yaptığı belirtilmiştir. Işıklar kapanınca herkesin yatmasının ve uyumasının istendiğini; ancak kiminin acı içinde bağırdığı, kiminin su istediği, kiminin çılgınca şarkılar söylediği bir ortamda gece bekçisine duyulan ihtiyaç dile getirilmiştir. Hamlin öğrencilerin gönüllü olanlarından bir gece bekçiliği birliği kurmayı teklif etmiştir. Başhekime 10-15 öğrencinin burada gönüllü nöbetçilik yapabileceklerini ve yaralılara yardım edebileceklerini söylemişse de hastane yetkilileri tarafından teklifi kabul edilmemiştir.⁷²

2.2.3.2. amaşırhane

1854 Kasım'ında yaşanan ve Kırım Savaşı'nın en hususi kısımlarından birisi olan ve Sivastopol kuşatması olarak bilinen İnkerman Savaşı dönemi Hamlin için yeni bir işletmecilik fırsatı halini almıştır. Kuleli Hastanesi'ne getirilen yaralı İngiliz askerlerinin haşerat, Kırım biti ve pislik dolu kıyafet ve çamaşırlarının perişan hali ile karşılaşan Hamlin, kendini bu konuda çözüm üretmeye adeta adanmıştır. Kırım biti kaynayan kıyafetlerin o denli pis ve çok olması üzerine İngiliz yetkililerinin bulduğu çözüm onları yakmak olmuştur.

Hamlin kıyafetleri yıkamayı ve onları tekrar kullanılabilir hale getirmeyi aklına koymuştur. Bu iş için can atacağını düşündüğü Rum, Ermeni ve Türk kadınlarının olduğunu, gerekli düzenlemelerle bu işin başırlabileceğini İngiliz yetkililere bildirmiştir. Hemen eski bir ev kiralamış ve 22 Rum ve Ermeni kadınla anlaşmıştır. İlk başta çamaşırların çok pis olması sebebiyle kaçan kadınlar bira fiılarından yapılmış çamaşır makineleri ile tekrar ikna edilmiş ve başarılı bir iş çıkarılmıştır. Bu süreç yaşanırken kiralanın evin yakınında oturan halk çamaşırlardaki bitlerden ve pis kokulardan rahatsız olmuş ve hemen amaşırhane etrafında toplanmışlardır. Hamlin onlara hak verdiğini en kısa zamanda bu sorunun çözüme kavuşturulacağını, ancak dağılmazlarsa İngiliz askerlerinden bir muhafız çağıracağını söyleyerek onları bu tehdidiyle ikna etmiştir. Aslında bu tehdit dili Hamlin'in ve diğeri misyonerlerin sürekli kullandıkları bir yöntem olarak arşımıza çıkmaktadır.

Elverişli bir hava ortamında güçlükle 3000 çamaşırın hazır hale getirildiğı bu amaşırhane Kırım biti ve pis çamaşır sorununu ortadan kaldırmayı başarmıştır. Bu süreçte amaşırhane çalışan kadınlar ve Hamlin büyük kazanç elde etmişlerdir. Hamlin elde edilen kazançları kilise yapımında kullandığını anlatmıştır. amaşırhane Mr. Williams adında eskiden Müslüman olan ve sonradan Protestanlığı Seçen Selim Ağa'ya bırakmıştır. Selim Ağa, Edward Williams ismini almıştır.⁷³

⁷³ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 319-327. Hamlin, *Türkler Arasında...*, 216-221.

2.2.3.3. Salgınlarla Mücadele

1855 yılının kış aylarında Hamlin'e gelen bir haber onun hemen yola koyulmasına sebep olmuştur. Üsküdar'da çıkan kolera salgını Hamlin'in fırınında çalışan arkadaşlarına da bulaşmış ve ikisinin ölümüne sebep olmuştur. Fırındaki işçilerden beşinin de hastalığa yakalandığı bilgisini içeren bu haber ile birlikte yanına bir sürü ilaç alan Hamlin fırtınaya rağmen fırına ulaşmış ve morali bozulan işçileri sakinleştirici bir konuşma yapmıştır. Dediklerini yaptıkları takdirde hiçbir sorun olmayacağı ve hepsinin iyileşeceği bilgisini onlara verdikten sonra işlere koyulmuştur. Hastanede altısı doktor yaklaşık 200 kişinin öldüğü bu salgından tüm işçilerini kurtarmayı başarmıştır. Hamlin'in bu kadar hızlı bir şekilde fırına gelip işleri yoluna koymasının bir diğer önemli nedeni de sözleşme gereği ertesi sabah teslim edilmesi gereken 1000 ekmeğin yetiştirilmesidir. Büyük bir çaba ve gayret ile ekmekleri zamanından üç saat önce hazırlamıştır. Bu olayda işin başına geçen ve öncelikle işçilerin morallerini sonra da hastalıklarını düzelterken Hamlin, doğuluların kendilerine hayran bıraktıracak şekilde soğukkanlı ve cesaretli olduklarını söylemiştir. Doğuluların güven duydukları bir lidere kavuştuklarında ölünceye kadar liderlerinin peşinden gittiklerini de sözlerine eklemiştir.⁷⁴

Veba, kolera ve sıtma gibi hastalıklara ve tedavi yöntemlerine dair çok detaylı bilgi sahibi olan Hamlin, tüm ayrıntıları ile bu hastalıkların evrelerini ve her evreye göre ayrı ayrı tedavi yöntemlerini yazmıştır. Veba ile ilgili Sultan Mahmut'un başlattığı karantina uygulamasının çok etkili olduğunu da ifade etmiştir.

Özellikle kolera ile ilgili yüzden fazla olay üzerinde bizzat kendisinin çalıştığını ve araştırmalar yaptığını belirtmiştir. Hatta bir doktorun, umutsuz vaka diye bıraktığı bir hasta üzerinde tavsiye ettiği tedavi yöntemlerini uygulamış ve hastanın sağlığına kavuşmasına vesile olmuştur. Hastalığın zaman zaman tekrar baş gösterdiği durumlarda; kendilerinin hastalığa yakalanmayacağı inancıyla çevresindeki hastalara yardım ettiklerini, geri durmadıklarını ve her seferinde de süreci sağlıklı bir şekilde atlattıklarını kaleme almıştır. Hamlin ile birlikte hastalara sonradan Kolej'e başkan olan Dr. George Washburn, Bulgarlar misyonunun önemli bir ismi ve Kolej'in sonraki dönemlerinde müdür yardımcılığı görevini üstlenen Dr. Long, Antep Koleji başkanı Mr. Trowbridge ile eski başkanı Dr. Pratt'a yardım elini uzatmıştır. Bu ekip hastası olan evlere gitmekle

⁷⁴ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 327-329; Hamlin, *Türkler Arasında...*, 223-225.

kalmamış hastaların üzerinde yaptıkları araştırmalar gibi ölümler üzerinde de araştırmalar yapmışlardır.

Hamlin bu hastalıkların en çok Müslümanlarda yıkıma sebep olduğunu söylemiştir. Buna sebep olarak da kadercilik inanışları ile herhangi bir önlemden kendilerini uzak tutmalarını göstermiştir. Veba hastalığı gibi kolerada da en çok sıkıntıları Müslümanlarla birlikte Yahudilerin yaşadıklarını söylemiştir. Hamlin her iki dinin de mensuplarının “kaderci” ve “pis” olmalarından dolayı hastalıklarla en çok uğraşanlar olduklarını iddia etmiştir. Hatta salatalık yemeğe hazırlanırken Yunan bir komşusu tarafından görülüp devletin yasağı hatırlatılarak uyarılan Osman Efendi isimli yaşlı amcanın cevabı bahsettiği kaderci anlayışa örnek olarak verilmiştir. Yaşlı adam kendisine ne yazılmışsa (Levh-i Mahfuz’da) zaten onun dışında çıkamayacağını, canının salatalık istediğini ve o yüzden yiyeceğini söylemiştir. Osman Efendi’nin gece vefat ettiği de ifade edilmiştir.⁷⁵

2.2.3.4. Fare Kapanı İmalatı

Atölye çalışmaları neticesinde elde edilen ürünlerin satışı konusunda örnekler veren Hamlin Protestanların dürüst olduklarını ve Türklerin de bu duruma şahitlik ettiklerini ifade etmiştir. Zira belirlenen fiyatların sorgulanmadığını, fahiş fiyat vermediklerini, hile yapmadıklarını söyleyen Türkleri bu konuda örnek göstermiştir. Hamlin işi gücü olmayan ve bu durumdan ötürü akli dengesini kaybetmek üzere olan Hovsep isimli bir Protestan’a okuldaki atölyede iş teklif etmiştir. Kalabalık İstanbul nüfusu için fare kapanı yapmasını teklif etmiş ve ihtiyacı olan şeyleri karşılamıştır. Aklına pek yatmadığından çok isteksiz de olsa kapan işine başlayan Hosvep’in fare kapanı imalathanesine dönüşen ve on kişiye yakın işçi çalıştırmasını sağlayan başarı süreci kaleme alınmıştır. Hamlin’in uzattığı bu el ile başlayan başarı serüveni birçok kimse için önemli bir örnek olmuştur.⁷⁶

2.2.4. Tarihi Şahıslara ve Olaylara Yönelik Yorumları

Yaklaşık 35 yılını İstanbul’da geçiren misyoner Hamlin bu döneme yer verdiği hatıratında genel olarak Türklerden bahsederken isim kullanmamıştır. Bazı isimler haricinde genellikle olayın içerisinde yer alan kişilere dair anlatımlarını “Türk” hitabının arkasından sıralamıştır. Hatıratında “Türk ona serinkanlılıkla şöyle cevap vermişti” gibi

⁷⁵ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 277-287.

⁷⁶ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 269-272.

bir anlatım tarzı karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kendi cemaatine mensup kişiler ve arkadaşları için isimler kullanmıştır. Mithat Paşa, Ali Paşa ve Ahmet Vefik Paşa gibi sayılı isimlere Türk diye hitap etmeden hatıratında yer vermiştir. Bu bağlamda tezimizin bu bölümünde hatıratlarında ismen zikrettiği bazı devlet görevlilerine, Osmanlı politikaları ve kurumlarına, toplum yaşamına, İslam inancına, dönemin tarihi olaylarına yönelik yaptığı yorumlar ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır.

2.2.4.1. Osmanlı Devlet Politikalarına ve Kurumlarına Yönelik Yorumları

Hamlin yaklaşık 400 çadırlık sıradan bir kabile iken koskoca bir imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti'nin gücünün arkasında ne Osman Bey'in kişiliğinin ne de İslam'ın tek başına yeterli bir açıklama olamayacağı görüşündedir. O, bu gücün İmparatorluk'ta kurulan kurumlar ile sağlandığını ifade etmektedir. Osmanlı'nın kuruluş dönemi ile ilgili hatıratında kısaca bilgiler veren Hamlin, fethedilen yerlerde izlenen ve halka güven veren Osmanlı politikalarının fetihlerde çok etkili olduğuna dikkat çeker. Hatta birçok yer ahalisinin kendi istekleriyle savaşımadan Osmanlı'ya teslim olduklarını söyler. Bizans himayesinde yer alan binlerce ailenin daha güvenli gördükleri Türk egemenliğine geçmelerini Avusturyalı meşhur Osmanlı tarihçisi Von Hammer⁷⁷ imzasıyla örneklendirir. Zira Hammer dönemin insanların daha fazla can ve mal güvenliği inancıyla Bizans tarafından yönetilmeyi değil Türklerin egemenliği altına girmeyi istediğini anlatır.⁷⁸ Osmanlı Devleti hakkında böyle genel bir kanısını ortaya koyan Hamlin eleştirilerini de esirgemez. Kimi zaman yanlış davrandığı, kimi zaman eleştiri sınırlarını zorladığı ve tarafgirliğini ortaya koyduğu ifadeleriyle yaşadıklarını ve devlet politikalarını kendi penceresinden anlatmaya çalışır.

⁷⁷ Joseph von Hammer-Purgstall (9 Haziran 1774, Graz – 23 Kasım 1856, Viyana). Avusturyalı bir tarihçi olan Hammer aynı zamanda bir diplomat ve Doğu bilimleri uzmanıdır. 15 yaşındayken Viyana'daki İmparatorluk Doğu Dilleri Akademisinde öğrenim görmeye başlamıştır ve beş yıl boyunca diplomatik tercüman eğitimi almıştır. Bu süre zarfında Türkçe, Arapça, Farsça dillerinin yanı sıra İtalyanca, Fransızca, Latince ve Yunanca da öğrenmiştir. İstanbul'a ilk kez 1799 yılında gelmiştir. Daha sonra Mısır'a gidip Arapça öğrenmiş, 1807'de Avusturya'ya dönmüştür. Ülkesinde saray müşavirliği yapmış, imparatorluk akademisinde başkan seçilmiştir. 1835'te politikayı bırakıp kendine tamamen tarih çalışmalarına adanmıştır. Osmanlı'da 1851'de kurulan Encümen-i Daniş'e seçilen bilim adamlarındandır. Doğu dillerine ve kültürüne ait önemli eserleri Almancaya kazandırarak büyük yankılar uyandıran ünlü tarihçinin kabrinde yazan ismi "Yusuf Bin Hammer"dir. Kabir taşını kendisi çizmiş ve İstanbul'daki ulemaların mezar taşlarından etkilenmiştir. Mezar taşının üstünde yazanlar "Hüvelbaki" diye başlar, "Rahman olan Allah'ın merhametine sığınan üç dilin tercümanı müverrih Yusuf bin Hammer" diye biter. (Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "Joseph von Hammer-Purgstall". Erişim 25 Mayıs 2024)

⁷⁸ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 24-27.

Hamlin, Osmanlı'da gayrimüslimlerin askerlikten vergi ödemek suretiyle muaf tutulmalarının, onların gelişmelerine büyük katkı sağladığı tespitinde bulunur. Savaşa katılmayan ve bunun için uğraşmayan insanların kendilerini geliştirme noktasında eğittiklerini ifade eder. Bu nedenle gayrimüslim bir beldenin Müslüman bir beldeden gelişmişlik açısından daha farklı görüldüğünü söyler. Bu devlet politikasının doğal bir sonucu olarak da savaşta ölen Müslümanların karşısında diğerlerinin nüfuslarının artan bir yapıya bürünmesine dikkat çeker.

İstanbul'un fethi ifadesi yerine özellikle İstanbul'un düşüşü ifadesine satırlarında yer veren Hamlin, fetihten sonra yabancı milletlere verilen haklar ve imtiyazların fazla olduğuna vurgu yapar. Çünkü bu haklar sayesinde yabancıların ileride Osmanlı yönetiminin canını sıkacak şekilde birçok avantaj elde ettiğini itiraf eder. Osmanlı'nın yüzyıllar sonra da olsa yarışı kaybetmesindeki en önemli etkenin, Hristiyan halkın daha zeki, tutumlu ve ilerici olduğu iddiasındadır. Osmanlı'nın önceleri sanat, bilim ve silah yapımında dünya lideri iken; topunu, silahını başka yerlerden almaya başladığını ve geri kaldığını anlatır. Ayrıca İngiltere büyükelçilerinden Sir Henry Bulwer'in, Osmanlı'ya borçlanma illetini getirmesinin cömert harcamalara ve dolayısıyla bunaltıcı borçlara zemin hazırladığını söyler. Böylece gelen mali sıkıntılara öncülük edildiğini ve bu durumun büyük bir başarı olarak ele alınması gerektiğini söyler.⁷⁹ Bu ifadeler Hamlin ve misyon teşkilatının fikirlerini göz önüne sermesi bakımından son derece önemlidir.

Hamlin, devlet kademelerinde hiçbir yabancıнын görev almadığı iddiasına tamamen karşı çıkar. Paşalık, vezirlik de dâhil birçok görevde bulunan yabancıların uzunca bir listesini vererek bu düşüncesini kanıtlar. Bu listede yer alan memurların ya kendi nüfuzlarını kullanarak ya da doğrudan işe almak suretiyle birçok Hristiyan işsizi devlet kademelerinde görevlendirdiğini söyler. İşe alınanların süreçte yetenekleri ve faaliyetleri ile Müslüman görevlilerin yerlerine de geçtiğini de iddia eder. Tersaneler, telgraf istasyonları, gümrükler, imar işleri, demiryolları gibi birçok alanda çalışan Hristiyanların oldukça fazla olduğundan bahseder. Hristiyanlardan on yedi paşa ve en az iki vezir gibi Osmanlı'nın üst kademelerinde görevli bulunmasına sebep olan bir kesim daha bulunduğunu vurgular. Bunların Müslümanların reforma açık olan ve reformu

⁷⁹ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 34-36.

destekleyen kesim olduğu ve kendi nüfuzlarını kullanarak Hristiyanları yüksek kademelere getirdiklerini ifade eder.⁸⁰

Türk mahkemeleri de Hamlin'in hatıratında yer verdiği konular arasındadır. Türk mahkemelerinde avukat tutma serbestliği ve dolayısıyla masrafları azaltma şansının olması Hamlin için önemli görülmektedir. Ayrıca çıkan karar aleyhte de olsa bir yolunu bulup karşı dava açabilme ihtimallerinin varlığından bahseder. Zenginlere karşı mahkemeye çıkan fakirlerin veya Müslümanlara karşı mahkemeye çıkan yabancıların lehine adil kararların verildiği mahkemelerle birlikte; rüşvetle işlerin döndürüldüğü, adaletten uzak mahkemelerin de olduğunu ifade eder.⁸¹

İslam Hukuku ile ilgili hatıratında oldukça uzun bir bölüm ayıran Hamlin, İslam Hukuku'nun kaynakları, ibadetler, ahlaki öğretiler, toplumsal yaşama dair çok detaylı olan kanunlar gibi birçok konuyu ele almıştır. Kimi zaman doğru bilgilerle örtüşen, kimi zaman ise kasten veya kulaktan dolma oldukları tam olarak kestirilemeyen yanlış bilgileri dolayısıyla hatalı verilere yer vermiştir. En baştan Kur'an'ın Hz. Peygamber'in sözü olduğu bilgisi ile başlamıştır. Ancak birçok kesimde zannedildiği üzere tek kaynağın Kur'an olmadığını belirtmiştir. Hadisler, dört büyük halifenin ve âlimlerin sözleri, icma, padişah Muhteşem Süleyman döneminde İbrahim Halebi tarafından yazılmış "Mülteka'l-ebhur"⁸² (Denizlerin birleştiği nokta) isimli eser, kanunların ele alındığı kitaplar gibi İslam Hukuku'nun temelini oluşturan kaynaklardan da bahsetmiştir. İslam Hukuku'nun, zaman içerisinde bazen kaybedip bazen ise kazanarak geliştiğini ifade eder. Beşinci kaynak diye bahsettiği Şeyhülislam Fetvalarının kendi anayasalarına benzediğini söyler. Hamlin birçok konu hakkında bilgiler vermeye devam ederken halifelik konusunu da değinir. Halifelik görevini devralan Osmanlı Hanedanlığının Tatar soyundan geldiğini söyler. Yabancı ülkelerdeki Müslümanlarla ilgili İslam Hukukunu yorumlarken Bakara Suresi'nin 62. ayetinin mealini örnek verir. Ancak burada ayetin mealini orijinalinden farklı bir biçimde değiştirerek ve kısaltarak sunar. Hamlin bu ayeti peygamberin bir

⁸⁰ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 338-345.

⁸¹ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 232-234.

⁸² İbrâhim b. Muhammed el-Halebî (ö. 956/1549) tarafından kaleme alınmış Hanefî fikhına dair bir eserdir. Mülteka'l-ebhur, Osmanlı'da kapsam ve muhteva bakımından uygulamaya esas kabul edilecek hükümlerin sınırlarının tespitine yönelik giderek artan ihtiyaç neticesinde yazılmıştır. Eserin en önemli özelliği, Hanefî mezhep birikiminden gerek fikhî faaliyetlerin temelini teşkil edecek meseleler gerekse bu meselelere dair "sahih, muhtâr, esah, müftâ bih, ma'mûlün bih" gibi kavramlarla yapılan tercihler hakkında VIII. (XIV.) asırdan itibaren azalsa da mevcudiyetini sürdüren bir dizi farklılığı ortadan kaldırmasıdır. (Şükrü Selim Has, "Mülteka'l-ebhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Erişim 25 Mayıs 2024).

açıklaması diyerek ve “Müminler, Allah'a inanan Yahudiler, Sabiler ve Hristiyanlar kıyamet günü ahiret azabından muaf tutulurlar.” şeklinde sunmuştur. Ancak ayetin orijinalinde ise “Şüphesiz, iman edenler; Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbiiler'den de Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.” buyrulmaktadır. Hamlin'in bu ayeti kasten eksik veya çarpıtarak sunmadığı söylenirse kulaktan dolma bilgilerle hatıratında yer verdiği düşünülebilir.⁸³

Hamlin Müslüman ülkelerdeki yabancıların İslam Hukuku'ndaki yerini anlatırken, gelişen süreçte özellikle Avrupalı devletlerin Osmanlı ile yaptıkları anlaşmalar sayesinde yabancıların önemli haklar elde ettiklerini de belirtir. Hatta bu durumun yabancıların Müslümanlardan daha fazla hakka ve ayrıcalığa sahip olduğu bir hal aldığını da söyler. Hamlin, kapitülasyonlar olarak ifade edilen bu hakların Osmanlı'nın son yüzyılında alt üst olmasını sağladığını itiraf eder. Böylece kapitülasyonların yabancı milletler tarafından suiistimal edildiği bilgisini doğrular. Özellikle “Mülteka'l-ebhur” isimli eserin, bölüm bölüm detaylı bir şekilde ele alındığı satırlarda; doğuda bir kısmı politik amaçlı olmak üzere savaşların dini içerikli savaşlar olduklarını ve İslam'ın bir savaş dini olduğunu da ifade eder. Mısır'ın İslam Hukuku'nu bir tarafa bırakarak Napolyon yasasını erkenden kabul ettiğini; Osmanlı'nın da aynı yolda ancak yavaş yavaş ilerlediğini ekler. Bu durumun gerçekleşmesi, yani İslam Hukuku'nun yok olmasının Kur'an'ın otoritesini dolaylı bir şekilde etkileyeceğini belirtir.⁸⁴

2.2.4.2. Osmanlı'daki Değişim ve Gelişim İle İlgili Yorumları

Osmanlı'nın son dönemlerinde eğitim, idari ve ekonomi gibi çeşitli alanlarda değişim ve gelişmeler yaşandığını ifade eden Hamlin, hatıratında bu konuya büyük bir yer ayırır. Hamlin bu değişimlerin bir yumuşama evresi olduğunu söyler. Bu değişim ve gelişim konusundaki fikirleri şu şekilde sıralanabilir.

- Okulların ve öğretim kurumlarının sayısındaki artış,
- Okullarda okutulan diller ile yerel dillerin tamamında basılmış ders kitaplarının sayılarındaki artış,

⁸³ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 291-303.

⁸⁴ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 302-313.

- Özellikle misyonerlerin hedef kitlelerinden biri olan Bulgarlarda tüm kız ve erkek öğrencilerin eğitim almadan büyümemeleri çabası, (Bu konu ideallerinden çok uzak olan bir ulusun on yıl içerisinde başarılı olacaklarını belirtmek suretiyle kaleme alınmıştır.)
- Bulgarlarla birlikte tüm yabancıların da eğitim sürecine dâhil edilmeleri,
- Müslüman halkta da çok daha az olmakla birlikte bu gelişmelerin yaşanması,
- Müslüman din adamlarının etkilerinden uzaklaştırılmış okullar,
- Ders kitaplarının temin edilebilmesi,
- Askeri Akademi, Deniz Harp Okulu ve Tıp Okulu gibi kurumlarda eğitimler verilmesi ve Fransızca derslerin yer alması
- Osmanlı'ya getirilen matbaanın yaygınlaşması, (Bu değişim ele alınırken Amerikan Board misyonlarının önceden kendi basım evlerini kurmak zorunda oldukları, artık buna gerek kalmadığı ifade edilmiştir.)
- Gazetecilik faaliyetlerinin başlaması ve gelişmesi,
- Çeşitli dillerde basılan 50 gazeteden yaklaşık 30 tanesinin günlük olarak basılması,
- Gazetelere sansürlerin sadece savaş zamanında uygulanması
- Haberciliği ve gazeteciliği etkileyen önemli bir husus olarak da telgrafın kullanılmaya başlanması,
- Türkçe, Arapça, Ermenice, Bulgarca ve Yunanca gibi birçok dilde basılan satışı oldukça kolay hale getirilen İncil'in İmparatorluğun tamamına dağıtılması ve bu dillerde Hristiyanlık, eğitim gibi çeşitli alanlarda literatürün hızlı bir şekilde genişlemesi,
- Müslümanların eğitim sisteminde Fransız modeli ve akabinde kurulan halk meclisleri ile eğitimin sessizce camiler ve din adamlarının elinden alınması,
- Eskiye nazaran dini özgürlüklerin çok daha fazla artmış olması,
- Ülkenin her yerine kiliseler, cemaatler, okullar ve kolejlerin yayılması,
- Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile birlikte ortadan kalkan yargısız infazlar,
- Müsadere uygulamasının yerine herkesin sadece mahkeme tarafından cezalandırılması,
- Falakanın yerine kırbacın getirilmesi (Avrupaî ceza tarzı olarak ifade edilmiştir.)

- Mahkemelerde tarafların özgür iradesine bırakılmış İslam Hukuku ile eşit otoriteye sahip Napolyon Hukuku'nun varlığı,
- Davaların çoğunluğunun Napolyon hukukuna göre ele alınması,
- Yeni kilise inşaatına eskiden izin verilmezken, sonradan bu yasağın kaldırılması,
- Osmanlı'nın son dönemlerinde artan aşırı harcama ve borçlanmalar ile maddi sıkıntıların baş göstermesi, (Bu aşırı harcamalardan demiryolu hattı inşaatı ve Osmanlı deniz donanmasına ilave edilen zırhlı gemiler gibi sadece birkaçının faydalı durumda olduğu ifade edilmiştir.)
- Müslüman ve Hristiyanlardan oluşturulması kararlaştırılan halk meclisine suiistimalleri düzeltme yetkisi verilmesi, (Meclisin bu yetkiyi hem iyiye hem de kötüye kullanabileceği ifade edilmiştir.)⁸⁵

Gelişim bölümündeki başka bir ayrıntı da ülkemiz hakkında yazılan raporların kaynağını tespit etmemiz açısından değerlidir. Hamlin, Osmanlı ile ilgili durumun rapor edilme görevinin ilk seyyahlara ait olduklarını belirtir. Bu seyyahların çoğunun yerel dili bilmediğinden otelde zeki ve girişken bir tercümanla işe başladığından bahseder. Bu tercümanların büyük çoğunluğunun ise levantenler⁸⁶ olduğunu bildirir. Hiçbir ırkı olmayan, ancak kendini belki de Yunan olarak tanıtacak bu kişilerin tamamen Türk düşmanı olduğunu ve zihinlerinde tercümanlık yaptığı seyyaha “Berbat Türk’ü” anlatabileceği yalan ve uydurma sıralı birçok hikâye bulunduğunu söyler. Seyyahların ve misyonerlerin bilgi kaynaklarının çoğunluğunun bu levanten tercümanlardan oluştuğunu anlatır. Ülke hakkında diğer bilgi kaynaklarının da gazete, telgraf ve politik broşürler olduğunu, levantenler gibi bu kaynaklara da inanıp inanmamanın seyyahın takdirine bırakıldığını vurgular. Bu satırlarda Osmanlı'nın kusurlarını kamuya duyurmak gibi bir görevle İngiltere’de büyük bir derneğin kurulduğundan ismini zikretmeden bahseder. Derneğin haber kaynaklarının da bu seyyahlar olduğunu ve haberlerin doğruluğunun pek de önemli olmadığını ve araştırılmaya gerek bile duyulmadığını da ayrıca belirtir.⁸⁷

⁸⁵ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 330-338.

⁸⁶ Fransızca “Lever” kelimesinden türemiş olan Levanten sözcüğü doğmak ve doğu manasına gelmektedir. Genel olarak Levanten, Avrupa’dan gelen ve bir Doğu Akdeniz ülkesi olan Türkiye’de İzmir ve İstanbul’a yerleşenler için kullanılmaktadır. Bu insanlar yerli azınlık topluluklarla Batılı kişiler arasında daha farklı bir kültüre sahip grup olarak ifade edilmektedir. Levantenlerin İngiliz, Fransız, İtalyan, Slav ve Macar kökenli olduğu, Osmanlı'nın son dönemlerindeki devlet işleri ve ticari hayatla ilgili yönlendirici bir etkilerinin bulunduğu bilinmektedir. (Raziye, Oban Çakıcıoğlu, “*Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme*” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 338)

⁸⁷ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 326-328.

2.2.4.3. Bazı Padişah ve Paşalara Yönelik Yorumları

Hamlin yaşadığı dönemde karşılaştığı paşalar, devlet adamları veya dönemin sultanları hakkında kimi zaman öven kimi zaman da yeren açıklamalar yapmıştır. Devletin çeşitli kademelerinde görev yapmış kişilerin koleje dair yardımlarına veya sağladıkları kolaylıklara yer verdiği gibi yasaklarına veya çıkarttıkları zorluklara da değinir. Örneğin II. Mahmut'u, ülkeyi Batı kültürü ile tanıştırmak suretiyle ülkenin içerisinde bulunduğu çürümüşlüğü kontrol altına alma gayretinde olan bir padişah olarak tasvir etmektedir. Yine Sultan Abdülmecid'i reformcu bir padişah olarak nitelendirirken, Ali ve Fuat paşalardan da son derece aydın kişiler diye bahsetmektedir.⁸⁸

“Muhtemelen döneminin en bilgili Türk beyefendisiydi. İmparatorluğun liberal kanadına mensuptu. Robert Kolej'in hep sadık bir dostu olmuştu.” diyerek Robert Kolej'i ile Hisar Köyü arasında kalan ve satın alınan arazinin sahibi olan Ahmet Vefik Paşa'dan da övgüyle bahsetmiştir.⁸⁹ Yine onu on altı dil bilmesinden de hareketle büyük bir dilci, Avrupalı meşhur yazarları tanıyan büyük bir reformcu ve hükümetin en yüksek mertebesinde yer alan dürüst biri diye anlatmıştır. Bununla birlikte bu özelliklerin Türk yöneticiler de pek rastlanan bir durum olmadığı fikrini de dile getirmiştir.

Kolej'in yakınında oturan Ahmet Vefik Paşa'nın sık sık Kolej'dekilerle oturup sohbet ettiğinden bahsedilmiştir. Bu sohbetlerden birinde Hamlin'in unutamadığı bir olay şu şekilde cereyan etmiştir. İncil'in ruhu hakkında Alman bir bilgin ile konuşan George Washburn'un tartışmaya katılmadığını sadece Alman bilgini dinlediğini ancak Ahmet Vefik Paşa'nın sanki bir Protestan din okulu profesörüymüş gibi Alman bilgine karşı konuşmalar ve savunmalar yaptığını belirtmiştir. Hamlin hayretini cezbeden bu tartışmadaki bilgilerinin kaynağını Ahmet Vefik Paşa'ya sormuştur. Paşa ise sahip olduğu bu bilgilerde Paris'te büyükelçilik yaptığı dönemde komşusu ile yaptığı dini tartışmaların etkisinin çok olduğunu belirtmiştir.⁹⁰

Hamlin'in Mithat Paşa hakkında bilgiler verdiği bölüm dikkate şayandır. Zira çok yakın dostumuz dediği İngiltere Büyükelçisi Henry Eliot'un İmparatorluk'taki gidişatın seyrini değiştirecek entrikalar peşinde olduğu bilgisi satırlar arasında yerini almıştır. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi olayında da başrol alan Mithat Paşa'nın planları bu

⁸⁸ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 17, 34.

⁸⁹ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 465.

⁹⁰ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 86.

büyükelçi ile birlikte yaptıkları anlatılmıştır. Sonraki dönemde Sultan Murat'ın yerine kardeşi Abdülhamid'in geçmesinde de bu büyükelçinin rolü olduğu ifade edilmiştir. Irk ve soy olarak Bulgar olduğu belirtilen ve bu bilginin İngiltere Büyükelçisi Sir Henry Eliot tarafından da doğrulandığı söylenen Mithat Paşa hakkında iyi bir hatip, reformcu, fikirleri ile kendisine hayran bırakan bir kimse olduğu anlatılmıştır. Ancak bu reformları yapabilecek kapasitesi olmayan, başta Padişah olmak üzere hiçbir kesimin güvenini kazanamamış ve bu nedenle Arabistan'a sürülmüş ve orada da suikasta uğramış bir kişi olarak tanıtılmıştır.⁹¹

2.2.4.4. Toplumun Yaşantısına ve İnançlarına Yönelik Yorumları

“Geç kalsalar da harekete geçtiklerinde Türkler kararlı bir şekilde ilerlerler.”⁹² diyen Hamlin Türk toplumunda gördüğü kadere teslimiyeti kimi zaman hayranlıkla kimi zaman da anlamsızca karşıladığını belirtmiştir. “Allah büyüktür.”, “Yazgımız budur.” diyenlerin korkusuzca mücadele etmeleri, savaşlardan kaçmamaları hayranlıkla karşılanırken; birçoğunun veba, tifüs, kolera gibi hastalıklara yakalandıklarında kurtulmaya yönelik çaba sarf etmemelerine anlam veremediğini ifade etmiştir.

Hamlin hatıratındaki “Gelişme İşaretleri” başlığı altında, Osmanlı’da son yıllarda görülen değişim ve gelişimlere gerekçeleriyle örnekler vermiştir. Bu bölüm ilginç bir iddia ile başlamaktadır. Hamlin Türklerde çok azı hariç hiç kimsenin yabancı dil öğrenmediğini dile getirerek, yabancı bir gazetede yayınlanan ve kendilerine haksızlık yapılan bir haber gördüklerinde insanların verdikleri tepkileri anlatmıştır. Böyle bir durumda halktan gelen tepkinin sadece “Gâvurların yoludur bu.” ve “Sığınağımız Allah’tır.” demekten ibaret olduğunu ve asılsız haberi çürütmeye yönelik herhangi bir şey yapılmadığını ifade etmiştir.⁹³

Türk toplumunda mekanik icatlara şeytani işler denildiği, hatta Hamlin’e bu konulardaki kabiliyetinden dolayı imparatorlukta ki “en büyük şeytan adam” diye söylendiği anlatılmıştır. Bu konu ele alınırken “Türkler mekanik icatları günde beş vakit namaz kıldıkları şeytana atfeder.” sözü de hatıratında yerini almıştır. “Müslümanların anlayamadıkları şeylere inanma konusunda çok büyük bir kapasiteleri vardır.” sözü

⁹¹ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 133-140.

⁹² Hamlin, *Türkler Arasında...*, 230.

⁹³ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 326.

Fransa ve İngiltere'nin serbest ticaretin, işleri yoluna koyma konusunda önemi ile ilgili Türkleri ikna ettiklerine şahit olarak söylenmiştir.⁹⁴

Evine eşya alırken başından geçen bir olayı anlatan Hamlin, ülkedeki alışveriş işlerinin hoşuna gitmediğini söylemiştir. Sorduğu eşyaya 100 kuruş isteyen satıcıya, 70 kuruş teklif etmiş, fiyatı beğenmeyen satıcı malı yerine koymuştur. Hamlin tam dükkândan çıkarken satıcı ile arkadaşının konuşmalarına kulak misafiri olmuştur. Arkadaşı ne söylediğini sorunca, satıcı 40 kuruş teklif ettiğini belirtmiştir. Arkadaşı da hiç satamamaktansa iyidir, çağır ver deyince satıcı Hamlin'i çağırmıştır. 70 kuruşluk teklifinin, 40 kuruş olarak anlaşıldığını duyan Hamlin 40 kuruşa malı satın almıştır. Ancak gerçek piyasa değerinin üstünde fiyat istenmesi onu çok rahatsız etmiştir.⁹⁵

Hamlin inşaatında çalışan Kürt işçilerden bahsederken özellikle Müslümanlık taassubuna sahip olmamalarından da hareketle “sözde Müslüman” ifadesini kullanmıştır. İşçilerin çadırlarında akşam vakitlerinde İncil okumaları yapıldığını, Müslüman olanların da İncili dinlediklerini, hatta bazılarının çok dikkatli birer dinleyici olduklarını dile getirmiştir. İşlerini bitiren işçilerin ayrılacağı vakit Hamlin her birine öğütülmüş kahve, az şeker, bir Türk kahve fincanı, ufak bir cezve ve kibrit hediye ederek yolda kahve eşliğinde güzel bir yolculuk yapmalarını istemiştir. Ayrıca yine her birine yarım lira (2 dolar 25 cent) vermiş ve yolculuk esnasında ihtiyaçları için kullanmalarını istemiştir. Aralarından birine posta parası olarak 8 kuruş vermiş ve yolculuk sürecinden, hava durumlarından, yolda gördüklerinden, gittikleri yerlerde her şeyin yolunda olup olmadığından bahseden bir mektup yazdığını istemiştir. 2-3 ay sonra çok kısa bir mektup aldığını da ifadelerine eklemiştir.⁹⁶

2.2.4.5. İslam Dinine Yönelik Yorumları

Hamlin'in hatıratındaki “İslam” başlığı altında ele alınan bölüm gerçekten ilginç ifadeler barındırmaktadır. İslam ile ilgili olumlu ve olumsuz örnekler görmek mümkündür. Yeryüzünde İslam'dan daha fazla yanlış anlaşılan başka bir dinin olmadığı ifadesi bölümün ilk cümlesidir. Kur'an'ın, herkesin ulaşabileceği kadar yakınında bir tercümesinin bulunmasına rağmen misyonerler tarafından ya yanlış anlaşıldığı veya hiç anlaşılmadığı itiraf edilmiştir. Hamlin Kur'an'ı üç kez baştan sona ama zorlukla

⁹⁴ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 31-33, 62.

⁹⁵ Hamlin, *Robert Kolej Üçünde Bir Ömür*, 180.

⁹⁶ Hamlin, *Robert Kolej Üçünde Bir Ömür*, 403-405.

incelediğini pek de etkilenmediğini ifade etmiştir. Kur'an'ın aslında putperestlere karşı olduğunu, ehli kitap için ise daha ılımlı ifadeler barındırdığını söylemiştir. Kur'an'daki mükemmel olan bölümlerin Eski Ahit'ten alındığı, saçma ve basit olduğu söylenen yerlerin ise duyumlarla Kur'an'a sokulduğu gibi bir iddia da hatıratla karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadeler onun gerçekten kendi dediği gibi İslam dinini anlamadığının veya yanlış anladığının en büyük kanıtıdır. Ayrıca kadercilik esasının yanlış anlaşılması örneklerinden hareketle İslam'daki kaderciliği eleştirdiği görülür.

İbadetlerin gizliliği esasının uygulamada yer almadığını ve Müslümanların dışa açık ibadetlerinde ikiyüzlü olduklarını iddia etmiştir. İslam'ın en kötü özelliği diye anlattığı sansüalizm⁹⁷ ile dinsiz olanların etkilenebileceği, hiçbir Hristiyan öğretisinin bu inancı kabul etmeyeceği, sadece en ahlaksız Hristiyanlardan çok az kısmından destek bulabileceği iddia edilmiştir. Hamlin İslam'ın gücünü kaybetmesini Kur'an ve sünnetin güç kaybetmesine, kutsal kabul edilen hukukun ortadan kalkmasına, askeri üstünlüğün ve fetih ruhunun kaybolmasına bağlamaktadır. Kılıcın bırakılması ile birlikte İslam inancının da etkisinin geride kaldığı iddiası satırlardaki yerini almıştır.⁹⁸

2.2.4.6. Hatt-ı Hümayun İle İlgili Yorumları

Abdülmecid'in tahta çıkmasıyla yayınlanan Gülhane Hatt-ı Şerifi metni yaklaşık beş sayfa olarak kitapta yerini almıştır. Halkın bu belgeye bakışı anlatılırken Müslümanların tepki gösterdiği, Hristiyanların ise yeni bir çağa giriş olarak gördükleri ifade edilmiştir. Bu belgenin ilanı, İngiliz politikasının açık zaferi olarak gösterilmiştir. Bu ilan; reformlar gerçekleştirilmeden, Osmanlı'nın toparlanamayacağı gerçeğinin tüm dünyaya açıktan haykırılması olarak da nitelendirilmiştir. Ülkede Rusya'nın kontrolü ele geçirdiği gibi bir inancın yaygın olması bir tarafa, işin aslının bir İngiliz bir Rusya şeklinde oradan oraya geçen etki değişimi olduğu anlatılmıştır.⁹⁹

⁹⁷ Sansüalizm ya da Duyumculuk bilginin duyumdan geldiğini ileri süren öğretilerin genel adıdır. Bu öğreti, zihnin bir tabula rasa (boş bir kâğıt) olarak görülmesinin sonucunda ortaya çıkar. Sansüalizm ya da Duyumculuk bilgilerimizin usun ürünü olduğunu savunan akılcılık ve doğuşumuzdan beri bizimle beraber bulunduğunu savunan doğuştancılık öğretilerine karşıt bir öğretilerdir. (Ömer Yıldırım, "Sansüalizm Nedir? Duyumculuk", *Felsefe*, Erişim 25 Mayıs 2024).

⁹⁸ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 314-323.

⁹⁹ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 59.

Hattı-ı Hümayun yayımlandıktan sonra özgürlüklerini elde etmeleri konusunda yabancı milletleri teşvik edenlerin ya kendi liderleri ya da Lord Stratford de Redcliffe¹⁰⁰ olduğu anlatılmıştır. Hatt-ı Hümayun ile ilgili bir diğer iddia da şartlarının büyük bir kısmının yerine getirilmediğidir. Ancak bu iddiaya rağmen fermanın insanlar için önemli bir politika eğitimi anlamına geldiği ve insanların zihin dünyalarında oluşturduğu devrim etkisiyle kendi haklarını öğrenmelerine ve değişim sürecine girmelerine sebep olduğu ifade edilmiştir.¹⁰¹

2.2.4.7. Kırım Savaşı'na Yönelik Yorumları

Kırım Savaşı¹⁰² zamanında bozulan ortamda çok dikkatli hareket eden misyonerler süreçten fazla etkilenmemişlerdir. Otorite boşluğundan hareketle ortaya çıkan kargaşa ortamının Amerikalı misyonerlerde büyük kayıplara ve zorluklara sebep olmamasındaki diğer bir neden de önceden bölgede kurdukları dostluklardır.¹⁰³

Hatıratların önemli noktalarından birisi de hiç şüphesiz dönemin tarihi olaylarına kattığı bakış açısidir. Kırım Savaşı ve sonuçları ile ilgili kendi fikirlerini ele alan Hamlin'in dikkat çektiği noktalardan bazıları şunlardır:

¹⁰⁰ Stratford Canning (d. 4 Kasım 1786 – ö. 14 Ağustos 1880) Britanyalı bir diplomattır. Uzun bir süre İstanbul'da Birleşik Krallık'ın Osmanlı Devleti nezdinde büyükelçiliğini yapmış ve Osmanlı siyasetinde büyük rol oynamış bir devlet adamıdır. Stratford Canning 1786 yılında Londra'da doğmuştur. Babası kendisiyle aynı adı taşıyan İrlandalı bir tüccardır. 1808 yılında ilk defa bir görevle İstanbul'a gitmiştir. 1812 yılında Bükreş'e giderek 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasında imzalanan Bükreş Antlaşması'nın müzakerelerine katılmıştır. 1825 yılında büyükelçi olarak İstanbul'a gönderilmiştir ancak 1827 yılında Britanya filosunun Rusya ile bir olup Osmanlı filosunu yok ettiği Navarin Deniz Savaşı'nın haberi üzerine İstanbul'dan aceleyle ülkesine geri kaçmıştır. 1831 yılında tekrar İstanbul'a elçi olarak gönderilmiş ama 1 yıl sonra geri gitmiştir. Stratford Canning'in İstanbul'da en uzun süreli ve Osmanlı dış siyasetinde en büyük rolü oynadığı büyükelçilik dönemi 1842-1857 yılları arasında olmuştur. Tanzimat Dönemi'ne rastlayan bu yıllarda Birleşik Krallık, Osmanlı Devleti üzerinde büyük bir güç sahibi olmuş, Stratford Canning de Birleşik Krallık'ın büyükelçisi olarak İstanbul'daki en güçlü yabancı devlet adamı durumuna gelmiştir. Mustafa Reşit Paşa'yla yakın bir arkadaşlık kurmuş olan Canning, Osmanlı Devleti'nin içişlerine de karışmaya başlamıştır. (Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Stratford Canning”. Erişim 25 Mayıs 2024)

¹⁰¹ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 246-247.

¹⁰² 5 Ekim 1853 – 30 Mart 1856 tarihleri arasında yaşanan bu savaş Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgali sonrasında Osmanlı kuvvetlerinin Ekim 1853'te Rus ileri karakoluna saldırılarıyla başlamıştır. Avrupa'nın Büyük Devletleri arasında 30 Mart 1856 tarihinde Paris'te bir genel barış antlaşmasının imzalanması ile de sonuçlanmıştır. İnternette bir not: Rusya'nın uzlaşmaz tavrı neticesinde politikasını değiştiren İngiltere ve Fransa ile Osmanlı Devleti arasında 12 Mart 1854 tarihinde İstanbul'da bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma ile İngiltere ve Fransa Osmanlı topraklarının muhafazası için Rusya aleyhine savaşa dâhil olmuşlardır. (Sabri Can Sannav, “Kırım Savaşı'nın (1853-1856) Balkanlar'daki Milliyetçilik Hareketlerine Etkileri” *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2022 5(9), 257-258)

¹⁰³ Murat Gökhan Dalyan, *XIX. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkari Günlüğü*. (Ankara: Öncü Basımevi, 2012) 209-210.

- Paris Barış Anlaşması'nın içeriğine sokulduğu belirtilen Hatt-ı Hümayun'un mimarının İngiltere Büyükelçisi Lord Stratford de Redcliffe olduğu belirtilir.
- İngiltere Büyükelçiliği görevine daha sonra getirilen Sir Henry Bulwer'in ise bir önceki büyükelçinin yaptığı şeyleri bozma politikası varmış gibi çalıştığı, misyonerlik hareketlerine karşı Türk taassubunu harekete geçirdiği, Osmanlı'yı çok saçma faiz oranlarıyla borç almaya sürüklediği ve dolayısıyla sırtına sonsuza dek sürececek bir yük yüklediği belirtilmiştir.¹⁰⁴

Kırım Savaşı esnasında İlahiyat Okulu öğrencileri için yeni bir iş alanı ortaya çıkmıştır. Zira İngiliz servisindeki mütercim gereksinimleri okulun öğrencileri tarafından karşılanmıştır. 6 aylık bir dönemde okuldan ayrılan öğrenciler eğitim hayatlarını tamamlamalarını sağlayacak para kazanmayı da başarmışlardır. Misyonerlerin ve misyonerlik faaliyetlerinin özellikle Kırım Savaşı döneminde çok da etkilenmediği, yollarında sorunsuz denebilecek şekilde ilerledikleri, 1853-1857 yılları arasında Türkiye'den gönderilmek üzere kaleme alınmış misyoner mektuplarında savaşa bir iki kez atıfta bulunulduğu gerçeği ile dile getirilmiştir.¹⁰⁵

Hamlin ve ailesi Türkiye'de geçirdikleri 18 yıldan sonra Kırım Savaşı zamanında Amerika'ya bir seyahat gerçekleştirmişler ve Türkiye defterine bir mola vermişlerdir. Bu yolculuk esnasında yapılan gemi sohbetlerinde Türkiye, Türkler, Türklerin kaynakları ve imkânları konulu konuşmalar gerçekleştirilmiştir. Konuşmalardaki hatalı bölümler Hamlin tarafından düzeltilmiş onun Türkiye bilgisi dolayısıyla konuşma yapması istenmiştir. Yarım saatlik konuşmasında Hamlin misyonerlik çalışmalarının yürütülmesindeki dört ana unsuru şu şekilde özetlemiştir:

- Dini özgürlük sağlayan 35 kilise
- Eğitimde yaşanan değişimler ve eğitimin yeni biçimi
- Matbaa aracılığıyla artan Kitab-ı Mukaddes bölümleri ve eğitim literatürü
- Dini eğitimler ve tebliğ ile yaşanan endüstriyel gelişmeler¹⁰⁶

¹⁰⁴ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 358-361.

¹⁰⁵ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 330.

¹⁰⁶ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 333-334.

2.2.4.8. Ermeni Olayları İle İlgili Yorumları

1878 yılında Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan Berlin Antlaşması'nın Ermeni sorunu ile ilişkisinden söz edilmiştir. Berlin konferansında Ermenilerin korunmasına yönelik Osmanlı'ya bazı reformlar yapma mecburiyetinin getirilmesini misyoner George E. White¹⁰⁷, çok uzun süre sonra fark edilebilecek tehlikeli bir söz diye tarif etmiştir. Ermenileri yanlış ümitlere sevk etmiş olan bu sözle Türklerin de kendi topraklarındaki yönetimlerine karışıldığı düşüncesiyle kızdıkları belirtilmiştir. Bu konferansta aldıkları söze güvenen Ermeni gruplarının ihtilal için gizli hareket ve gayretlerinin olduğu ifade edilmiştir. Milliyetçilik, din ve ekonomi gibi çeşitli kavramlar üzerine konuşulduğu ve bunların karşısında olan yönetim için ihtilal fikirlerinin kıpırdanmaya başladığı söylenmiştir. Berlin konferansında verilen bu sözün Ermeni ve Türk olayları arasındaki sıkıntının altında yatan gizli sebep olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁸

1896 yılında bir grup Ermeni'nin Rusya'dan tedarik ettikleri belirtilen silah ve dinamitlerle Osmanlı Bankası'nı basıp herkesi rehin aldıkları ve reformlar gerçekleşmezse bankayı havaya uçuracaklarını belirttikleri olay anlatılmıştır. Yazar bunu yapan Ermenilerin kimler olduğunu bilmediğini söylemektedir. Ancak burada ilginç olan bazı durumlar vardır. Çünkü olayın hangi gün ve saat kaçta olacağına kadar tüm bilgileri Türk Hükümeti'nin önceden bildiğini, buna rağmen girişime engel olmadığını, olay esnasında yetkililer ve bankadaki Ermenilerin görüşme ve pazarlıkları sonucu ülkeyi terk etmelerine izin verildiğini ve bu olay neticesinde Ermeni nüfusunun katliamının kolaylaştığı gibi iddialar ortaya konmuştur. Adeta bu olay bile bile Osmanlı Hükümeti tarafından yapılmıştır izlenimi verilmektedir. Zira bu saldırıdan hemen sonra polis müdürleri tarafından organize edildiği iddia edilen silahlı bir grubun Ermenilere yönelik saldırılarda yaklaşık 10.000 Ermeni'nin öldürüldüğü kaleme alınmıştır. Büyükelçiliklerin Sultan'a gönderdikleri telgraflar neticesinde katliamların durdurulması emrinin verildiği

¹⁰⁷ George Edward White, 14 Ekim 1861'de, Hristiyan misyoner anne ve babasının 1856'da geldiği Osmanlı İmparatorluğu'nun Maraş kentinde doğmuştur. Ülkesine gidip eğitimini tamamladıktan sonra üç yıl boyunca Waverly, Iowa'daki yerel bir Cemaat kilisesinin papazı olarak görev yapmıştır. White, misyonerlik kariyerine 1890 yılında başlamıştır. Amerikan Yabancı Misyonlar Komiserleri Kurulu (ABCFM), onu Merzifon'daki Anadolu Koleji'nin saymanı ve dekanı olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Merzifon'a göndermiştir. White, Eylül 1913'te kolej başkanlığına terfi ettirilmiştir. Kırk üç yıl boyunca Amerikan Yabancı Misyonlar Komiserleri Kurulu için Amerikalı bir cemaatçi misyoner olarak görev yapmıştır. (Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "George E. White". Erişim 25 Mayıs 2024)

¹⁰⁸ George E. White, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları*, çev. Cem Tanık Yüksel (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995) 319.

ifade edilmiştir. Bu olaylar yaşanırken bazı Türkler'in Ermenileri evlerine alarak kurtardıkları da eklenmiştir. Bu karışık ortamda haydutların da ortaya çıktığı ve Sultan'ın Kolej'i korumak için asker görevlendirdiği de aktarılmıştır. Hapse atılan, sınır dışı edilen, öldürülen toplamda 75.000 Ermeni'nin yokluğu ile Ermeni nüfusunun azaldığı ve onlardan kalan yerlere de Kürtler ve diğer vahşi kabilelerin doldurulduğu iddiaları satırlardaki yerini almıştır.¹⁰⁹

Hagopian isimli Ermeni öğretmen 1898 yılında Ermeni olayları biraz yatışınca diğer Ermeniler ile birlikte yurda döndüğü ancak tutuklanarak 24 saat hapisanede gözüaltına alındığı aktarılmıştır. George Washburn, Kolej'in davetiyesi ile hapisten kurtulduğunu anlattığı bu öğretmenin geleceğinden haberi olması halinde Amerikan Büyükelçiliği'ni devreye sokarak onun bu duruma düşmesine engel olabileceğini de ifade etmiştir. Bu olay Kolej'in ve yetkililerinin yurda gelen Ermenilere yardımlarını, sürece müdahale güçlerini ortaya koyması bakımından önemlidir.¹¹⁰

¹⁰⁹ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 272-275.

¹¹⁰ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 287.

3. BÖLÜM: HAMLİN'İN ÖNDERLİĞİNDE AÇILAN EĞİTİM KURUMLARI

3.1. Bebek İlahiyat Okulu

Hamlin, Osmanlı'da benimsenen yanlış politikalarla birlikte İngiltere ve Fransa'nın örnek alınması sebebiyle ekonominin kötüye gittiğini ve bu politik olaylardan dolayı dikkatlerin Doğu kiliselerinde yer alan evanjelist hareketlerden başka yöne kayarak uzaklaştığını söylemektedir. 1840'da ilk seminer için (Seminary of the American Board) hiçbir yabancı olmaması Bebek'in tercih edilme nedenini, şehirden uzakta ücra bir köye ihtiyaç duyulması olarak belirtmiştir. Hamlin böylece Ermeni Ruhban sınıfının ileri gelenlerinin tepkisinden de kurtulmayı hedeflemiştir. Cizvitlerle olan rekabet ortamı da İlahiyat Okulu için gözlerden ırak bir yer arayışının diğer bir sebebi olmuştur.¹¹¹

Bebek İlahiyat Okulu'nu Hamlin önce Arnavutköy'deki Madriarki Köşkü'nde açmıştır. Burada geçirilen birkaç aydan sonra Bebek'e geçerek 1841'de demirci başı Havhannes Ağa'nın evini kiralamıştır. Kasım 1843'ten sonra Merzifon'a taşınmaya kadar geçen sürede ise Çelebi Yorgaki'nin evinde kalınmıştır. Bu son ev önce kiralanmış daha sonra ise satın alınmıştır. Binanın içinde 2 adet atölye de bulunmaktadır.¹¹²

Bebek İlahiyat Okulu'ndaki eğitim sürecinin ilk yıllarında öğrencilerden, kendilerinin kullanacağı karyola, yatak, kıyafet, kitap, kırtasiye malzemesi gibi ihtiyaçlarını karşılaması talep edilmektedir. Bunların haricindeki yeme-içme, eğitim-öğretim faaliyetleri için ücret alınmamaktadır.¹¹³ 1843 yılına gelindiğinde ise öğrencilerin ücret verebilecek olanlarından yıllık 100 dolar istenmektedir. Bu ücret on aylık barınma ve eğitim masrafları için talep edilmektedir. Okulun çok az kısmı bu ücreti ve kıyafet gibi temel ihtiyaçlarını karşılarken çoğunluğu için kıyafet bile problem olmaktadır. Kimi zaman para, kimi zaman da kıyafet yardımları ile durumu kurtarmaya çalışan Hamlin Bakırköy'de çalışan İngiliz Mühendisler ve makinistlerden de bağışlar toplamıştır.¹¹⁴

Bebek İlahiyat Okulu'nda yoğun bir ders programı eşliğinde oldukça disiplinli bir eğitim öğretim faaliyetleri yürütülmektedir. Okulda matematikten tarihe, fizikten kimyaya, felsefeden coğrafyaya kadar birçok ders verilmektedir. Bunlarla birlikte büyük bir önem

¹¹¹ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 6-11.

¹¹² Kaya, *Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej*, 33.

¹¹³ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 198.

¹¹⁴ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 238-240.

içerisinde dil dersleri de programda yerini almıştır. Misyonerlik vazifesini yürüten kişilerin çoğunluğunun anadilinin İngilizce olması ve geniş bir alanda çalışmalar yürütmeleri gibi nedenlerle İngilizce öğretimi, Dr. Hamlin tarafından çok önemli görülmüştür.¹¹⁵ Bebek İlahiyat Okulu'nun bir günlük çalışma planı ise şu şekildedir:

- 05.30 – 06.00 : Dua¹¹⁶
- 06.00 – 07.00 : Sabah ezberleri
- 07.00 – 08.00 : Kahvaltı
- 09.00 – 12.00 : Dersler
- 12.00 – 14.00 : Öğle yemeği ve teneffüs
- 14.00 – 17.00 : Dersler
- 17.30 – 19.30 : Akşam yemeği
- 19.30 – 21.00 : Akşam dersleri

Ayrıca haftada üç gün, öğleden sonra saat ikide okulda deneyler eşliğinde konferanslar bizzat Hamlin tarafından verilmektedir.¹¹⁷ Altı yüzün üzerinde öğrenciye eğitim öğretim verilen Bebek İlahiyat Okulu'nun yıllara göre öğrenci sayıları ise şu şekildedir.¹¹⁸

¹¹⁵ Refika Yavaşer, *Amerikan Arşiv Belgeleri Işığında İstanbul Robert Koleji*, (Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 85.

¹¹⁶ “Dua vaktinde İngilizce ayin metni öğrenciler tarafından sırayla okunmaktadır. Hamlin tarafından yapılan kısa açıklamalar ve akabinde Ermenice dua yapılmaktadır ve bu dua bölümü yaklaşık 20-30 dakika sürmektedir. Öğrencilerinden yaklaşık dörtte üçünün yatılı ve herkesin ayrı yatağının olduğu okuldaki kurallardan biri de Dr. Hamlin'in kontrolünde gerçekleştirilen sabah duasına katılmayan öğrencilerin kahvaltı hakkını kaybetmesidir.” (Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 70)

¹¹⁷ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 230.

¹¹⁸ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 204-209.

Yıl	Öğrenci Sayısı	Yıl	Öğrenci Sayısı
1840	12	1851	39
1841	12	1852	44
1842	25	1855	40
1843	20	1856	40
1845	34	1857	46
1846	32	1858	40
1847	38	1859	38
1848	42	1860	36
1849	28	1861	36
1850	28	1862	14

Tablo 1: Bebek İlahiyat Okulu Öğrenci Sayıları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.1.1. Teşkilatın Beklentisi ve Hamlin’in Yöntemleri

Amerikan Board teşkilatı tarafından İstanbul’a gönderilen ve görev alanı olarak eğitim seçilen Hamlin’den teşkilatının beklentisi yerel dilde ve sadece İncil vaazlarından oluşan bir eğitim vermesidir. Ayrıca teşkilatın Anadolu’da açacağı kurumlarda çalışabilecek yerli eleman ihtiyacını karşılamasıdır. Ancak Hamlin, çocuklarını Protestan bir okula gönderdikleri için Ermeni kiliseleri tarafından aforoz¹¹⁹ edilen halkın, giderek maddi gücünü kaybettiğini ve göreceği baskılar dolayısıyla da çocuklarını okula gönderemeyeceklerini fark etmiştir. Bağış toplama konusunda misyondan pek de destek bulamayan Hamlin atölyeler kurarak öğrencilerin para kazanmalarını ve kendi ihtiyaçlarını karşılamalarını istemektedir. Böylece teşkilat ile arasının bozulması pahasına yeni bir eğitim modeli oluşturmuştur. Sadece İncil vaazı kuralının dışına çıkarak okulda bazı atölyeler kurmuş ve öğrencilerin çeşitli zanaatları öğrenip para kazanmalarını ve okul masraflarını karşılamaları suretiyle ailelerine yük olmamalarını sağlamıştır. İngiliz işçilerin yardımıyla okulun alt katında kurduğu bu atölyelerde ilk iş olarak soba

¹¹⁹ Türkçe’ye, “dışarıda bırakma, kovma, dışarı çıkarma” anlamlarına gelen ve Yunanca olan aphorozein kelimesinden geçmiştir. Topluluğun, kendisine karşı gelenlerle ilgili olarak bir savunma vasıtası olan “cemaatten çıkarma” cezasına bütün eski dünya kavimlerinde rastlanmaktadır. Kitâb-ı Mukaddes’te lânetleme ve beddua, bazı sosyal haklardan mahrum etme cezasından önce gelir. Cemaatten çıkarma ise ikinci derecededir. Zira lânetlenme, gözden düşmeye ve tecrit edilmeye kâfi sebep teşkil etmektedir. (M. Süreyya Şahin, “Aforoz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Mayıs 2024).

boruları ve saç sobalar yapılmıştır. Çok rağbet gören bu ürünlerden sonra kül tavaları, soba kürekleri, fırınlar, kalay ve demirden yapılmış ev eşyaları da imal edilmiştir. Bu yeni sistem için heyet tarafından yapılan eleştiri öğrencilerin kazandıkları paralar ile dünyevileştikleri yönünde olmuştur. Hamlin bunun tam tersine öğrencilerin derslere daha sıkı sarıldıklarını ve daha ahlaklı olduklarını ifade etmiştir.

Hamlin öğrencilerinin yeteneklerine göre çeşitli görevlerde ve kademelerde olmalarını; ancak İncil'e ve misyona olan bağlılıklarını devam ettirmelerini hedeflemektedir. Bu bağlamda Hamlin'in yeni eğitim sistemindeki meslek eğitimi aslında öğrencilerin dindarlaşmalarında ve okula olan bağlılıklarını artırmada bir araç olarak kullanılmıştır. Hamlin bu konuda başarılı da olmuştur.¹²⁰

Hamlin'in açtığı okula karşı olan ve çocuklarının oraya gitmelerini istemeyen Ermeni ve Rum dini yetkililer, kayıtlı öğrencilerin isimlerini alma çabasına girişmişler ve çeşitli yollar denemişlerdir. Bir gün dilenci kıyafetli biri Hamlin'e gelerek bu öğrencilerin ve ailelerin bilgilerinin Patrik'te olduğunu, yarın hepsini kiliseye çağırıp, çocuklarını okuldan almalarını veya alıncaya kadar hapse atılmalarını teklif edeceğini belirtmiştir. Ne yapacağını düşünen Hamlin hemen okul zilini çalmış ve öğrencileri toplamıştır. Hepsini evlerine göndererek yarın aileleri ile birlikte Patrik'e gitmeleri, Hamlin öğretmenlerinin selamını ve saygısını iletmeleri, kendisinin dine ve Patrik'e hizmet için burada olduğunu anlatmaları konusunda öğrencilerine tembihler de bulunmuştur. Bunları duyan Patrik'in yumuşadığı ve okula müdahalede bulunmadığı belirtilmiştir. Bu kurnaz hamle ile kurtulan Hamlin, bu konudan artık emin bir şekilde faaliyetlerine devam etmiştir.¹²¹

3.1.2. Köylünün Tepkisi ve Hamlin'in Mücadelesi

Bebek'teki köyde yaşayan Rum ve Ermeniler daha önceki misyoneri de kovmayı başardıkları gibi Hamlin'i de kovmaya çalışmışlardır. Köylülerin çocukları tarafından okul taşlanmış, kiremitleri kırılmıştır. Şapkası ve tıraş olmuş hali ile dalga geçilmiştir. Bu yüzden Hamlin fes takmış, sakal ve bıyık bırakmıştır. Köylünün yabancı birini aralarında istememesi, taşlar atarak kiremitleri kırmaları ve kiremitlerini onarıırken onu izleyip eğlenmeleri Hamlin ve ailesinin karşılaştığı zorluklardan bazıları olmuştur. Bu kişileri polise şikâyet eden Hamlin bir dönem rahat etmiştir.¹²²

¹²⁰ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 6-11, 246-248.

¹²¹ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 200-203.

¹²² Hamlin, *Türkler Arasında...*, 65-66, Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 203-204.

Hamlin'in hayatı boyunca karşılaştığı sorunlarda tehdit dilini ustaca kullandığı görülür. Bir defasında Hamlin Rum bir çocuğu döven Türk'e müdahale etmiş, onu döverek çocuğu elinden kurtarmıştır. Etrafına birden toplanan 4-5 Türk'ü aniden verdiği bir kararla çocuk döven bu kişiye, yani suçluya göz yumdukları için polise şikâyet edeceğini söyleyerek tehdit etmiştir. Şaşırان adamlar onu dövmekten vazgeçip arkadaşlarına sahip olacaklarını söylemişlerdir. Bir de sarhoş kocası tarafından dövülen kadını kurtarmış ve kocasını döverek onu da bir daha böyle yapması durumunda polise götüreceği şeklinde tehdit etmiş ve olayların durulmasını sağlamıştır.¹²³

Gerek okul personeline gerekse öğrencilere yönelik tükürme, küfür ve hakarete bulunma gibi davranışların, zamanla halk tarafından daha iyi tanındıkça azalacağı umuduyla genellikle görmezden gelindiği ifade edilmiştir. Köylünün bu tepkilerinde başı çeken kişinin imamın karısı olduğu ancak daha sonra gelip özür dilediği ve kendilerini yanlış tanıdığını ifade ettiği söylenmiştir.¹²⁴

Bebek Köyü'nde olduğu yıllarda Hamlin'in başından geçen bir olay onun kayıkçılar arasında tanınmasına ve sevilmesine vesile olmuştur. Şehirden gelirken bindiği bir Türk kayığının küreği yolda bir şeye çarparak kırılmıştır. Bunun üzerine çok üzölen kayıkçının küreğinin parçalarını yanına alan Hamlin onu Bebek İlahiyat'ta tamir edeceğini söylemiştir. Bu tamirin mümkün olmadığını söyleyen kayıkçının küreğini kalayla kaplayarak çok sağlam bir hale getirmiştir. Bu tamir Hamlin'in kayıkçılar üzerinde büyük ilgi ve hayranlık uyandırmasını sağlamıştır. Başka bir kayıkçının da benzer bir tamir talebini yerine getiren Hamlin kendi hizmetini görmediği bir zamanda kırılan küreklerden başkasını tamir etmeyeceğini söylemesine rağmen kayıkçıların dost gözüyle bakışlarını kazanmıştır.¹²⁵

Hamlin sahip olduğu biraz tıp bilgisi ve tıp kitapları ile köydeki hastalar için elinden geleni yapmış ve her çağrıldığında yardıma gitmiştir. Hatta bu yaptıkları sebebiyle Bebek'te kaldığı süre içerisinde köylü Hamlin'i doktor zannetmiştir. Eşi de hasta odası hazırlayarak ona yardımda bulunmuştur. Geline nokta da fakirler için köy doktoru olan Hamlin; bu yaşananların köylü ile arasındaki sorunları çözmede ne kadar etkili olduğunu, köylünün ilgisini ve sevgisini kazanmasını sağladığını dile getirmiştir.¹²⁶ Bu

¹²³ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 204-206.

¹²⁴ George Washburn, *Cennetin Sonbaharında*, çev. Z. Bilge Yenice (İstanbul: Atlantis Yay., 2002), 103.

¹²⁵ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 226.

¹²⁶ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 67-68.

durum süreç içerisinde öğrenci sayılarındaki artışa sebep olmuş ve böylece daha büyük bir mekâna ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle bir dönem¹²⁷ Saray-ı Hümayun'da tüccar olarak görev yapmış Çelebi Yorgaki'nin evine 1843 yılı Kasım ayında geçilmiştir.

Bebek İlahiyat Okulu'na zaman zaman ziyaretçiler gelmektedir. Ziyaret edenlerden bir kısmı pazar ayinini tercih etmektedir. Bu niyetle ayine katılan 4 Yozgatlı Ermeni Hamlin'e sorular sormuşlar, vaazı dinlemişler ve Yozgat'a tekrar dönmüşlerdir. Yozgat'taki Ermeni Protestan Kilisesi ve cemaatinin var oluşuna vesile olan bu olaydaki gibi ziyaretler iç bölgelere faaliyetlerin ulaştırılmasındaki önemli yöntemlerden biri olmuştur.¹²⁸ Hamlin Bebek'te olduğu bu dönemde eşinin akıcı bir şekilde Yunanca konuşabildiğini kendisinin ise sadece Ermenice bildiğini aktarmaktadır.¹²⁹

Hamlin atölyelerinde kullanacağı malzemeleri almak için iyi bir dükkân arayışına girişmiştir. Tam da aradığı gibi bir yer bulan Hamlin, bu dükkân sahibi ve Katolik Ermeni olan Mr. Barone isimli kişi tarafından, bu mekanik işlerden iyi anlaması dolayısıyla "İmparatorluk'taki en şeytani adam." diye isimlendirilmiştir. Dönemin toplumunda Müslümanların da gördükleri mekanik alet ve icatları şeytana atfettiklerini dile getirmiştir.¹³⁰

3.2. Robert Koleji

3.2.1. Christopher Rheinlander Robert İle Tanışma

Hamlin 1856 yılında Kırım Savaşı sonlarında Mr. Christopher Robert ile tanışmıştır. Bu tanışmaya kendi fırınında yaptığı Protestan ekmeğiyle yüklü bir kayık ile Robert'in karşılaşmasının vesile olduğunu söylemiştir. O dönem Hamlin İngiliz Hastanesi'nin ve askerlerinin ekmeklerini tedarik etmekle görevlidir. 1858'de Robert ile yazışmalara başladıklarını ve bu yazışmaların Robert Koleji'nin temelini oluşturduğunu anlatmıştır.¹³¹ Koleji'nin kurucusu olan Bay Robert'in 1859 yılının Temmuz ayında kaleme aldığı mektuptaki Koleje dair tavsiyeleri okulun temelini oluşturması bakımından önemlidir. Robert mektubunda kolejle ilgili olarak Hamlin'e;

¹²⁷ Hamlin diğer hatıratında Çelebi Yorgaki'nin beş padişah devrinde sarayın taciri olduğunu söylerken bu sultanları "I. Hamid, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve ismen emin değilim Abdülmecid" diye zikretmektedir. (Hamlin, *Türkler Arasında...*, 95.)

¹²⁸ Hamlin, *Robert Koleji Üzerinde Bir Ömür*, 227-229.

¹²⁹ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 95.

¹³⁰ Hamlin, *Robert Koleji Üzerinde Bir Ömür*, 199-200.

¹³¹ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 262.

- a) Kendi ülkelerinin en gözde devlet okulları ile özel okullarının örnek alınmasının,
- b) Başlangıç için küçük de olsa okulun bir planın olması ve bu plana sadık kalınmasının,
- c) Toplumun ihtiyaçları ve isteklerine dikkat edilerek okulun geliştirilmesinin,
- d) Çabuk ve aceleci tavırlardan uzak durulmasının,
- e) Kurum planının aşamalı ve eksiksiz bir şekilde yürütülmesinin önemine vurgu yaparak tavsiyelerde bulunmuştur.¹³²

Robert Kolej'in kurucusu olan Christopher Rheinlander Robert'in neden İstanbul'u tercih ettiği sorusunun iki önemli cevabı vardır. Bunlardan ilki Kırım Savaşı ile birlikte Türk İmparatorluğu üzerinde artan Batı ilgisidir. Diğer ise Türk halkının yeni bir eğitim sistemi ve yeni bir yaşam tarzı arayışı içerisine girmiş olmasıdır.¹³³

Christopher Robert Amerikan iç savaşı döneminde güney eyaletleri dolaşmış ve buradaki okul ihtiyacını fark edince Chattanooga'da Lookout Dağı'nda 15 Mayıs 1866'da yine Robert Kolej adıyla ikinci bir okul açmıştır. Karma eğitim verilen bu yeni kolej uzun ömürlü olmamış ve 1871'de kapanmıştır. Böylece hem Bay Robert'in tüm ilgisi hem de kapanan bu adaş okulun tüm imkânları ve donanımları İstanbul'daki Robert Kolej'e aktarılmıştır. Hatta bu okulun arazisi de İstanbul'daki koleje bırakılmış ve yıllar sonra satılarak 40.000 dolarlık bir gelir sağlanmıştır. Bay Robert'in gayrimenkul mal varlığının beşte birini koleji bağışlamış olması da ileride 100.000 dolarlık bir meblağın kolejin kasasına girmesini sağlamıştır.¹³⁴

3.2.2. Kolej İçin Arazi Arayışı

1859 yılında Kolej yapılmasına karar verildikten sonra yer beğenme işi başlamıştır. Yeni rotanın kolej kurmaya çevrildiği bu sene boyunca birçok arsaya bakılmıştır. İlk arsanın çok güzel bir mekân olduğu ve manzarasının eşsiz olduğu belirtilmiştir. Ancak Boğaz'da manzarası mükemmel olan bu arsanın alınması imkânsız diye ifade edilmiştir. Çünkü Boğaz'ın bu muhteşem kıyıları 400 yıl boyunca hiçbir Hristiyan kurumuna veya kuruluşa verilmemiştir. Hamlin, Cizvitlerin entrika, politik güç ve baskı gibi birçok yol denemelerine rağmen başarısız olmalarını, bu arsayı alma ihtimallerinin azlığının kanıtı olarak göstermiştir. Tüm fiyat tekliflerine rağmen satın alamadıkları bu arsanın yerine

¹³² Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 46.

¹³³ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 34.

¹³⁴ Zafer Toprak, "Robert Kolej'den Boğaziçi Üniversitesi'ne", *Eğitim Tarihi - Toplumsal Tarih*, (Mart 2021), 39.

alabilecekleri en iyi seçenek olan ve 24. yer olarak bakılan arsa 7.000 dolar gibi bir ücrete alınmıştır. İlk plan Amerika'da geçirilecek bir yılın ardından toplanması beklenen 100.000 dolar ile koleji kurmaktır. İstanbul'daki ilk Hristiyan koleji kuracak olmanın heyecanıyla bağış toplama turlarına başlayan Hamlin bir yandan nakit yardımı, kitap bağışı elde ederken bir yandan da kolej için bina planı ve inşaat malzemesi arayışlarını da gerçekleştirmiştir. İstanbul'a geldikten birkaç gün sonra vefat eden Sultan Abdülmecid için kendilerine karşı dostça davrandığını söylemiştir. Satın alınan arsaya inşaat yapımı yasağı gelince mecburen buradan vazgeçilmiştir.

Yeni arayışlar devam ederken ilk beğenilen yerle ilgili gelen yeni bir öneri, rotayı tekrar bu eşsiz yere çevirmiştir. İlk bakılan ve çok beğenilen mükemmel manzaralı bu arazi için hiç hesapta olmayan ve gayet makul fiyat teklifinin gelmesi üzerine sevinen Hamlin, satın alınıp da vazgeçilen arsada çıkan sorunun iyi bir şeye vesile olduğunu belirtmiştir. Hamlin'in sevinmesinin bir diğer sebebi de bu arsada inşaat yapımında kullanılacak sağlam taşların olmasıdır. Zira diğer alınan arsaya malzeme temini için nakliye harcaması gerekirken burada malzemeler hazır bulunmaktadır. Ayrıca bu taşlar 400 senelik surların yapımında kullanılan ve her hangi bir dezenformasyona uğramamış sağlam taşlardır.¹³⁵ Daha önce çok beğenilen ancak satılmadığı için alınamayan arazinin tekrar satıldığı öğrenilince sahibi Ahmet Vefik Efendi'den¹³⁶ arazi 36.000 liraya¹³⁷ satın alınmıştır. Çünkü Ahmet Vefik Paşa ilk başta hiçbir şekilde satmak istemediği bu yeri bir yıl sonra paraya ihtiyacı olduğu için mecburen iki parça halinde bir kaç yıl ara ile satmak durumunda kalmıştır. Yapılan anlaşmada ilginç detay, koleje orada bir bina yapmak için

¹³⁵ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 264-265; Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 366-379.

¹³⁶ Büyük babası ve babası tarafı ile devlete tercümanlar vermiş münevver bir aileden gelmektedir. Bütün tahsil yıllarını ve ilk memuriyet hayatını içine alan II. Mahmud devrinde İstanbul'da doğmuştur. Babası, Divân-ı Hümayun'un ilk müslüman tercümanı olan ve Bulgaristan asıllı olduğu için Bulgarizâde diye tanınmış Yahyâ Nâci Efendi'nin (ö. Temmuz 1824) oğlu olup Hariciye Nezâreti Tercüme Odası'ndan başlayarak sefâret tercümanlık ve maslahatgüzarlığı, daha sonra da Bâb-ı Seraskerî Tercüme Odası müdürlüğü gibi memuriyetlerde bulunan Rûhuddin Mehmed Efendi'dir (ö. 4 Eylül 1847). Ahmed Vefik ilk tahsilden sonra 1831'de, evvelce büyük babası Yahyâ Nâci Efendi'nin tercüman ve hoca olarak vazife gördüğü ve seçkin aile çocuklarının alındığı Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun'a girmiştir. Ömrünün son dönemlerini ailesini yoksulluğa götüren geçim sıkıntıları ve gittikçe artan rahatsızlıklarla geçirmiş olup 1891 yılının 1 Nisan Çarşamba günü (21 Şâban 1308) Rumelihisarı'nda vefat etmiştir. Tercümân-ı Hakikat gazetesinde (nr. 3813, 22 Şâban 1308 / 2 Nisan 1891) Eyüp'te hazırlanmış olduğu mezara götürüleceği yazılmışken Rumelihisarı'nda Kayalar Mezarlığı'nda toprağa verilmesi, Ahmed Vefik'in vaktiyle Boğaziçi sırtlarındaki dededen kalma bir kısım arazisini inşa edilecek Robert Kolej binası için satmış olmasından dolayı, bu yabancı okulun kilisesinin çan seslerinin duyulduğu bir mevkie bir mânevî ceza olmak üzere Abdülhamid'in emriyle defnolunduğu yolunda bir rivayete yol açmıştır. (Ömer Faruk Akün, "Ahmed Vefik Paşa", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 25 Mayıs 2024)

¹³⁷ Toprak, "Robert Kolej'den Boğaziçi Üniversitesi'ne", 38.

izin çıkana kadar hiçbir ödeme yapılmayacağı şartıdır (2 Aralık 1861). 1862 Mart'ında izin çıkınca Ahmet Vefik Paşa'ya ödeme yapılmıştır. Zira Kolej'in yapılması için izin alınması hususunda Ahmet Vefik Paşa'nın da etkisi oldukça fazla olmuştur.¹³⁸

Kolejin yapıldığı yerin sahibi olan Ahmet Vefik Efendi ile dost olduklarını belirten Hamlin, bu yeri ilk görüp hayran olduğunu ve o zaman satın alamadığı için dönemin Paris Büyükelçisi de olan Ahmet Vefik Efendi'ye teklifte bulunulduğunu ancak teklifin geri çevrildiğini ifade etmiştir. Aradan geçen bir yıllık süre zarfından sonra Ahmet Vefik'in kendisi tarafından bu yerin satın alınmasının teklif edildiğinin şaşkınlığını dile getirmiştir. Hamlin değişen durumun ne olduğunu ise şu şekilde ifade etmiştir. Paris Büyükelçiliği görevi Abdülmecid döneminde sorunsuz yürütülmekte ve Sultan'ın emriyle devlete yakışır bir şekilde verilen davetlerin ve elçilik masraflarının tamamı eksiksiz ödenmektedir. Ancak Sultan Abdülaziz döneminde ise Ali Paşa'nın da etkisiyle kısıtlanan bütçe ve geri çevrilen davet faturaları sebebiyle Ahmet Vefik Efendi 150.000 frank (30.000 dolar) borçlu istifa etmek durumunda kalmıştır. Gerek kendi haysiyetini gerekse devletin izzetini düşünerek borcu ödemeyi istemesi üzerine ileride kendisi için köşk yapmayı planladığı bu araziye satmak durumunda kalmıştır.¹³⁹

3.2.3. Koleje İnşaat İzninin Verilmesine Engel Durumlar

İzin verildiği söylendikten sonra ücreti ödenerek alınan arazide inşaaata hemen başlanamamıştır. Çünkü kolej için alınan bu izni hayata geçirmek çok da kolay olmamıştır. Bu inşaaata karşı çıkanlardan birinin Maarif Nazırı Sami Paşa olduğu ifade edilmiştir. Hamlin, Sami Paşa'nın bu işi istememesine sebep olarak da zaten ülkede Hristiyan okullarının, kitaplarının, eğitim ve bilgilerinin Müslümanlardan daha çok olmasını göstermektedir. Ayrıca paşanın Müslümanlara ait eğitim kurumlarının Hristiyan okullarının seviyesine çıkartılması gibi bir görevinin olduğundan bahsetmektedir. Sami Paşa'nın yerinden edilmesine kadar izin ile ilgili hiçbir ilerleme olmadığını ve onun yerine gelen Kemal Efendi döneminde ise gizli bir şekilde ve sessizce işlerin yürütüldüğünü söylemektedir. Bu yeni paşa döneminde de Cizvitlerin baskısıyla Rus ve Fransa büyükelçiliklerinin devreye girdiğini ve önemli bir engel olduklarını ifade etmektedir. Zira süreçte bina için hazırlık yapılırken görevli bir memur tarafından bazı

¹³⁸ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 379-384; Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 39-40.

¹³⁹ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 413-415.

formalitelerin hala tamamlanamadığı, bu yüzden de inşaata hemen başlanamayacağı bilgisi verilmiştir. Hamlin daha sonra bu formalitelerin Doğu'daki Cizvit misyonunun başı olan Abbê Borê'nin bir engeli olduğunu anlamıştır. Rusya da Protestanlığın Türkiye'de yayılmasını istemediğinden inşaat yapımını geciktiren muhalif hareketlerden birisi olmuştur. Bu karşıt hareketler sonucunda gecikmenin daha uzun süreceğini anlayan Hamlin Merzifon'a taşınan Bebek İlahiyat Okulu'nun eski binasını kullanmaya karar vermiştir. 3.000 dolarlık bir tadilat çalışmalarından sonra kolej bu binada eğitim öğretim faaliyetlerine başlamıştır.¹⁴⁰

3.2.4. Kolej İnşaatı İçin İzin Hakkı, İradenin Alınması

Maarif Nazırı Sami Paşa, Cizvitlerin devreye girmesiyle Fransa ve Rus büyükelçilikleri ve onların yakın dostu diye nitelendirilen baş vezir Ali Paşa gibi isimlerin engellemeleri ile karşılaşan Kolej; Amerikan ve İngiliz büyükelçilikleri ve diğer yetkililerin devreye girmesi ve uzun süren uğraşları sonucu yedi yılın sonunda inşaat izni almayı başarmıştır. Hatta bu izin umduklarından daha fazla bir anlam içerecek şekilde; “İmparatorluk İradesi” (İrade-i Seniyye¹⁴¹) olarak verilmiştir. Çünkü bu iradenin alınması, kolejin en yüksek derecede ve en güvenilir olan özel mülkiyet hakkı kazanması anlamına gelmektedir.¹⁴²

Hamlin inşaat izni almak için süren yedi yıllık diplomasi trafiğinde Amerikan Büyükelçiliği'nin sürece direkt müdahil olmaktan geri durduğundan bahsetmektedir. İngiliz Büyükelçisi Sir Henry Bulwer'in yoğun çabasının olduğunu ancak daha önce aldığı bir rüşvet olayının ortaya çıkmasından dolayı görevinden alındığını belirtmiştir. Onun yerine büyükelçilik makamına geçen Lord Lyons'un, zengin banker Mr. Morgan'ın, arkadaşı Mr. Seward'ın ve Amiral Farragut'un uzun süren çabalarıyla iznin alınabildiğini anlatmıştır.

¹⁴⁰ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 379-382; Hamlin, *Türkler Arasında...*, 266-267.

¹⁴¹ Arapça bir kelime olan irâde “dileme, isteme; meram, emir, ferman” anlamlarına gelmektedir. İrâde-i seniyye ise “padişah emri” manasını taşımakta, sözlü ve yazılı olarak ikiye ayrılmaktadır. Sözlü irâde-i seniyye, padişahın sadrazama bizzat tebliğ ettiği emir karşılığı kullanılan bir tabirdir. Osmanlı diplomatiğinde irâde-i seniyye veya çok defa kullanıldığı gibi kısaca irade sözüyle özel bir belge türü kastedilmektedir. Bu da padişahın emrinin Mâbeyn-i Hümayun başkâtibi tarafından sadrazama bildirildiği belgedir. Kısaca padişahın sözlü veya yazılı emri için kullanılan bir tabirdir. (Mübahat S. Kütükoğlu, “İrâde-İ Seniyye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 25 Mayıs 2024)

¹⁴² Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 266-271.

Yoğun süren çabalar neticesinde alınan inşaat izni sıradan bir izin olmayıp padişah fermanı anlamına gelen “İrade-i Hümayun'dur.” Bu iradeye göre kolej Birleşik Devletler'in himayesinde olacak ve Amerikan bayrağı taşıyabilecektir. Böylece koleje Birleşik Devletler toprağı sayılması ve dolayısıyla onun tarafından korunması, Türkiye'de yer alan bir enstitünün resmiyette bulunan tüm haklarının verilmesi gibi ayrıcalıklar da tanınmıştır. Özellikle boğazın bu güzel kıyısında daha önce hiçbir ülkeye verilmemiş bu ayrıcalığın Amerikalılara verilmesinin nedeni olarak Amerikalıların bu topraklarda diğer ülkelerin tam aksine siyasi bir özleminin olmayışı ileri sürülmüştür. Hamlin bu sürecin önemli bir aktörü olan Ali Paşa'yı; “Diliyle verdiği sözü tutmayan ancak yazılı verilen sözden ise asla dönmeyen bir kişi” olarak tarif etmiştir.¹⁴³

“Bu Mr. Hamlin hiç ölmeyecek mi? Beni rahat bırakmayacak mı?” diyen Sadrazam Ali Paşa'nın değişen ve oldukça dostça davranmaya başlayan tavırları, boğazın bu benzersiz yerinde daha önce kimseye verilmemiş kolej izninin hem de Sultan Fermanı ile birlikte verilmesi ile Hamlin büyük şaşkınlık yaşamıştır. Bu şaşkınlığa sebep olan iznin gizli sebebini ise koleji tebdil kıyafet ile ziyarete geldiğini düşündüğü biriyle olan sohbetinden çıkarmıştır. Bu iznin alınmasının arka perdesinde Hamlin, o dönem çıkan Girit isyanı zamanında boğazda bulunan Amerikan Amiral Farragut ile Yunanlı delegelerin görüşmeleri, göçmenleri Yunanistan'a götürmesini istemeleri ve hatta amiralin Yunanlılara bir zırhlı gemi satma sözü vermesi gibi nedenlerin kolej inşaatına izin konusunda tehdit unsuru olarak kullanılmalarının olduğunu belirtilmiştir. Bu iznin Sultan Fermanı ile ayrıcalıklı bir şekilde verilmesi ile de Birleşik Devletlerin, Sultan'ın bu jestine karşın dostça bir karşılık vermek zorunda bırakıldığı ifade edilmiştir.¹⁴⁴

İradenin verilmesinden sonraki dönemde Ali Paşa'nın da yardımlarıyla hiçbir sorunla karşılaşmadan Kolej inşaatı için gerekli tüm malzemeler gümrükten geçirilmiştir.¹⁴⁵ Böylece baskılardan dolayı direnmekten vazgeçen ve İrade-i Hümayun'un çıkmasında etkili olan Ali Paşa, Hamlin'in isteğı üzerine gümrük konusunda da yardımcı olmuştur. Zira Ali Paşa'nın Fransa, İngiltere¹⁴⁶ ve Belçika'dan gelecek inşaat malzemelerinin herhangi bir gecikmeye uğramadan ve vergi alınmadan geçmesini sağlaması işleri büyük

¹⁴³ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 385-395; Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 44.

¹⁴⁴ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 409-413.

¹⁴⁵ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 271-272.

¹⁴⁶ 1838'de imzalanan Balta Limanı Ticaret Anlaşması sayesinde İngiltere'nin Osmanlı üzerindeki nüfuzu adeta durağa ulaşmıştır. Hamlin'e İstanbul'daki İngiliz elçiliğı en fazla destek veren kurumlardan birisi olmuştur. (Kaya, *Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej*, 32).

bir oranda kolaylaştırmıştır. Bina yapımında kolejin kendi yerinde bulunan ve Fatih Sultan Mehmet'in surlarının yapımında kullandığı 400 yıllık bir sürece başarı ile dayanan taşlar da kullanılmıştır.¹⁴⁷

Ali Paşa'nın ölmesi ve göreve gelen büyük vezirin Rusların oyuncağı olduğu iddiası altında kolej binasının yapımında yeni sorunlar yaşandığı belirtilmiştir. Aslında Dr. Hamlin Türk hükümeti ile iyi geçindiği fikrinden hareketle yeni bina yapımına izin almadan başladığını ancak yeni büyük vezirin de etkisiyle bina inşaatının durdurulduğunu ifade etmiştir. Amerikan elçisi Bay Broker'ın girişimi sonucunda izin alınmış ve inşaat tekrar başlamıştır. 1873 senesinde okulun çok zor açıldığı buna sebep olan durumun ise Boston'daki büyük yangın olduğu anlatılmıştır. Boston'dan gelecek yardımların kesilmesi ile 1873 senesi finansal kriz yılı olarak anlatılmıştır.¹⁴⁸

Kolej'in ismi ile ilgili de çok tartışmalar yapılmış ve isim belirleme umduklarından zor olmuştur. "Amerikan Koleji", "Washington Koleji", "Boğaziçi Koleji", "Doğu Koleji", "İstanbul Koleji" ve "Oxford" gibi birçok isim farklı gerekçelerle kabul edilmemiştir. Hamlin'in teklifi olan "Robert Koleji" ismi; bu ismin İstanbul'da halk nezdinde hiçbir anlam ifade etmemesi, hassasiyetlere, önyargılara dokunmaması, Türkçe, Rumca, Ermenice gibi sekiz farklı dilde telaffuzunun kolay ve manasının anlaşılır olması üzerine kabul edilmiştir.¹⁴⁹

3.2.5. Kolej'in Maliyeti ve Açılış Süreci

Kolejin tamamlanması yaklaşık 60.000 dolara mal olmuştur. O dönem Hamlin'e gelen en düşük teklif ise 70 bin dolardır. Yeni biten binaya taşınan kolej için ilk küçük açılış 15 Mayıs 1871'de yapılırken asıl genel açılış ise 4 Temmuz tarihine ertelenmiştir. Bu erteleme'nin sebebi ise eyalet sekreteri olan Mr. Seward'ın İstanbul'a geliş yolunda olmasıdır.¹⁵⁰ Boğaziçi'nin Avrupa kıyısının üst kısımlarında yer alan Rumeli hisarında, harika bir güzelliğe sahip bu binanın açılışı İstanbul Amerikan okulundan birkaç yıl önce yapılmıştır. Dönemin misyonerlerinin gözüyle bu bina; "Mimari güzellikler açısından Robert Koleji binaların en güzelidir." şeklinde tarif edilmektedir.¹⁵¹

¹⁴⁷ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 395-396.

¹⁴⁸ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 98-99.

¹⁴⁹ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 267-268; Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 45-46.

¹⁵⁰ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 408-409.

¹⁵¹ Mary Mills Patrick, *Son Sultanların İstanbul'unda*, çev. Ayşe Aksu (İstanbul: Dergah Yay., 2009), 73.

Hamlin koleji geçici olarak önce teşkilatın Bebek'te 1798'de yapılmış ilahiyat okulunun binasında açmıştır. Bu açılış sürecinde kolej 6 öğretmen ve Julius Robert Millingen, Edwin Millingen, David Henry Porter ve John Morton isimli 4 öğrenci ile faaliyetlerine başlamıştır.¹⁵²

3.2.6. Nişan Verilmek İstenmesi

1858'de Robert ile başlayan mektup yazışmalarından sonra Hamlin'in yürüttüğü çalışmalar, 13. senesinde Robert Kolej'in inşaatı ile en büyük meyvesini vermiştir. Kolej inşaatı tıpkı sonraki dönemin de habercisi olacak şekilde birçok misafirin uğrak noktası olmuştur. Kolej binasının tamamlanmasına yakın bir dönemde Bay Robert, koleji ziyarete gelmiştir. Bu ziyaretin basına yansıyan haberleri Sadrazam Ali Paşa'nın ilgisini çekmiş ve Hamlin ile birlikte Robert davet edilmiştir. Bu davette kendilerine Sultan tarafından nişan verilmek istenmiştir. Sadrazam Ali Paşa'nın sarayına davet edilen Hamlin ile birlikte Robert'e yaklaşık değeri 500 dolar olan ve elmas taşlar ile süslü bu Mecidiye Nişanı takdim edilmiştir. Robert kendinin sıradan bir Amerikalı olduğunu ve bu nişanın Amerikalılar arasında kullanılmadığını bahane ederek saygı dolu ifadelerle nişanı geri çevirmiştir. Böylece Sultan'ın kendisine verilmesini emrettiği özel nişanı kibarca geri çeviren Robert, kendi ülkesinin dışında bir takdir beklemediğini belirtmiş ve bu konu büyük vezir tarafından anlayışla karşılanmıştır.

Nişanın geri çevrilmesi kolejde iki farklı görüşün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kimileri teklifin reddinin doğru bir davranış olduğunu belirtmiştir. Kimileri de bu nişanın kabulü ile Sultan tarafından okulun resmi olarak tanınmasının bazı getirilerinin olacağını ve rahat bir ortam oluşturacağını; aksi durumda ise muhtemel hakaret algılanması sebebiyle oluşabilecek olumsuzluklara dikkat çekmişlerdir.¹⁵³ Nişanın kabul edilmesinin gerekliliğini savunanlar okulların imparatorluktan aldıkları bu beratların bir anlamda onların şirket statüsü kazanması anlamını taşıdığından bahsetmektedir. Dolayısıyla bu durum okul için oldukça önemlidir. Çünkü şirket statüsü kazanan bir Amerikan Eğitim Kurumu kapitülasyonların yabancı şirketlere verdiği haklardan yararlanma olanağı kazanmaktadır. Ayrıca kendi eyaletlerinden aldıkları berat ile de bu okulların şeref

¹⁵² Toprak, "Robert Kolej'den Boğaziçi Üniversitesi'ne", 38.

¹⁵³ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 405-408; Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 75-76; Hamlin, *Türkler Arasında...*, 274-275.

belgesi, başarı bonservisi, akademik unvan ve diploma verme gibi yetkiler kazanması sağlanmaktadır.¹⁵⁴

3.2.7. Robert Kolej'e Geçiş Süreci

1860 yılında Bebek İlahiyat Okulu'nun Merzifon'a aniden taşınması ile birlikte aynı dönemlerde Mr. Christopher R. Robert'in İstanbul'da bir kolej kurma niyetiyle Hamlin ile yazışmaya başlaması üzerine Hamlin, Amerikan Board ile olan bağlarını kopartarak istifa etmiştir. Bu istifa 1860 yılı Mayıs ayında gerçekleşmiştir. Zaten teşkilatın sekreteri Dr. Anderson'un teklifi ile gündeme gelen ana dilde eğitim anlayışı Hamlin için teşkilattan ayrılmasına yetecek bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Hamlin'in sadece anadilde yapılacak bir eğitime karşı çıkma sebeplerini şu şekilde özetlemek mümkündür.

- İnsan tabiatına, fıtratına ve ihtiyaçlarına aykırıdır.
- Okullarında birçok yabancı dil öğrenerek çalışmalar yürüten Cizvit misyonerlerine karşın kolej mezunlarının alt seviyede kalmalarına sebep olacaktır.
- Ermeni Protestanlar arasında büyük bir mutsuzluğa sebep olacağından güzelce devam eden aralarındaki iş birlik son bulacaktır.
- Eğitim konusunda geri geri gidileceğinden dünya nezdinde itibarsızlaşmaya neden olacaktır.¹⁵⁵

Hamlin 1860'da Bebek İlahiyat Okulu'nun Merzifon'a taşınma işleminden sonra kolej açma işlerine girişmiştir. Yeni bir yer alımı ve inşaat yapımının gecikmesi gibi sorunlar sebebiyle 1863-1871 yılları arasında Robert Kolej'in de eğitim öğretim faaliyetlerini de Bebek İlahiyat Okulu'nun eski binasında sürdürmüştür.¹⁵⁶

Robert Kolej'in kuruluş sürecinde Cyrus Hamlin tarafından kolej devlete şu şekilde takdim edilmiştir. “Okulda bilimsel eğitim ön planda olacaktır. Bu yanıylı belli mezhep mensuplarına eğitim sunan Katolik ve Protestan misyoner okullarından farklı bir tutum sergileyecektir. Okul aynı zamanda bir hukuk mektebi hüviyeti taşıyacaktır.”¹⁵⁷

Amerika sınırları dışında kurulmuş ilk Amerikan okulu olan Robert Kolej 3 İngiliz ve 1 Amerikalı toplam 4 öğrenci ile 1863 yılında Bebek Seminer Okulu olarak eğitim öğretim

¹⁵⁴ Hester Donaldson Jenkins, *Robert Kolej'in Kızları*, çev. Ayşe Aksu (İstanbul: Dergah Yay. 2014), 68.

¹⁵⁵ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 364-365.

¹⁵⁶ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 232.

¹⁵⁷ Kaya, *Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej*, 44.

hayatına başlamıştır. Kolejin büyümesi ilk iki yıl yavaş gerçekleşmiş ve mevcut 30-35 öğrenciye ulaşmıştır. Yatakhane ve ders ücreti olarak 200 dolarlık bir ücret belirlenmiştir. Yerli halkın şüpheci yaklaşımı sebebiyle ilk öğrenciler genellikle yabancı öğrencilerden oluşmaktadır. İlk beş yıllık dönemde kendi kendine yetebilme başarısını gösteren kolejde kayıtlar giderek artmış ve sınırlı kapasite dolayısıyla birçok öğrenci geri çevrilmiştir. Kolejin ilk dönemindeki öğrencilerin büyük çoğunluğu Balkanlardaki Hristiyanlar ile İstanbul'da bulunan Rum ve Ermeni çocuklarıdır. İlk kırk senelik eğitim hayatında 436 mezun verilmiştir. Bunların dağılımı ise şu şekilde olmuştur. 195 Bulgar, 144 Ermeni, 76 Rum, 14 İngiliz ve Amerikalı, 3 Alman ve 1 Türk'tür.¹⁵⁸ Kolej 18 milletten, 12 farklı dilden ve doğuda yaşanan tüm dinlere mensup öğrencilere bir arada eğitim verme başarısını göstermiştir.¹⁵⁹

Bebek'te yer alan binada çok fazla öğrenci olması ve Kolej'de ortaya çıkan Tifo salgını gibi sebeplerle ve Dr. Hamlin'in de ısrarı ile Hisar'da 4 Temmuz 1869'da temeli atılan ve yapımı hala devam eden yeni binaya 15 Mayıs 1871 tarihinde taşınma işlemi gerçekleşmiştir. 4 Temmuz 1871'de ise daha önce ertelenmiş olan açılış yapılmıştır. Bu açılıшта eski dışişleri bakanı olan William H. Seward Türk hükümeti ve bütün İstanbul tarafından Kolej'in Birleşik Devletler'in özel idare ve himayesinde olduğu fikrini çıkarmalarını sağlayacak bir konuşma yapmıştır.¹⁶⁰

4 Temmuz 1869'da gerçekleştirilen Kolej'in temel atma töreninde Fransa, İngiltere, Amerikan, Yunan ve Ermeni din adamları da yer almıştır. İngilizce, Fransızca, Bulgarca, Türkçe, Yunanca ve Ermenice dillerinde konuşmaların yer aldığı bu törendeki Yunan Hatip'in konuşması, Kolej'in açılış gayesini ortaya koyması açısından son derece önemlidir. Yunan Hatip temeli yeni atılan bu Kolej binasını Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettikten sonra yaptırdığı Hisarlarla karşılaştırarak şöyle demiştir. "Bu bina, o kulelerden daha yüksek bir yerde yapılıyor. Onlara hâkim olacak. Bu Kolej'in gücü ruhani ve ebedidir. Bu Kolej Türklerin yok oluşunu görecektir. Buna inancım tamdır."¹⁶¹ Robert Kolej'in kurucu başkanı Cyrus Hamlin iken ikinci başkanı ise Hamlin ailesinin damadı da olan George Washburn olmuştur. Washburn Mayıs 1872'de Kolej'e mütevelli heyet tarafından direktör olarak atanmıştır. Bu görev bir nebze Dr. Hamlin ile eşit yetki

¹⁵⁸ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 5-6, 45-46; Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 383-384.

¹⁵⁹ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 272-273.

¹⁶⁰ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 77-78; Hamlin, *Türkler Arasında...*, 272-273.

¹⁶¹ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 272-273.

paylaşımı anlamında başkan yardımcılığını ifade etmektedir. Dr. Hamlin Kolej’de olmadığına tüm yetki Washburn’a ait olmaktadır.¹⁶²

Hamlin Amerikan Board tarafından atandıktan sonraki yaklaşık 23 yıl (1837-1860) bu teşkilatla bağlantılı çalışmıştır. İstifasının ardından Robert Kolej’i kuran Hamlin 13 yılda koleji iyi bir seviyeye taşımıştır. Sonraki dört yılını ise kendi ifadesiyle verimsiz ve umutsuz bağış toplama yılları olarak geçirmiştir. Daha sonra kesintisiz ve uyumlu bir biçimde 20 yıla yakın bir zaman beraber çalıştıklarını ifade ettiği¹⁶³ Mr. Robert ile bağlarını koparıp ülkesinde kalmış ve çeşitli görevler üstlenerek yaşamını sürdürmüş ve emekli olmuştur.¹⁶⁴

3.2.8. Hamlin’in Eğitim Öğretim Yöntemleri, İdeal Kilise ve Okul Görüşleri

Kolej her millettten ve her dinden öğrenciyi kabul etmiş ancak Protestan kimliğinden asla taviz vermemiştir. Tüm öğrencilerin okuldaki İncil derslerine girmeleri zorunlu iken kendi dinlerine ait herhangi bir ders eğitim programına konulmamıştır. Okulda verilen bu dini eğitimler ile temel amaç, zamanla öğrencilerin fikirlerinin aydınlanması ve yavaş yavaş Hristiyanlaşmalarıdır. Aynı zamanda, Batı dünyasının bilimini, medeniyetini, tekniğini, sanatını, yaşam tarzını, düşünce yapısını öğrenerek şekillenmeleridir.¹⁶⁵ Aslında bu dini eğitim Hamlin’e teşkilat tarafından gönderilen talimatlarda önemli bir yere sahiptir. Heyet Hamlin’den bu dini eğitimlerle Hristiyanlarda kaybolan İncil ruhunu tekrar ortaya çıkarmasını, böylece onların Müslümanlara yaşantılarıyla örnek olarak dini aktarmalarını ve öğrencileri bu bilinçle yetiştirmelerini istemektedir.¹⁶⁶

İrk, din ve mezhep ayrımı yapılmaksızın herkese açık olan Kolej’de İncil ve onun öğretileri kolej tüzüğünün temelini oluşturmaktadır. Dini törenlerin yapılması önemli bir kaidedir ve çok geçerli bir mazereti veya izni olmaksızın tüm öğrencilerin bu törenlere katılmaları zorunludur.¹⁶⁷ Dönem dönem bu duruma itirazlar da olmuştur. Örneğin 1873-1874 eğitim öğretim senesinde Kolej’de okuyan Ermeni çocukların aileleri öğrencilerinin kendi kiliselerinden farklı doktrinler içeren bir dini eğitim almamalarını ve Protestan olmamalarını istediklerinden öğrencilerinin dini derslerden muaf tutulmalarını talep

¹⁶² Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 91.

¹⁶³ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 275.

¹⁶⁴ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 450.

¹⁶⁵ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 13-14.

¹⁶⁶ Aksu, *Robert Kolej İzinde...*, 153.

¹⁶⁷ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 46-47.

etmişlerdir. Aksi halde okuldan çocuklarını alacaklarını söylemişlerdir. Okul idaresi kurumun kuruluş gayelerinden biri olan ve özellikle öğrencilerin ahlaki eğitimlerinde önemli yer tutan dini eğitimden hiç kimsenin muaf tutulamayacağını bildirmiştir. Ayrıca eğer okul olarak bunu kabul ederlerse diğer öğrencilerin de bunu talep edebileceğini söylemişlerdir. Bu yanıt üzerine birçok Ermeni ailesi öğrencisini okuldan almıştır. Bu olaylarda Ermeni gazeteleri oldukça büyük rol oynamıştır. Kolej'den ayrılan Hagopian ve Capamadjian isimli iki iyi Ermeni öğrencinin gazetede yayımlanan mektupları bu olaylarda önemli bir yere sahiptir. Tüm yaşananlara rağmen Kolej'den hala ayrılmayan yaklaşık 30 Ermeni öğrenci de ailelerine mektuplar göndermişlerdir. Bu mektuplarda genel olarak ailelerinden kendi dinleriyle ilgilenmelerini, çocuklarını okuldan alarak kendi ulusal okullarına göndermelerini, Kolej'in eğitim öğretim programına aldanırlarsa çocuklarını Protestan yapmaktan kurtaramayacaklarını ifade etmişlerdir.¹⁶⁸ Tüm bu talep ve yaşananlara karşın kolejin kurucusu olan Robert'in; "Kolej'in din eğitimi kaldırılmakansa sağ elimi kesmeyi tercih ederim." sözü dini eğitimin ne denli önemli ve vazgeçilmez olduğunu göstermesi bakımından değerlidir.¹⁶⁹

Hamlin'in hayalindeki okul sadece İncil vaazı içermeyen, öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine göre çeşitli meslekleri icra ederek para kazanabildikleri bir yerdir. Bu okul, öğrencilerin kendileri ve aileleri için bir şey yapabildikleri, başarabilmenin keyfini çıkararak Kolej'e olan istek ve bağlılıklarını arttırabildikleri ancak bunu yaparken de dini eğitimin unutulmadığı bir mekân olmalıdır. Bu yaklaşım Amerikan Board Misyonu tarafından okulun dini yapısına zarar vereceği düşüncesiyle uygun görülmemiştir. Ancak sonraki süreçte bu değişimin gerekliliği teşkilat tarafından da anlaşılmıştır. Okulda çeşitli meslekleri öğrenen bu öğrencilerden bazıları iş hayatına atılıp kendi markalarını yapmışlardır. Kimileri de tıp mesleğinde başarıyı yakalamışlardır. Tüccar, öğretmen, papaz, tercümanlık gibi birçok görev üstlenerek hayatta başarı yakalamış öğrenciler kolejin başarısının göstergelerinden bazılarıdır. Hamlin'in böyle bir eğitim modelini kullanmasının sebebi öğrencilerinin herhangi bir yardım almadan kendi kendilerine geçinir bir hale gelinceye kadar inançlarını başkalarına tavsiye edemeyecekleri fikrine sahip olmasıdır.¹⁷⁰ Bu bağlamda Hamlin şunları savunur:

¹⁶⁸ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 107-114.

¹⁶⁹ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 12.

¹⁷⁰ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 204.

- Zorunlu bir durum olmadıkça fakir birine para yardımı yapmak kötü bir yöntemdir. Para kazanmasını sağlayıp, onun kendini kurtarması, kendi kendine yetmesi amaçlanmalıdır.
- Misyoner olan kişi endüstriyel çalışmalarda bulunsa veya bu tip çalışmaları desteklese de her zaman kendi mesleğinin çizgisinde kalmalıdır.
- Sadece İncil vaazı yapılarak sürdürülen eğitim eksiktir. Afrika'daki Zulu Misyonu bunun önemli bir örneğidir. Oradaki halka giyinmeyi, çalışmayı, üretmeyi, kısaca değişmeyi göstermek ve hayatının değişimini izlemek gereklidir. Onların hayatlarına bel, saban, tuğla, konforlu bir ev, mobilya, yemek pişirme gibi birçok kavram ve eylem sokmak, hayatlarını maddi ve manevi değiştirmek gerekir.¹⁷¹

Hamlin'in ideali olan kilisede de benzer özelliklerin olması gerekir. "Kendi kendini yöneten", "Kendi kendine yeten" ve "Kendi kendine gelişen." şeklinde özetlenebilecek bu sistem aynı zamanda yerel kilise ve yerel din görevlileri (pastör) için hak ettikleri konumun kazanılması anlamını taşımaktadır. Zira onlara kendi kendini yönetme ve kendi kendine yetebilmenin önemi anlatılmıştır. Bu bağlamda hareket eden yerel kiliseler diğerleri için örnek teşkil etmiştir.¹⁷² Bu üç özelliği Hamlin'in okulunda da uygulamaya çalıştığı görülür. İlk önce gelir gider dengesi kurulan okulda, hedef kâr eden bir okuldur. Kâr; hedeflerine yürüyen ve gelişen okulda yeni bina ve bölümlerinin yapımı ile buralara malzeme alımı, kiliselerin ihtiyaçlarının karşılanması ve inşası gibi ihtiyaçlar için gereklidir. Ama bütün bunlar yapılırken merkezde hep İncil olmalı, hiçbir şey onun önüne geçmemelidir.¹⁷³

Okulun finansal anlamda kendi kendine yetebilmesi için şu hususlar önemli görülmüştür. Geçici bir okul olunmaması ve gezgin ve ucuz öğretmenlerin bulunması gereklidir. Böylece hem okulun kendi kendini finanse edebilmesi hem de süreçte bu durumun daha ileri bir boyuta taşınarak kâr eder bir yapıya bürünmesi sağlanabilecektir.¹⁷⁴

Hamlin'in hatıratında Bridgton Akademi'deki okul sürecinde aldığı eğitimlerden ve yaşadığı bazı olaylardan da bahsetmektedir. Örneğin öğrencilerin güçlerinin ortaya çıktığı ve özellikle baş başa çekişmeli devam eden türden olduğunda çok faydalı olduğunu ifade ettiği münazaralardan bahsetmiştir. Münazara topluluğunda yer alan her bireyin en iyiyi

¹⁷¹ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 186-188.

¹⁷² Hamlin, *Türkler Arasında...*, 253.

¹⁷³ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 191.

¹⁷⁴ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 73.

yapma konusunda mecbur olduklarından bu süreçte hem eğlendiklerini hem de eşsiz tecrübe edindiklerini söylemektedir. Hatta Hamlin gerçek eğitimin bu münazaralar olduğunu dile getirmiştir. Bu yöntemi kolejde de uyguladığı ayrıca haftalık olarak düzenlenen hitabet programlarına yer verdiği anlatılmıştır. Kız ve erkek öğrencilerin bu programlara dâhil edildiği belirtilmiştir.¹⁷⁵

3.2.9. Kolej’de Okutulan Dersler ve Ders Programı

Rakiplerine göre daha yoğun bir müfredata sahip Robert Kolej’in bir ders günü genel olarak şu şekilde geçmektedir:

06.30	: Kalk zili
07.00	: Kahvaltı
08.20	: Ders başı dua vakti
08.30 – 12.00	: Ders saati
12.00 – 13.00	: Öğle yemeği
14.00 – 16.30	: Ders saati
18.00	: Akşam yemeği
19.30 – 21.00	: Akşam dersleri
22.00	: Yatış

Bu ders programı ile birlikte haftanın belirli günlerinde uygulanan bazı özel programlar da vardır:

Çarşamba 13.30 : Koleje yönelik konuşmalar saati.

Cumartesi öğleden sonra serbest zaman dilimi.

Pazar 10.45 : Dini program vaaz,

14.30 : İncil dersleri

Ayrıca kolejdeki gece toplantıları öğretmenler tarafından verilmekte ve haftada ortalama 20 ila 25 saat ders okutulmaktadır.¹⁷⁶

Bunlardan matematik ile ilgili dersler cebir, geometri, trigonometri, harita kadastro, analitik geometri, koni geometrisi olup toplam haftada altı saat olarak verilmektedir. Fen bilimleri alanında ise haftada beş saat zooloji, fizik, fizyoloji, kimya, botanik, jeoloji, mineraloji ve astronomi dersleri programda yerini almıştır. Tarih dersi üç saat iken

¹⁷⁵ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 87-88.

¹⁷⁶ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 202-203.

belagat, ekonomi politik, parlamento içtüzüğü, fiziki coğrafya, psikoloji, ahlak felsefe tarihi, medeniyet tarihi, uluslararası hukuk isimli dersler her bir dönem içerisinde haftada 5 veya 6 saat verilmektedir. Seçmeli ders olmamakla birlikte isteyen öğrenciler ilgi çektikleri herhangi bir alanda ek çalışma yapabilmektedir.¹⁷⁷

3.2.10. Kolej'deki Dil Eğitimi

Farklı ırklardan ve dillerden gelen öğrenci grupları arasında ortak dil zorunluluğu ve diğer dillerde basılı fazla ders kitabının ve kaynağının olmaması gibi sebeplerden dolayı Kolej'in eğitim dili olarak İngilizce seçilmiştir. Bu durumu İstanbul Amerikan Kız Kolej'i müdürlüğünde bulunmuş ve Amerikalı misyonerler deyince ilk akla gelen isimlerden birisi olan Marry Mills Patrick hatıratında şöyle ifade etmektedir: “Sultan Aziz döneminde her milletten genç erkeklere hitap eden bir Amerikan Kurumu yani Robert Kolej, Boğaziçi'nin Avrupa yakasındaki Rumeli Hisarı'nda açıldı. Bu kolejde eğitim dili İngilizceydi.”¹⁷⁸

Anadilde eğitim ise kolej mezunlarına ileride kendi halklarının liderleri olduklarında kendi değerlerinden ve dillerinden kopmamış olmalarının onlara kazandıracığı artılar açısından önemli olduğu için tercih edilmiştir.¹⁷⁹

1875 senesinde Kolej'in eğitim hayatındaki sorunlarından biri de çok dilli eğitim faaliyetlerinin yürütülmesidir. Buradaki problem okul için planlanan sürenin yetmiyor olmasıdır. Zira okulda eğitim dili olmasından hareketle İngilizce önemli bir yere sahiptir. Avrupa üniversitelerinde kolej diplomasının denkliğinin geçerli olması için mecburen Latince de öğretilmektedir. Tüm öğrencilerin Fransızca öğrenmek istemeleri sebebiyle bu dil de derslere eklenmiştir. İleride görev aldıklarında kendi toplumları tarafından kabul edilmelerindeki en önemli etken olarak Ermeni, Rum ve Türklerin kendi dillerinde eğitim alma talepleri gibi sebeplerle kolejde yaklaşık 6 dilde dersler verilmektedir. Zaman problemi dolayısıyla o yıl hazırlık sınıfı da eklenerek eğitim süreci 4 yıla çıkarılmıştır. Böylece dil derslerine daha geniş zamanlar ayrılması kolaylaştırılmıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 126-127.

¹⁷⁸ Patrick, *Bir Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji*, 31.

¹⁷⁹ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 47-48.

¹⁸⁰ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 126.

3.2.11. Öğrenci Sayıları

Kolej'in ilk eğitim öğretim yılı olan 1863-1864 senesinin sonuna kadar yapılan kayıtlar da dâhil toplamda 22 öğrenci okula kayıt yaptırmıştır. 23 öğrenciyle başlamış olan ikinci sene yapılan yeni kayıtlarla birlikte yılsonunda 28 öğrenciye ulaşmıştır. Üçüncü sene olan 1865-1866 yılı, o dönem yaşanan salgın hastalık ve büyük yangın gibi olayların ardından 8 öğrenci ile başlamıştır. Eğitim öğretim yılı sonunda sayı 51'e kadar ulaşmıştır. Bu öğrencilerden 20'si Ermeni, 9'u Bulgar ve 6'sı Rum'dur. Kolejin dördüncü yılının başında birçok öğrenci okula kayıt yaptırmıştır. 19'u Ermeni, 13'ü Bulgar ve 18'i Rum olmak üzere yılsonunda toplam 94 öğrenci o yıl okula kayıt yaptırmıştır. Bu dördüncü yılda yaşanan, kolejin ve misyonun ilk önemli meyvesi diye ifade edilen durum ise Dr Daniel Bliss başkanlığında Suriye Protestan Kolej'inin Beyrut'ta açılmasıdır. Bu yeni okul Robert Kolej'in bölgede kendine benzer kurumlar açılmasına öncülük ettiğinin ilk göstergesi olması bakımında önemlidir. Beşinci sene (1867-1868) okulun tam kapasite olarak eğitim öğretim yılına başladığı görülür. Yıl boyunca yapılan kayıt sayısı 102'yi bulmuştur.¹⁸¹

¹⁸¹ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 48-54.

Koleje kayıtlı öğrenci sayılarının yıllara ve milliyetlere göre dağılımı ise şu şekildedir:

Eğitim Öğretim Yılı	Toplam Kayıtlı	Yatılı Öğrenci	Gündüz Öğrencisi	Ermeni	Bulgar	Yunan (Rum)	Türk	İngiliz ve Amerikalı	Hristiyan Osmanlı	Hollandalı	Suriyeli	Avrupalı	İranlı	Alman	Yahudi	İtalyan	Dalmaçyalı	Fransız	Avusturyalı	Rus	Polonyalı	Diğer
1.	20	16	4			2						2										16
2.	28	25	3	1	1	4																22
3.	51	44	7	20	9	6																16
4.	89	76	13	19	13	18																39
5.	102	79	23	14	16	33																39
6.	95	73	22	11	41	17																26
7.	96	66	30	8	35	10		10	2	2	2		1	1								25
8.	143	98	45	35	41	33																34
9.	218	164	54	80	40	34																64
10.	257	189	68	98	38	48																73
11.	237	172	65	87	43	43																64

12.	208	163	45	55	45	48	6	29		1				6	6	4	2	2	2	1	1	
13.	191	152	39	54	33	39																65
14.	135	98	37	43	42	14																38
15.	128	93	35	35	50	11																32
16.	162	111	51	50	54	32																26
17.	209	149	60	74	77	27																31
18.	232	158	74	85	89	28	7															23
19.	259	173	86	94	105	24	12															25
20.	243	165	78	83	110	26	11															13
21.	215	142	73	82	91	29	5															8
22.	173	115	58	63	71	28																11
23.	182	120	62	64	71	37																10
24.	182	130	52	53	70	36		15														8
25.	170	113	57	55	60	33		19														3
26.	158	104	54	43	52	33	3	20														7
27.	164	104	60	47	45	41		20														11
28.	159	104	55	59	41	39		13														7
29.	194	130	64	70	52	47		13														12

30.	203	143	60	73	60	46		15													9
31.	200	123	77	68	44	65		14													9
32.	205	116	89	63	36	80		13													13
33.	221	132	89	69	37	92	4	8													11
34.	200	130	70	61	38	77	9	8													7
35.	250	145	105	87	49	88	10	7													9
36.	292	173	119	105	45	108	14	10													10
37.	297	176	121	108	39	112	14	13													11
38.	311	182	129	108	34	127	14	12													16
39.	308	181	127	98	29	131	15	14													21
40.	318	190	128	101	28	145	17	9													18
41.	320	188	132	94	23	168															35
42.	342	222	120	97	34	171															40
43.	373	257	116	88	37	195															53

Tablo 2: Yıllara ve Milliyetlerine Göre Robert Koleji Öğrenci Sayıları

Kaynak: George Washburn, İstanbul’da Elli Yıl Robert Kolej Hatıraları, 328.

Kolejde her millettten genç, yetenekli ve yüksek derecede dini ve ahlaki değerlere sahip sayısı altıyı geçmeyecek öğrencilere, onları memnun edecek şekilde ve farklı tutarlarda düzenli para ödenmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonra bu burs öğrencilerin düzenli çalışmaları ve en az üç yıl derslere devam etmeleri şartına bağlanmıştır.¹⁸²

1997-1998 eğitim öğretim yılından itibaren 8 yıllık zorunlu eğitime geçiş sebebiyle kolejin ortaokul kısmı kapanmış ve kolej hâlihazırda sadece lise eğitimi veren bir yapıya bürünmüştür. Günümüzde liselere giriş sınavı ile öğrenci almaktadır.¹⁸³

3.2.12. Türk Öğrencilerine Getirilen Kayıt Yasağı

Okulun 22. senesinde (1884-1886) ve sonrasında okulda Türk öğrencinin olmamasının nedeni olarak Sultan Abdülhamid'in bu konuda getirdiği yasak gösterilmiştir. Ancak bunun nedeninin Sultan'ın Kolej'e olan düşmanlığı değil, Türk çocuklarının kendi açtığı okullara gitmelerini istemesinden kaynaklandığı iddia edilmiştir.¹⁸⁴

II. Abdülhamid gizli ve açık bir şekilde çocuklarını Robert Kolej'e veya Amerikan Kız Koleji'ne kaydeden devlet erkânına baskı uygulamıştır. Koleje karşı olan mesafeli duruşun bir yansıması olarak çocuklarını okuldan almaları konusunda devlet erkânı zorlanmıştır.¹⁸⁵

II. Abdülhamid döneminde yabancı okullara gitme yasağı Türk kızlarının koleje kayıtlarında da en önemli etken olarak hatıratlarda anlatılmaktadır. Ancak yasaklara rağmen gizli gizli kayıt olan, askerler denetlemeye geldiğinde okulun ücra köşelerine saklanan ve okuldan alınırlarken ağlayarak okuldan uzaklaştırılan Türk öğrencilerinden de bahsedilmiştir. İstanbul Amerikan Kız Koleji'nin yüksekokul olarak hizmet verdiği son sene olan 1890 yılında Gülistan isimli bir Türk kızı Amerikan okulu diplomasını alarak mezun olmaya hak kazanan ilk Türk kızı olmuştur. Daha sonra evlendiği Asım Bey isimli eşi, karısının aldığı eğitimden, kafa yapısından ve İngilizce biliyor olmasından dolayı çok memnun kalmış ve kızları olan Nurinisa'yı da bu koleje göndermiştir. Kızları da 1921 senesinde okuldan mezun olmuştur. Bu kız koleji mezunlarından olan önemli bir isim de Halide Edip Adıvar'dır. Adıvar'ın kolejlin lisansüstü (BA derecesi) eğitimi alan ilk Türk kızı olduğu ifade edilmiştir. Hazırlık okulu ile kolej hayatına başlayan, Batı

¹⁸² Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 52.

¹⁸³ Kaya, *Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej*, 11.

¹⁸⁴ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 207.

¹⁸⁵ Kaya, *Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej*, 20.

eğitimi almaması için hükümet tarafından zaman zaman uyarılan ve hatta bazı dönemler okuldan alınan Halide Edip Adıvar sonunda hep okula geri dönmüştür. Halide'nin felsefe, astronomi ve edebiyat ile ilgili derslerdeki başarısının daha ön planda olduğu zikredilmiştir. Halide Edip'in eşinin İstanbul Valisi olduğu dönemde, okulun ilk Türk kız mezunlarından Gülistan Hanım'ın eşi de polis şefi olarak görev yapmıştır. Bu bağlamda Kız Koleji'nin yüksek mevkilerde dostunun olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁶ İstanbul Amerikan Kız Koleji'nden Gülistan Hanım 1890 yılında mezun olurken, 1908'de de Halide Edip Adıvar mezun olmuştur. Adıvar'ın; “Kolejim hakkında her şeyi seviyor, seviyor, seviyorum.” sözü kolejden her alındığında neden geri döndüğünün önemli bir göstergesidir. 3 Haziran 1914'te Kız Koleji'nin yeni binalarının açılışında “seçkin mezunumuz” sıfatıyla takdim edilen Halide Edip Adıvar da bir konuşma yapmıştır. İstanbul Amerikan Kız Koleji 1932'de Robert Koleji ile birleşmiştir.¹⁸⁷

3.2.13. Okulda Disiplini Sağlamak İçin Kullanılan Bazı Yöntemler

Hamlin okulda birbiriyle sürekli kavga eden iki İtalyan kardeş öğrenci arasında şahitleri de bulunan bir anlaşma metni imzalatmıştır. “Silvio ve Pierre Biscuchia Arasında 1867-1868 Yılları Arasında Yapılan Savaşı Sona Erdiren 7 Mart 1868 Antlaşmasının Maddeleri” başlığı altında ele alınan bu anlaşma metni üç maddeden oluşmaktadır. Bu üç maddede taraflar birbirlerine hiçbir dilde argo söz veya küfür kullanmayacaklarını, vurmayacaklarını, adaletsiz bir biçimde davranmayacaklarını teyit ettiğini belirtirler. Bu antlaşma beş kişinin de tanık sıfatı ile imza attığı bir tutanak halinde taraflar arasında imza altına alınmıştır. Okulda kullanılan bu yöntemin genellikle büyük fayda sağladığı belirtilir. Dr. Hamlin gerekli zamanda gerektiği kadar sertlikten yana tavırlar sergileyen ve hatta öğrenciler üzerinde dönem dönem fırtınalar estiren bir yapıyla okuldaki disiplini sağlamaya çalışmıştır.¹⁸⁸

Dr. Hamlin'in okulda huzurlu ve sorunsuz bir ortam kurmak amacı ile zaman zaman başvurduğu ancak Bay Robert'in karşı çıktığı diğer bir yöntem de öğrencilerin fiziki şiddete maruz kalmalarıdır. Kamçı, kırbaç, meşe sopası gibi malzemeler ile uygulanan dayak, depoda kapalı kalma ve toplum önünde azarlanma gibi cezalar bu yöntemlerden bazılarıdır. Hamlin bu tarz cezaların, olaylara tanık olan özellikle küçük sınıf öğrencileri

¹⁸⁶ Jenkins, *Robert Kolej'in Kızları*, 132-133.

¹⁸⁷ Patrick, *Bir Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji*, 10, 101.

¹⁸⁸ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 68-69.

üzerindeki caydırıcı etkisi olduğuna inanmaktadır. Bunlara ilaveten okulun onuncu senesinde bazı sorunlar yaşandığı ve bunların neticesinde altı öğrencinin okuldan kovulduğu da belirtilmektedir.¹⁸⁹

3.2.14. Robert Kolej'in Örneğinde Açılan Diğer Amerikan Kolejleri

Robert Kolej'i, Beyrut, Kahire, Antep ve Harput'ta açılan benzer kurumlar takip etmiştir. Ayrıca diğer milletlere ait eğitim kurumlarının ve kuruluşlarının da bu koleji örnek almaları, yürüttükleri eğitim politikalarında kolejden yararlanmaları, Robert Kolej'in etkisini ve başarısını göstermesi açısından önemlidir. Başarısının bir başka göstergesi de diplomasının Fransa'nın tüm kurumlarına denk kabul edilmesidir.¹⁹⁰

Kolej'in ilk meyvesi olarak nitelendirilen ve benzer okulların açılmasına öncülük ettiğinin kanıtı olarak gösterilen kardeş okul Beyrut'ta kurulmuştur. Robert Kolej'in dördüncü yılında kurulan bu kardeş okul George Washburn'un çalışma arkadaşım ve dostum dediği Dr. Daniel Bliss'in idaresinde açılmıştır. Suriye Protestan Koleji adıyla kurulan bu okul tamamen misyonerlere bağlıdır. İstanbul'daki kolejden farklı özel bir Protestan okulu olarak açılan bu kolejin açılıştaki eğitim dili yerel halkın da konuşma dili olan Arapça olarak belirlenmiştir. Ancak süreçte eğitim dili İngilizceye çevrilmiştir. Ayrıca okulda bir de tıp bölümü açılmış ve bu bölüm okulun en önemli alanı haline gelmiştir.¹⁹¹

Robert Kolej tarafından benimsenen ve titiz bir şekilde uygulanan eğitim politikalarının başarılı olduğunun en önemli kanıtlarından birisi hiç şüphesiz onun örnekliliği ile peş peşe açılan diğer Amerikan Kolej'leridir. Bu kolejleri Robert Kolej'den ayıran en önemli özellik ise diplomalarının Avrupa üniversitelerinde geçerli olmasını sağlayacak kadar yoğun bir müfredata sahip olmamalarıdır. Aralarındaki başka bir fark da bu okullardaki eğitim dillerinin yerel dil olarak belirlenmesidir. Bu kolejler açılış tarihlerine göre sırasıyla şu şekildedir:

- (1876) Antep Orta Türkiye Koleji (Eğitim dili Ermenice)
- (1878) Harput'taki Fırat Erkek Koleji (Eğitim dili Ermenice)
- (1879) Fırat Kız Koleji (Eğitim dili Ermenice)
- (1882) Maraş Orta Türkiye Kız Koleji (Eğitim dili Türkçe)

¹⁸⁹ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 88, 99.

¹⁹⁰ Hamlin, *Türkler Arasında...*, 274.

¹⁹¹ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 54, 74.

- (1886) Merzifon Anadolu Koleji (Eğitim dili Türkçe)
- (1890) Arnavutköy Amerikan Kız Koleji (Eğitim dili İngilizce)
- (1903) İzmir Uluslararası Kolej (Eğitim dili İngilizce)¹⁹²

3.2.15. Kız Koleji Fikri

Dr. Hamlin 1867 senesinde Kolej'in artık bir kurum olarak düzene girmesi ile birlikte Robert'e yazdığı bir mektupla kız kolejinin de bir an önce açılması için fikir beyan etmiştir. Robert'in bu fikrin kendisinin de aklında olduğunu ancak bunun için henüz erken olduğunu düşündüğü yönündeki cevabı üzerine Dr. Hamlin her fırsatta yazdığı mektuplarla yaptığı ısrarlarının karşılığını 1874 senesinde almaya başlamıştır.¹⁹³ Burada bahsi geçen kız koleji fikrinin ortaya atıldığı 1867 senesi Amerikalı misyonerler arasında önemli bir yere sahip olan Marry Mills Patrick'in hatıratında da geçmektedir. O hatıratında İstanbul Kız Koleji'nin temellerinin gerçekte 1867'ye dayandığını ifade eder. Kadınların eğitimi için böyle bir hareket başlatma fikrinin birçok insanın aynı zamanda aklına geldiğinden bahseder. Hamlin'in de burada bahsi geçen kızlara özel bir kolej kurma düşüncesinin fikir babaları arasında olduğu görülmektedir.¹⁹⁴

Amerikan Koleji 1971 yılına kadar birisi Arnavutköy'de yer alan kız ve diğeri Bebek'te bulunan erkek kampüsü olmak üzere iki farklı kampüste çalışmalarını yürütmüştür. 1971 yılına gelindiğinde ise Robert Kolej'in Bebek'teki kampüsü Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. Arnavutköy'deki kız kampüsü ise Robert Kolej olarak isimlendirilmiş ve karma eğitim modeline geçilmiştir.¹⁹⁵

3.2.16. Hatıratlarda İsmi Geçen Kolej Mezunları

Bu bölümde hem Bebek İlahiyat Okulu'nun hem de Robert Kolej'in mezunlarından hatıratlarda ismen zikredilmiş veya geldikleri önemli görevlerden bahsedilmiş olan örnekler ele alınacaktır.

Hamlin; “Yerli pastörler, yerli öğretmenler, mütercimler ve başyazarlar bu kurumun en kaliteli meyveleridir. Söz konusu şahısların ortalama nitelikleri kurum tarihinin ışıık çemberidir.” diyerek kolej mezunlarının hem niteliklerine hem de görevlerine

¹⁹² Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 14-15.

¹⁹³ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 60-61.

¹⁹⁴ Patrick, *Bir Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji*, 103.

¹⁹⁵ Kaya, *Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej*, 9-10.

değirmiştir.¹⁹⁶ Bu özelliklere sahip veya toplumlarında lider olabilecek derecede yetenekli öğrencilerin bulunmadığı bazı dönemlerde okulun mezun vermediği de anlatılmıştır. Okulun misyonunu devam ettirebilecek kabiliyette olan bu denli öğrencilere ihtiyaç duyulduğu ve bunların mezun olmaları için birçok teşvik ve çabanın sergilendiği ifade edilmiştir.¹⁹⁷

Genel olarak misyonerler, Protestanlığı kabul ettirdikleri ve yetenekli gördükleri kişileri yerli pastör, yerli vaiz, yerli din adamı gibi sıfatlarda görevlendirmişlerdir. Ancak sadece öğrenciler arasında öne çıkan isimlerin istihdam edildiği, diğerlerinin göz ardı edildiğini söylemek doğru olmaz. Örneğin Bebek İlahiyat Okulu'nun ilk iki öğrencisinden biri ve aynı zamanda öksüz olan Toros, misyonerlik faaliyetleri için faydalı olabilecek kabiliyetleri gelişmediğinden tam bir fiyasko olarak nitelendirilmiştir.¹⁹⁸ Ayrıca onun için "Fakirlik içerisinde umutsuz bir halde yetişerek onurlu ve nüfuslu bir yere geldi."¹⁹⁹ ifadeleri de kullanılmıştır. Tüm bunlarla birlikte Toros'un okuldaki meşhur İngiliz mühendis olan John Hague'nin yanında tercümanlık görevi yürüttüğünden bahsedilmiştir. Mühendisin büyük devlet işlerinde çalışıyor olması sebebiyle Toros da Tersane-i Âmire'de bulunan Deniz Mühimmatı inşaatında baş tercüman olarak işe başlamıştır. Güzel bir mevkie gelen Toros'un, eğitimin ve Bebek İlahiyat Okulu'nun her zaman dostu olduğu söylenmiş, kendi kızlarının eğitimi için de oldukça dikkatli davrandığı, eğitimlerine önem verdiği belirtilmiştir. Sarayın hizmetlerini yürüten bu mühendisin yanında Toros için tercümanlık görevi bulan Hamlin daha sonra onun yüzbaşı üniforması kazandığını anlatmıştır.²⁰⁰

Öğrenciler arasında sistemli bir sınıflandırma yapmaktan daha ziyade onların kişilik özellikleri ile ilgilenen Hamlin mezunları arasından Ermeni Hagopos Djedjizian ve Bulgar Petro Gorbanoff isimli iki öğrenciyi seçmiş ve bunlara okuldaki diğer öğrencilerin başarılarında yardımcı olma görevini vermiştir. Sürecin sonunda okulda öğretmen oldukları belirtilen bu isimlerden Bulgar Petro önce Kolej'de profesör olmuş daha sonra da Bulgaristan'a dönerek çok önemli memuriyetler de görev almıştır.²⁰¹

¹⁹⁶ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 464.

¹⁹⁷ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 106.

¹⁹⁸ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 234.

¹⁹⁹ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 464.

²⁰⁰ Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, 234.

²⁰¹ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 55-56.

Hatıratta onuncu senenin tek mezunu diye bahsedilen Bulgar John J. Sithanoff, Bulgaristan'ın Filibe şehrinde yer alan, çok mühim ve her gruptan saygı gören bir Protestan kilisesinde rahiplik yapmıştır. Onun için en faydalı mezunlardan biri ifadesi de kullanılmıştır.²⁰²

On ikinci senenin mezunlarından Rum ve Ermeniler tüccar olmuştur. Bir Bulgar başarılı bir öğretmen olmuş, bir Bulgar başkanlığa kadar yükselmiş, diğer bir Bulgar da bakanlık görevlerinde bulunmuştur. Bir Bulgar Prens Aleksander ve Prens Ferdinand'ın özel sekreterlik görevlerini yürütmüştür. O yılın Bulgar mezunlarından bazıları da Bulgaristan'da mühim kademelerde yer almışlardır.

On üçüncü senenin on beş mezunundan bazılarının görevleri şu şekildedir. Dört Bulgar asker olmuş ve bu askerlerden iki tanesi ünlü Silivnitza çarpışmalarında alay komutanı olarak görev yapmıştır. Bunlardan biri ölmüş diğeri sonraki dönemde Bulgaristan Bayındırlık Bakanı olmuştur. Diğer ikisinden biri başarılı subay iken diğeri general rütbesine kadar yükselmiştir. Bulgar mezunlardan birisi doktor, bir diğeri Sofya Temyiz Mahkemesi'nde hâkim ve bir diğeri de aynı mahkemede sekreter olarak görev yapmıştır. Rum mezun İstanbul'da doktor, Ermeni mezunlarından üçü farklı yerlerde tüccar, biri Chicago'da dernek başkanlığı, biri papaz, ikisi de doktor olarak yaşamlarını devam ettirmiştir.²⁰³

1875 yılının mezunlarından Ludskonoff başarılı eğitim hayatının sonunda Rus General Skabeleff'in yanında göreve başlamıştır. Birçok mezun da onun gibi Rus ordusunda çeşitli görevler üstlenmiştir. Bu duruma sebep olan şeylerin başında Rusların ülkenin dilini bilmemeleri gösterilmiştir. Türkler ve İngilizler arasında imzalanan ve İngilizlere Kıbrıs'la ilgili bazı haklar veren gizli anlaşmadan da kısaca bahsedilmiştir. Bu gizli anlaşmanın Kolej'i ilgilendiren kısmı ise İngilizlerin de benzer sebeplerle okulun mezunlarından görevli memur istemeleri olmuştur.²⁰⁴

Okulun on yedinci yıl mezunlarından olan dört Bulgar öğrenci hükümette önemli görevler üstlenmişlerdir. Üç Ermeni'den ikisi öğretmen, biri de Washington da yer alan İran elçiliğinin başkâtibi olarak görev almıştır. O dönemin iki mezunu da tüccar olmuştur.²⁰⁵

²⁰² Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 104-105.

²⁰³ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 127, 143.

²⁰⁴ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 156-161.

²⁰⁵ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 185.

Kolej mezunlarından Stoichoff, Bulgaristan Deniz Kuvvetleri Komutanı olarak görev yapmıştır. Bazı mezunlar da banker, hakim, eczacı, doktor, avukat, tüccar, iş adamı, savaş bakanlığı görevlisi, süvari binbaşı, diplomatik servis görevlisi, dişiçi, özel sekreter, Amerikan misyonunun yayın kurumu görevlisi, fabrika sahibi, rahip, yayıncı, inşaat mühendisi, ziraatçı, acente temsilcisi ve müzisyen gibi birçok farklı meslekler icra etmişlerdir. Yine Rum bir öğrenci buharlı gemi acentesi kurmuştur. Bulgaristan Maliye Bakanı, Sofya Üniversitesi'nde hukuk profesörlüğü gibi görevler de kolej mezunları tarafından yürütülmüştür.²⁰⁶

Kolej hayatının bir döneminde padişahın yasağı sebebiyle Türk öğrenciler okula gelmemiş olsa da sonradan Kolej'e kayıt yaptırmaya başlamışlardır. Kolej'in birçok Türk öğrencisi olmasına rağmen ilk ve tek mezunu Robert Kolej tarihinin 40. senesinde Hulusi Hüseyin Efendi²⁰⁷ olmuştur. Diğer Türk öğrencilerin ikinci sınıftan öteye geçemedikleri vurgulanmıştır. O senenin mezuniyet töreninde Türkçe yaptığı konuşmasıyla sahnede yerini alan Hulusi Hüseyin Efendi mezuniyetten sonra Robert Kolej'de öğretmenlik yapmaya başlamıştır.²⁰⁸

Kolejin mezunları arasında yer alan ve hatıratında ismen ele alınan öğrencilerden bazıları ve yaptıkları görevler de şu şekildedir:

- Petro Gorbanoff (Bulgar): Kolej'de öğretmenlik ve avukatlık yapmış, milli meclise sık sık seçilerek çeşitli görevlerde bulunmuştur.
- Bay Hagopos Djedjizian (Ermeni): Kolej'de öğretmenlik ve Protestan vaiz olarak çalışmıştır. Klasik ve modern Ermenice yardımcı profesörüdür. Kolejde burslu okumuş bir Ermeni öğrencidir.
- Jordan Ecomonof ve Stephan Thomoff: Amerika'da bir dini okulda teoloji dersi aldıktan sonra Protestan bir rahip göreviyle Bulgaristan'da çalışmışlardır.

²⁰⁶ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 205, 224, 271.

²⁰⁷ Robert Kolej'in ilk Türk mezunu olan Hüseyin Hulusi Bey, Nafi Baba olarak bilinen bir Bektaşî şeyhinin torunudur. Hüseyin Hulusi Bey 1903 yılında kolejden mezun olmuş ve daha sonra kolejde profesör ve müdür yardımcılığı unvanları ile görev yapmıştır. Buna ilaveten, Lozan Barış Konferansında her iki dönemde de Türk heyetinde tercüman kâtip olarak bulunmuştur. Ayrıca Milli Mücadele sırasında Ermeni meselesi ve manda idaresi ile ilgili mevzuları yerinde incelemek üzere Anadolu'ya gelen ve Sivas'ta Mustafa Kemal ile görüşen Amerikan Tümgeneral James G. Harbord'a eşlik etmiş ve tercümanlık yapmıştır. (Salih Potukoğlu, – Recep Büyüktolu, “Osmanlı'da Yabancı Dil Öğretimi ve Robert Koleji Örneği”, *Belgi Dergisi*, C.2, S.19, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2020/I, ss. 2016-2017.)

²⁰⁸ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 313.

- Peter Mattheof: Yüksek memur, İngiliz posta servisi, British Museum için Babil'de kazı görevi ve Bulgar hükümetinde diplomatik bir makam gibi birçok alanda görev yapmıştır.
- Drian Garabetion: Osmanlı Bankası'nda memur olarak çalışmıştır.
- Naiden Nicoloff: Bankerdir.
- Stephan Panaretoff: Bulgar öğretmen ve profesördür.
- Constantine Stailoff: Bir süre Kolej'de öğretmenlik yapmış ve daha sonra Bulgaristan'ın en yetenekli devlet adamlarından birisi olmuştur.
- İvan Slaveikoff: Bir süre Kolej'de öğretmenlik yapmış ve Bulgar Edebiyatı'nda önemli bir isim haline gelmiştir. Ayrıca Eğitim Bakanlığı gibi birçok yüksek memuriyetlerde de bulunmuştur.
- İvan S. Gueshoff: Politikacı ve diplomatik ataşelik görevlerinde bulunmuştur.
- Petco Taptcheleshloff: Tüccardır.
- Andrew C. Zenos (Rum): Bir dönem Amerikan teoloji okulunda profesörlük yapmış ve daha sonra Chicago MC Cormic din okuluna geçmiştir.
- Constantinca Calchof: Doğu Rumeli ve Bulgaristan da önemli bir konuma sahip zengin bir bankerdir.
- Dimitry Economoff ve İvan D. Gueshoff: Yüksek devlet memurluğu yapmışlardır.
- Stephan M. Camburoff: Orduya katılmıştır.
- Peter Dimitroff (Bulgar): Kolej'e olan borcunu ödemek için uzun yıllar kolejde Türkçe öğretmenliği yapmış. Bulgaristan olaylarından sonra ülkesi için fazlasıyla mücadelede bulunduğu ve akıllıca işler başardığı ifade edilmiştir.
- Robert Thomson (İskoçyalı): Mezun olduktan sonra Kolej'de George Washburn'un sekreterlik görevini yürütmüştür. Buradan ayrıldıktan sonra teoloji öğrenimi için Amerika'ya gitmiş ve eğitiminin ardından Bulgaristan'a dönerek en iyi misyonerler arasında yerini almıştır.²⁰⁹

Kırk yılı aşkın süre zarfında her biri farklı milletlerden toplam 2.500 kadar öğrenci Kolej'de eğitim almıştır. Bunlardan 435 öğrenci 4 ila 7 yıl arasında farklılık gösteren eğitim sürelerinin sonunda mezun olmayı başarmışlardır. Toplamda 144 Ermeni, 195 Bulgar, 76 Rum, 14 İngiliz ve Amerikalı, 3 Alman, 2 İbrani ve 1 de Türk mezun

²⁰⁹ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 79-80, 94-97.

olmuştur.²¹⁰ Bu mezun öğrencilerin yıllara ve milliyetlerine göre dağılımı ise şu şekilde olmuştur:

²¹⁰ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 317.

Robert Kolej Mezun Öğrenci Sayıları													
Eğitim Öğretim Yılı	Toplam Mezun	Ermeni	Bulgar	Yunan (Rum)	Alman	Türk	İngiliz ve Amerikalı	Fransız	Avusturyalı	İbrani	Rus	İtalyan	Diğer
1.	-												
2.	-												
3.	-												
4.	-												
5.	2	1	1										
6.	6		5		1								
7.	1	1											
8.	5		5										
9.	8		6	1									1
10.	1		1										
11.	5		5										
12.	11	3	7	1									
13.	15	7	7	1									

14.	14	6	5	2			1						
15.	8	3	3	1			1						
16.	11	5	6										
17.	7	3	4										
18.	12	2	9										
19.	9	4	5										
20.	10	4	5	1									
21.	22	7	14	1									
22.	15	4	9	1									
23.	20	8	12										
24.	26	10	13	3									
25.	28	12	15	1									
26.	11	3	3	4			1						
27.	8	4	3	1									
28.	5	4	1										
29.	8	4	3	1									
30.	13	3	6	3			1						
31.	21	8	6	4			3						
32.	15	5	6	3			1						
33.	6	2	3	1									

34.	14	4	5	4	1								
35.	14	2	6	4			1					1	
36.	13	4	3	5						1			
37.	18	8	2	5			3						
38.	11	1	4	5				1					
39.	13	6	2	4					1				
40.	19	6	7	5		1							
41.	17	6	1	9									1
42.	10	5	1	4									
43.	12	6		6									
Toplam	464	161	199	81	2	1	12	1	1	1	0	1	2

Tablo 3: Yıllara ve Milliyetlerine Göre Robert Koleji Mezun Öğrenci Sayıları

Kaynak: George Washburn, İstanbul'da Elli Yıl Robert Kolej Hatıraları, 328.

SONUÇ

Fransa, İngiltere ve Almanya'nın da aralarında olduğu birçok devlet Osmanlı'da okullar açmıştır. Ancak bunlar arasında Amerikan okulları ayrı bir önem kazanmış, daha geniş alanlara yayılarak etkili olmuşlardır.

Amerikan Board Teşkilatı tarafından Anadolu toprakları üç farklı misyona ayrılmıştır. Bunlar Batı Türkiye, Doğu Türkiye ve Merkezi Türkiye Misyonu olarak adlandırılmıştır. Çalışmamız Batı Türkiye Misyonunun bir istasyonu muhasebesindeki İstanbul'a gönderilen Hamlin ve onun kurucusu olduğu Robert Kolej hakkındadır. Robert Kolej kendi içerisinde Amerikan Kız Koleji, Robert Kolej Yüksekokulu, Amerikan Hastanesi, Amiral Bristol Hemşire Okulu ve Boğaziçi Üniversitesi ile ilişkili olması hasebiyle önemli bir kurumdur.²¹¹

Hamlin klasik tarzda faaliyetlerini sürdüren bir misyoner okulunun Osmanlı topraklarında tutunamayacağını ve gelecekte var olamayacağını düşünmektedir. Bu nedenle benimsediği yöntemlerle çok defa bağlı olduğu Amerikan Board Teşkilatı tarafından uyarılmıştır. Hamlin'e göre bir okul öğrencilerini çok yönlü bir eğitimle geleceğe hazırlamalıdır. Kolejin nitelikli bir eğitim kurumu haline gelmesi ve farklı milletlerin bir arada eğitim gördüğü bir yapıya bürünmesi gördüğü rağbetin iki önemli nedenidir.²¹²

Çok uluslu bir yapıya sahip olması sebebiyle Osmanlı Devleti misyonerlerin ilgi odağında olmuştur. Katoliklerin faaliyetlerinin akabinde Protestan misyonerler de Osmanlı'da çalışmalara başlamıştır. Özellikle azınlıklara 19. yüzyıl itibarıyla tanınan haklar misyonerlerin çalışmalarını kolaylaştırmıştır. Her ne kadar faaliyet alanı olarak okullar merkezde görünse de misyonerin açtığı kilise, hastane, yetimhane gibi kurumlar da misyona hizmetlerinde önemli bir yere sahiptir.

Misyonerler hem faaliyetlerini yürütebilecekleri yerleri seçerken hem de buradan okullarına almayı planladıkları öğrencileri belirlerken çok sistemli çalışmışlardır. Kendisinde gelecek gördükleri çocukların ailelerini ikna etmek suretiyle bu öğrencileri okullarına kazandırmışlar, eğitmişler ve misyonun amaçlarına hizmet edecek bir yapıya büründürmüşlerdir. Bu bağlamda Robert Kolej çok yönlü yetiştirdiği ve toplumun birçok alanında görev verdiği öğrencileriyle etki alanını genişletmiştir.

²¹¹ Kaya, Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej, 9.

²¹² Kaya, Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej, 19.

Osmanlı Devleti'nin çöküşünde dönemin diplomatları ve büyükelçileri kadar onların yanında yer alan, tamamına yakını gayrimüslim olan ve yabancı okullarda yetiştirilmiş tercümanlar da etkin rol üstlenmişlerdir. Çünkü bu tercümanlar bağlı oldukları kurumların fikirleri çerçevesinde devlet adamlarını etkilemişler ve yönlendirmişler, tercümanlık görevlerini misyona bağlı bir şekilde yerine getirmişlerdir. Bunların yetiştirildiği okulların en önemlilerinden biri olan Robert Kolej'i kapitülasyonlar sayesinde rahat bir denetim ortamında amaçlarına uygun öğrenciler yetiştirmiştir. Desteği büyük ölçüde dış dünyadan almıştır.²¹³

Robert Kolej'i Hamlin'in yakın doğudaki Hristiyanlık hizmetinin zirvesi olmuştur. Bu bağlamda Hamlin Türkiye'deki modern eğitimin bir kurucusu olarak görülmektedir. Robert Kolej takviminde yer alan ve Kolej'in 25. yılına rastlayan 23 Mart günü Robert'in doğum günü olması sebebiyle Cyrus Hamlin ve Christopher Robert'in adlarının anılma ve kolejin de kuruluş günü olarak kabul edilmiştir. Bu önemli günün her yıl kutlanması karara bağlanmıştır. Amaç Robert Kolej'in kuruluşunda önemli hizmetleri olanları unutmamak ve onlara öğrencilerin şükranlarını iletmelerini sağlamaktır. Böylece kimler hangi zahmetlere katlanarak idealleri için mücadele etmiş, hangi fedakârlıklarda bulunmuş sorularının ve cevaplarının her yıl yâd edilmesi hedeflenmiştir.²¹⁴

Robert Koleji herhangi bir teşkilata bağlı olmaksızın açılmasına rağmen Hamlin başta olmak üzere görevli personellerden birçoğunun misyoner olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Çok iyi bir şekilde eğitilerek göreve gönderilen bu misyonerlerin görevine sadık kalarak toplumsal yaşama, dönemin siyasetine etki edecek liderler yetiştirmeleri, tarih sahnesinde büyük izler bırakmaları tesadüfi değildir. Zira Bulgar misyonunda olduğu gibi toplumun ileri gelen ailelerinin çocuklarını kolejde donanımlı bir biçimde yetiştirmeleri ve bu öğrencilerin önemli görevler üstlenmeleri kolejin adından söz ettirilmesinde etkili olmuştur.

Hamlin yeteneklerine göre eğitimler verdiği, çoğu zaman kritik görevlere yönlendirdiği ve bağını koparmadığı bu öğrencileri sayesinde misyona büyük hizmetler vermiştir. Kolejinin ve yöntemlerinin örnek alınmasıyla birlikte belki de kendisinin bile hayal edemeyeceği bir üne kavuşmuştur. Zorlukları, sıkıntıları fırsata çevirmeyi bilen yapısıyla önemli işler başarmıştır. Biz bu çalışmamızda Hamlin başta olmak üzere onunla veya

²¹³ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 5.

²¹⁴ Washburn, *Robert Kolej Hatıraları...*, 223-224.

kolejiyle yolları kesişen, teşkilata aynı dönemlerde hizmet etmiş kişilerin hatıratları merkezli bir çalışma yürüttük. Bu elde edilen veriler ışığında Robert Kolej'in dönünün ve bugünün kıyasının yapılması, ortaya çıkan bilgilerin aktüel olanlarla karşılaştırılması yeni çalışmalara konu olabilir kanaatindeyiz. Çünkü Ermeni dostlarının Hamlin'in mezar taşına; "O öldü ama hala konuşuyor." yazdırdıkları gibi etkisi hala devam eden, eserleri günümüzde de ayakta olan, yaptıklarından çokça söz ettiren Hamlin ve koleji araştırma konusu olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Aksu, Ayşe. Osmanlı'da İki Amerikalı Misyoner Levi Parsons ve Pliny Fisk'in Anadolu ve Kudüs Seyahat Raporları. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Aksu, Ayşe. Robert Kolej'in İzinde Türkiye'de Amerikan Misyonerlerin Eğitim Stratejisi. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Akün, Ömer Faruk. "Ahmed Vefik Paşa", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-vefik-pasa> "Erişim Tarihi 25/05/2024".
- Barton, James L.. Türkiye'de Gündoğumu Amerikan Misyonerler Heyeti Sekreterinin Anıları. çev. Zekeriya Başkal. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.
- Bedir, Şener Faruk. "Reformasyon'dan Günümüze Evanjelik Hristiyanlık". Birey ve Toplum. Güz 2013, Cilt 3, Sayı 6. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/40800> "Erişim Tarihi 18/05/2024".
- Bilgi, Mahinur. 20. Yüzyıl Başlarında Anadolu'da Faaliyet Gösteren Amerikalı Protestan Misyoner Kadınlar: Dorothea Chambers Blaisdell ve Theresa Huntington Ziegler. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Dalyan, Murat Gökhan. XIX. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü. Ankara: Öncü Basımevi, 2012.
- Duruk, Cemal. İmparatorluktan Günümüze Misyonerlerin Gizemli Tarihi. Eskişehir: Dorlion Yayınları, 2019.
- Halaç, Altındağ İlknur. Robert Koleji'nin Kurucusu Misyoner Cyrus Hamlin'in Otobiyografisinin Türkçeye Tercümesi ve Eğitim Alanına Katkıları Hakkında Genel Bilgi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Hamlin, Cyrus. Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür. çev. Ayşe Aksu, Dergah Yayınları, İstanbul 2012.
- Hamlin, Cyrus. Türkler Arasında Türkiye'deki Misyonerlik Faaliyetleri ve Robert Kolej. çev. Ayşe Taşcan, Kahverengi Yayınları, İstanbul 2015.
- Has, Şükrü Selim. "Mülteka'l-ebhur", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/multekal-ebhur> "Erişim Tarihi 25/05/2024".
- Kaya, Önder. Dünyanın Tam Orta Yerinde Robert Kolej İmparatorluktan Cumhuriyete Bir Okulun Tarihi. İstanbul: Kronik Kitap, 2. Baskı, 2022.
- Kütükoğlu, Mübahat S. "İrâde-İ Seniyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/irade-i-seniyye> "Erişim Tarihi 25/05/2024".

Mutlu, Dr. Şamil. Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları. İstanbul: Gökkuşbu Yayıncılık, 3. Baskı, 2020.

Oban Çakıcıoğlu, Raziye. "Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme". Türkiyat Araştırmaları Dergisi. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/257938#:~:text=Levanten%20kelimesi%2C%20Frans%C4%B1zca%20%E2%80%9CLever%E2%80%9D,a%20yerle%C5%9Fenleri%20ifade%20et%2D%20mektedir>. "Erişim Tarihi 18/05/2024".

Öksüz, Fatma. Kendi Belgelerine Göre ABD'den Anadolu'ya Kadın Misyonerler. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Önal, Muhsin. Bir Misyoner Örgütü Olarak Amerikan Board Teşkilatı ve Osmanlı Devlet Ricali İle Teşkilat Mensubu Misyonerler Arasındaki İlişkiler. Kurtuba Akademi Sosyal Bilimler II. Ulusal Öğrenci Sempozyumu, Malatya 2015.

Özbay, Caner. Bulgaristan Devleti'nin Kuruluşunda Robert Koleji'nin Rolü. Muş: Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Patrick, Mary Mills. Son Sultanların İstanbul'unda. çev. Ayşe Aksu. İstanbul: Dergah Yayınları, 2009.

Potukoğlu, Salih. Osmanlı Devleti Dönemi'nde Yabancı Dil Öğretimi: Robert Koleji Örneği. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Potukoğlu, Salih – Büyüktolu, Recep, (2020), "Osmanlı'da Yabancı Dil Öğretimi ve Robert Koleji Örneği", Belgi Dergisi, C.2, S.19, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2020/I, ss. 2004-2029.

S.19, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2020/I, ss. 2004-2029.

Sannav, Sabri Can. "Kırım Savaşı'nın (1853-1856) Balkanlar'daki Milliyetçilik Hareketlerine Etkileri" Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi, 2022 5(9), 257-277.

Scholl of Theology History of Missiology. "Anderson, Rufus". <https://www.bu.edu/missiology/missionary-biography/a-c/anderson-rufus-1796-1880/> "Erişim Tarihi 25/05/2024".

Scholl of Theology History of Missiology. "Mills, Samuel John". <https://www.bu.edu/missiology/missionary-biography/l-m/mills-samuel-john-jr-1783-1818/> "Erişim Tarihi 25/05/2024".

Şahin, M. Süreyya. "Aforoz", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/aforoz> "Erişim Tarihi 25/05/2024".

- Toprak, Zafer. “Robert Kolej’den Boğaziçi Üniversitesi’ne”, Eğitim Tarihi - Toplumsal Tarih, (Mart 2021), 38-47.
https://www.academia.edu/47591979/Robert_Kolejden_Bo%C4%9Fazi%C3%A7i_%C3%9Cniversitesine “Erişim Tarihi 25/05/2024”.
- Ulusoy, Şaban. Robert Kolej ve Yabancı Okullara Yönelik Atatürk Döneminde Yapılan Düzenlemeler. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Ümit Akca. “Protestan Misyonerler ve Milli Devletlerin Doğuşu: Robert Kolej ve Bulgar Milli Devleti Örneği” Sosyoloji Konferansları No: 53 (2016-1) / 292-293.
- Washburn, George. Robert Kolej Hatıraları İstanbul’da Elli Yıl. çev. Tolgay Kaya. İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2011.
- Washburn, George. Cennetin Sonbaharı Kolej Anıları. çev. Z. Bilge Yenice. İstanbul: Atlantis Yayıncılık, 2002.
- White, George E. Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları, çev. Cem Tarık Yüksel. İstanbul: Enderun Kitapevi, 1995.
- Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Amerikan Metodist Piskoposluk Misyonu”.
https://en.wikipedia.org/wiki/American_Methodist_Episcopal_Mission “Erişim Tarihi 23/05/2024”.
- Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “British and Foreign Bible Society”.
https://en.wikipedia.org/wiki/British_and_Foreign_Bible_Society “Erişim Tarihi 25/05/2024”.
- Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Cizvitler”.
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Cizvitler> “Erişim Tarihi 17/05/2024”.
- Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Embrace the Middle East”.
https://en.m.wikipedia.org/wiki/Embrace_the_Middle_East “Erişim Tarihi 25/05/2024”.
- Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Ermeni Harfli Türkçe”.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Ermeni_harfli_Türkçe “Erişim Tarihi 17/05/2024”.
- Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “George E. White”.
[https://en.wikipedia.org/wiki/George_E._White_\(missionary\)](https://en.wikipedia.org/wiki/George_E._White_(missionary)) “Erişim Tarihi 18/05/2024”.
- Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi. “Joseph von Hammer-Purgstall”.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Joseph_von_Hammer-Purgstall “Erişim Tarihi 25/05/2024”.
- Wikipedia, Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Stratford Canning”.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Stratford_Canning “Erişim Tarihi 22/05/2024”.

Yavaşer, Refika. Amerikan Arşiv Belgeleri Işığında İstanbul Robert Koleji. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Yetkiner, Cemal. “İstanbul’da Bir Cemaatin Doğuşu: William Goodell ve Amerikan Protestan Misyonu”. Akademik ORTA DOĞU, Cilt 3, Sayı 1, 2008.

Yıldırım, Ömer. “Sansüalizm Nedir? Duyumculuk”. <https://www.felsefe.gen.tr/sensualizm-duyumculuk-nedir-ne-demektir/> “Erişim Tarihi 23/05/2024”.

Yıldız, Özgür - Refika Yavaşer. “İstanbul Robert Koleji Üzerine Bir Değerlendirme”. Tarih Okulu Dergisi, 2016, Yıl 9, Sayı 25.

EK

Ek 1: Kuruluşundan Günümüze Robert Kolej'in Müdürleri

1. Cyrus Hamlin (1863-1877)
2. George Washburn (1877-1903)
3. Caleb Frank Gates (1903-1932)
4. Paul Monroe (1932-1935)
5. Walter Livingston Wright (1935-1943)
6. Floyd Henson Black (1944-1955)
7. Duncan Smith Ballantine (1955-1961)
8. Patrick Murphy Malin (1962-1964)
9. Dwight James Simpson (1965-1967)
10. John Scott Everton (1968-1971)
11. Prof. Dr. Aptullah Kuran (1971-1979)
12. Prof. Dr. Semih Tezcan (1979-1982)
13. Prof. Dr. Ergün Toğrol(1982-1992)
14. Prof. Dr. Üstün Ergüder (1992-2000)
15. Prof. Dr. Sabih Tansal (2000- 2004)
16. Prof. Dr. Ayşe Soysal (2004- 2008)
17. Prof. Dr. Kadri Özçaldıran (2008- 2012)
18. Prof. Dr. Gülay Barbarosoğlu (2012- 2016)
19. Prof. Dr. Mehmed Özkan (2016-2021)
20. Prof. Dr. Mehmet Naci İnci (2021-Devam etmekte)

(Robert Kolej'in resmi web sitesinde yer alan http://www.boun.edu.tr/tr-TR/Content/Genel/Tarihce/Universite_Rektorleri adresinden alınmıştır. “E.T. 25/05/2024”)

Ek 2: Robert Kolej'in Kurum Tarihi Kronolojisi

- 16 Eylül 1863: Bebek Seminer Okulunda Robert Kolej 4 öğrenci ile eğitime başlar. Hamlin Başkan seçilir
- 20 Aralık 1868: Rumelihisarı'nda inşaat izni alır.
- 5 Temmuz 1869: Bebek Kampüs'te ilk binanın temeli atılır.
- 17 Mayıs 1871: İlk bina biter ve Hamlin adı verilir.
- 1877: George Washburn Başkan olur.
- 1878: Robert Kolej'e adını veren Christopher Rhinelande Robert 76 yaşında Paris'te ölür.
- 1888: Robert Kolej'de Kurucular Günü kutlanmaya başlar.
- 1891: Vakıf Başkanı Kennedy, Bebek Kampüs'te kendi adına Başkan evi yaptırır. (Kennedy Lodge)
- 1897: Robert Kolej'de ilk atletizm karşılaşması yapılır. Resim Açıklaması
- 1900: C. Hamlin 89 yaşında Lexington'da ölür.
- 1902: Theodorus Hall'un (Robert Kolej Hazırlık Binası) Olivia Eggleston P. Stokes tarafından yaptırılması.
- 1903: G. Washburn RC'den ayrılır ve Dr.Caleb Gates Başkan olur.
- 1904: William E. Dodge ve oğlu Cleveland Dodge tarafından yaptırılan Dodge Cimmastik Salonunun bitişi.
- 1906: C. Hamlin'in oğlu Alfred Dwight Foster tarafından yapılan Washburn Hall'un tamamlanması.
- 1907: Basketbol Türkiye'ye Robert Kolej sahalarından girdi.
- 1908: İlk 'Charter Günü' Amerikan Kız Kolejinde kutlandı.
- 1908-1909: Robert Kolej'de ilk öğrenci Konseyi kuruldu.
- 1912: Mühendislik Fakültesi binasının tamamlanması ve Caleb Frank Gates'in adının verilmesi. (Gates Hall)
- 1913: Alfred Dwight Foster Hamlin tarafından yatakhane olarak kullanılmak üzere Anderson Hall'ın yapılması.
- 1914: C. Hamlin'in kızı Henrietta Washburn adına yapılan binanın (Washburn Hall) tamamlanması - John Sloane dispanserinin yapılması.
- 1922: C.Gates ve Hüseyin Pekta Lozan Konferansına katılır.

- 1932: Gates başkanlıktan istifa eder ve ilk olarak hem Robert Kolej 'in hem de Amerikan Kız Koleji'nin başına Dr. Paul Monroe getirilir. Romanya Kraliçesi Marie ve kız kardeşi Amerikan Kız Koleji'nde misafir olurlar. Robert Kolej Kütüphanesi Bebek Kampüs'te tamamlanır ve Alexander Van Millingen adı verilir.
- 1935: Dr. Monroe'dan sonra, Dr. Walter L. Wright Başkan olur. Hüseyin Pekta, ilk Türk Müdür olur.
- 1944: Dr. Wrigh'tan sonra, Dr. Floyd Black Başkan olur.
- 1946: Missouri gemisinin Amirali Hewitt Bebek Kampüs'ü ziyaret eder.
- 1955: Dr. Duncan Ballantine, Dr. Black'den sonra Başkan olur.
- 1957: Robert Kolej Yüksekokul olur.
- 28 Kasım 1960: General Cemal Gürsel 2 koleji ziyaret eder.
- Kasım 1962: Prof. Arnold Toynbee Amerikan Kız Koleji'ni ziyaret eder.
- Mayıs 1963: Robert Kolej'in 100. Kuruluş Yılı Kutlamaları.
- 18 Mayıs 1963: Vakıf Başkanı George Walbridge Perkins adına yeni Mühendislik binasının kurulması.
- 1965: Dr. Dwight Simpson Başkan olur.
- 1968: Dr. John S. Everton Başkan olur.
- 18 Mayıs 1971: Yüksek kısım resmen sona erdi.
- Eylül 1971: Amerikan Kız Koleji ve Robert Kolej'in birleşmesi.
- 1971: Robert Kolej Boğaziçi Üniversitesi olur.
- 1971: Prof. Dr. Aptullah Kuran rektör seçilir.
- 1972: Matbaa kurulur.
- 1979: Prof. Dr. Semih Tezcan rektör olur.
- 1982: Prof. Dr. Ergün Toğrol rektör olur. Eğitim Fakültesi kurulur.
- 1983: Kuzey Kampüste Ana Kütüphane açılır. Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Boğaziçi Üniversitesine bağlanır. Çevre Bilimleri Enstitüsü faaliyete başlar.
- 1984: Kare Blok faaliyete geçer.
- 1985: Kuzey Kampüs'te Erkek Yurdu açılır. Kilyos'taki Sarıtepe arsası üniversiteye katılır.

- 1986: B.Ü. Kültür Mirası Müzesi restore edilip açılır. Kuzey Kampüs'te Kız Yurdu açılır. Güney Kampüs'te yüzme havuzu hizmete girer.
- 1987: Eēitim Teknolojisi Binası açılır.
- 1989: Kuzey Kampüs'te YADYOK Ek Binası ve Turgut Noyan Konferans Salonu açılır. Uçaksavar Kampüs'te genç  ēretim  yeleri için yapılan lojmanlar tamamlanır.
- 1990: Hisar Kampus açılır.
- 1991: Murat Dikmen Konferans, Konser ve Sinema Salonu açılır.
- 1992: Prof. Dr. Üstün Ergüder rektör olur. Uçaksavar Kampüs'te özel yurt açılır.
- 1993: Yaz Okulu açılır.
- 1996: Prof. Dr. Üstün Ergüder ikinci kez rektör seçilir. UBYO açılır.
- 1997: Uçaksavar Kampüs'te kapalı spor kompleksi açılır.
- 1998: Uçaksavar Kampüs'te Superdorm açılır. Theodorus Hall restore edilerek ‐Zeynep ve Ay e Birkan Kız Yurdu‐ adını alır.
- 1999: Internet ortamında kayıt gerçekleştirilir. Sloane Reviri restore edilir, Sosyoloji ve Psikoloji bölümleri bu binaya taşınır.  ērenci Temsilciliēi Komisyonu uzun bir aradan sonra tekrar faaliyete geçer.
- 2000: Albert Long Hall restore edilir ve ‐Boēazi i Üniversitesi Kültür Merkezi‐ adıyla hizmete girer. Prof. Dr. Sabih Tansal rektör olur. 40 yıllık aradan sonra kampüste ilk kez bir org konseri verilir. Mithat Alam Film Merkezi açılır.
- 2003: Kuzey Kampüs'te Park Binası hizmete açılır.
- 2004: Uçaksavar Kampüs'te B  Garanti Kültür Merkezi açılır. Güney Kampus Isı Merkezi ve atölyelerin yerine inşa edilen Natuk Birkan Binası faaliyete geçer. Prof. Dr. Ayşe Soysal rektör olur.
- 2007: Hisar Kampüs'te kapalı yüzme havuzu açılır.
- 2008: Yeni Bina (New Hall) hizmete açılır. Prof. Dr. Kadri  z aldıran rektör olur.
- 2009: Kandilli Kampüs'te Teleileti im ve Enformatik Alanlarında Araştırmacı ve Akademisyen Yetiştirme Merkezi (TAM) ve Biyomedikal M hendisliēi Enstitüsü yeni binası açılır. Kütüphane ek binası açılır.
- 2010: Kuzey Kampüs'te yeni inşa edilen 3.Kuzey Yurdu hizmete girer. Teknopark açılır.

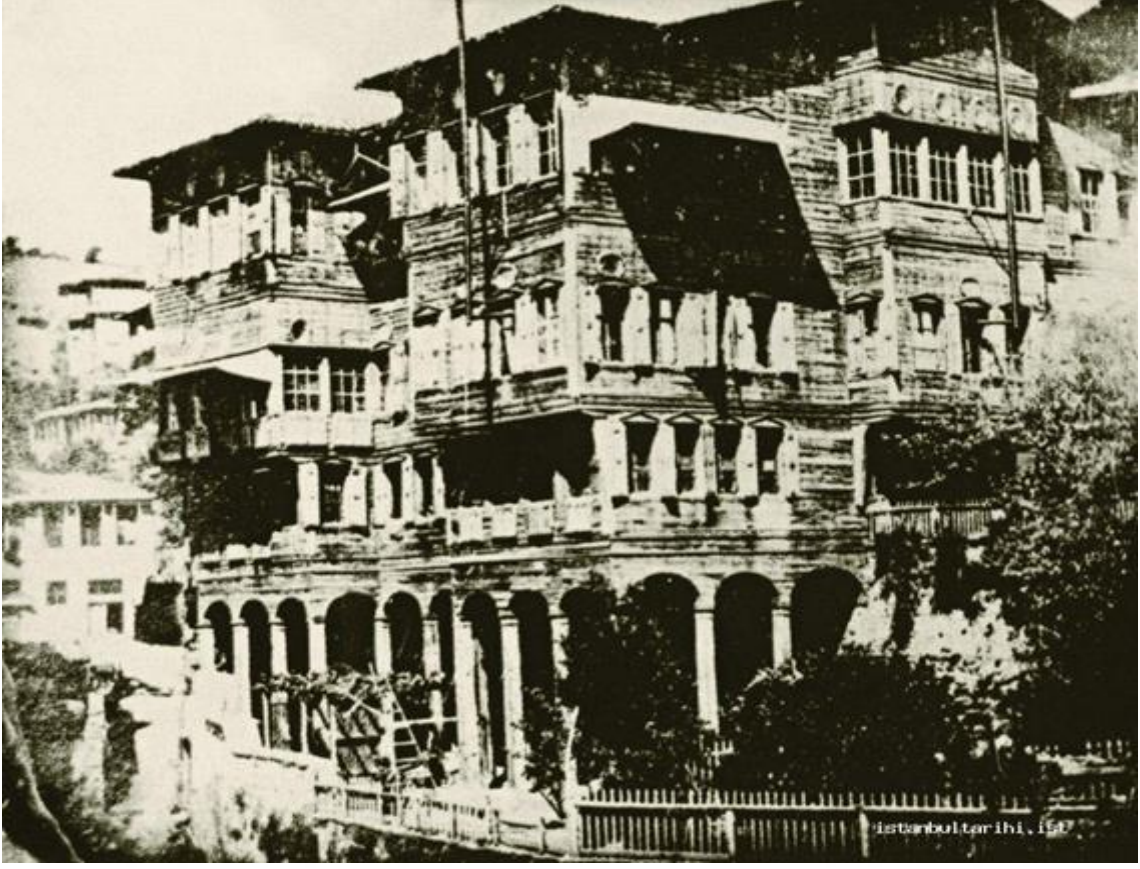
- 2011: Lisansüstü öğrencileri için Kuzey Kampüste inşa edilen 4.Kuzey Yurdu açılır. Hamlin Hall "yeşil bina" olarak (140 yıl sonra) restore edilir.
- 2012: Prof. Dr. Gülay Barbarosoğlu rektör olur.
- 2013: Teknoloji Transfer Ofisi kurulur. Robert Kolej'in kuruluşunun 150. Yılı çerçevesinde akademik, kültür-sanat ve edebiyat alanlarında etkinlikler düzenlenir.
- 2014: Kandilli Kampüsünde inşa edilen, Bölgesel Deprem ve Tsunami İzleme-Değerlendirme Merkezi açılır. Kuzey Kampüste bulunan Turgut Noyan Binası yerine inşa edilen bina faaliyete geçer, YADYOK İngilizce Hazırlık Birimi yeni binaya taşınır. Kilyos Sarıtepe Kampüsünde yeni inşa edilen 3. Kilyos Yurdu hizmete girer. Kilyos Sarıtepe Kampüsünde Rüzgar Enerji Santrali kurulur, 27 Aralık 2014'te elektrik üretmeye başlar.
- 2015: BÜ-Borsa İstanbul işbirliği ile Finans Teknopark kurulur. Kilyos Kampus spor salonu açılır. SineBu açılır. Güney YADYOK binası restore edilir, isminin John Freely Binası olmasına karar verilir.
- 2016: Demir Demirgil Salonu restore edilir. Nafi Baba Binası yeniden inşa edilerek faaliyete geçer. Tarsus Çırçır Fabrikası restore edilerek açılır.

(Robert Kolej'in resmi web sitesinde yer alan

https://bogazici.edu.tr/tr_TR/Content/Genel/Tarihce/Kronoloji adresinden

alınmıştır. “E.T. 25/05/2024”)

Ek 3: Bebek İlahiyat Okulu ve Robert Kolej’e Dair Bazı Fotoğraflar

Bebek, Yorgaki Çelebi Evi (1858 Yılı)

(<https://www.istanbulfotografлари.com/bebek-yorgaki-celebi-evi-1858-yili/> “E.T. 25/05/2024”)

Robert Kolej Binası

(<https://website.robcol.k12.tr/tr/rc-hakkinda/tarihimiz> “E.T. 25/05/2024”)

Robert Kolej 1920

(<https://www.eskiistanbul.net/4736/robert-kolej-1920> “E.T. 25/05/2024”)

Robert Kolej ve Rumelihisarı / Sébah ve Joaillier Fotoğrafı / 1890'lar

(<https://www.eskiistanbul.net/tag/robert-kolej/> “E.T. 25/05/2024”)

Robert Kolej Hamlin Hall Binası

(<https://www.eskiistanbul.net/tag/robert-kolej/> “E.T. 25/05/2024”)

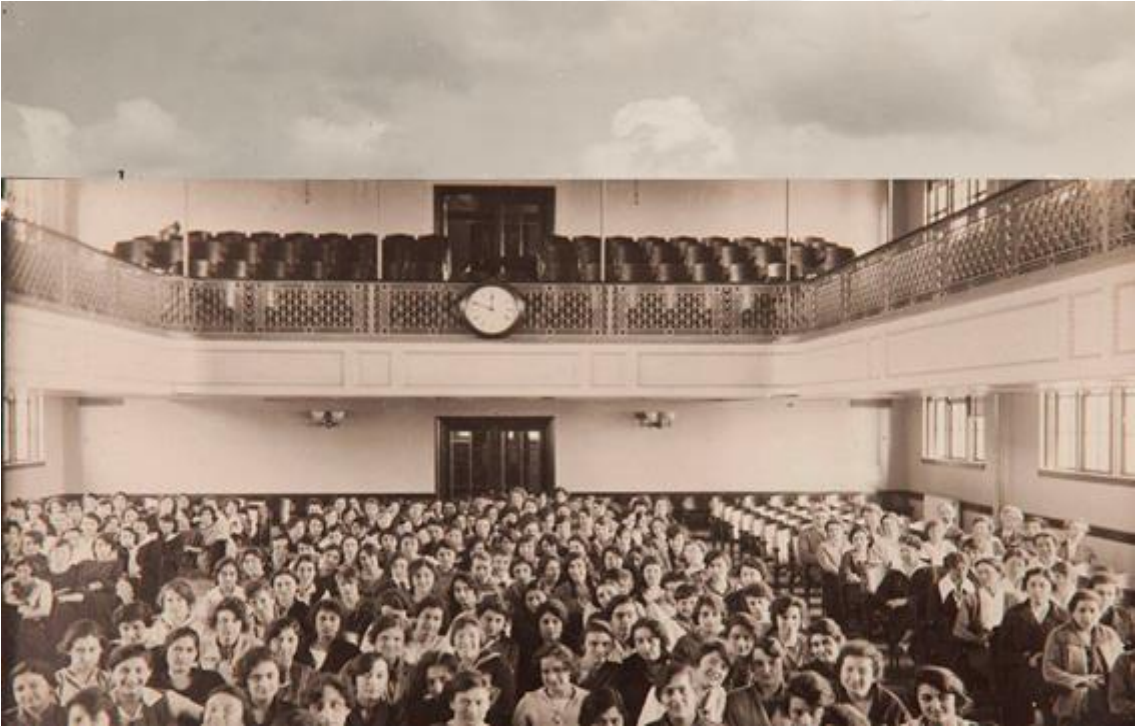
Robert Kolej ve Amerikan Kız Koleji Binası

(<https://arsivmerkezi.bogazici.edu.tr/index.php> “E.T. 25/05/2024”)

Kolej İnşaatı

(<https://arsivmerkezi.bogazici.edu.tr/index.php> “E.T. 25/05/2024”)

Kız Koleji Öğrencileri

(<https://arsivmerkezi.bogazici.edu.tr/index.php> “E.T. 25/05/2024”)

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Abdulkadir TÜRKMETİN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Ankara Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
Makale ve Bildiriler	
1. Özdemir, Serdar; Türkmetin, Abdulkadir. "Robert Koleji Müdürü Cyrus Hamlin'in Eğitim Öğretim Faaliyetleri ve Yöntemleri". 12. Uluslararası Başkent Sosyal, Beşeri, İdari ve Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri Kitabı, Mayıs 2024, s. 473-489.	